ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

29 МАЙ, 1992 ЙИЛ, № 22 (3178) ЖУМА

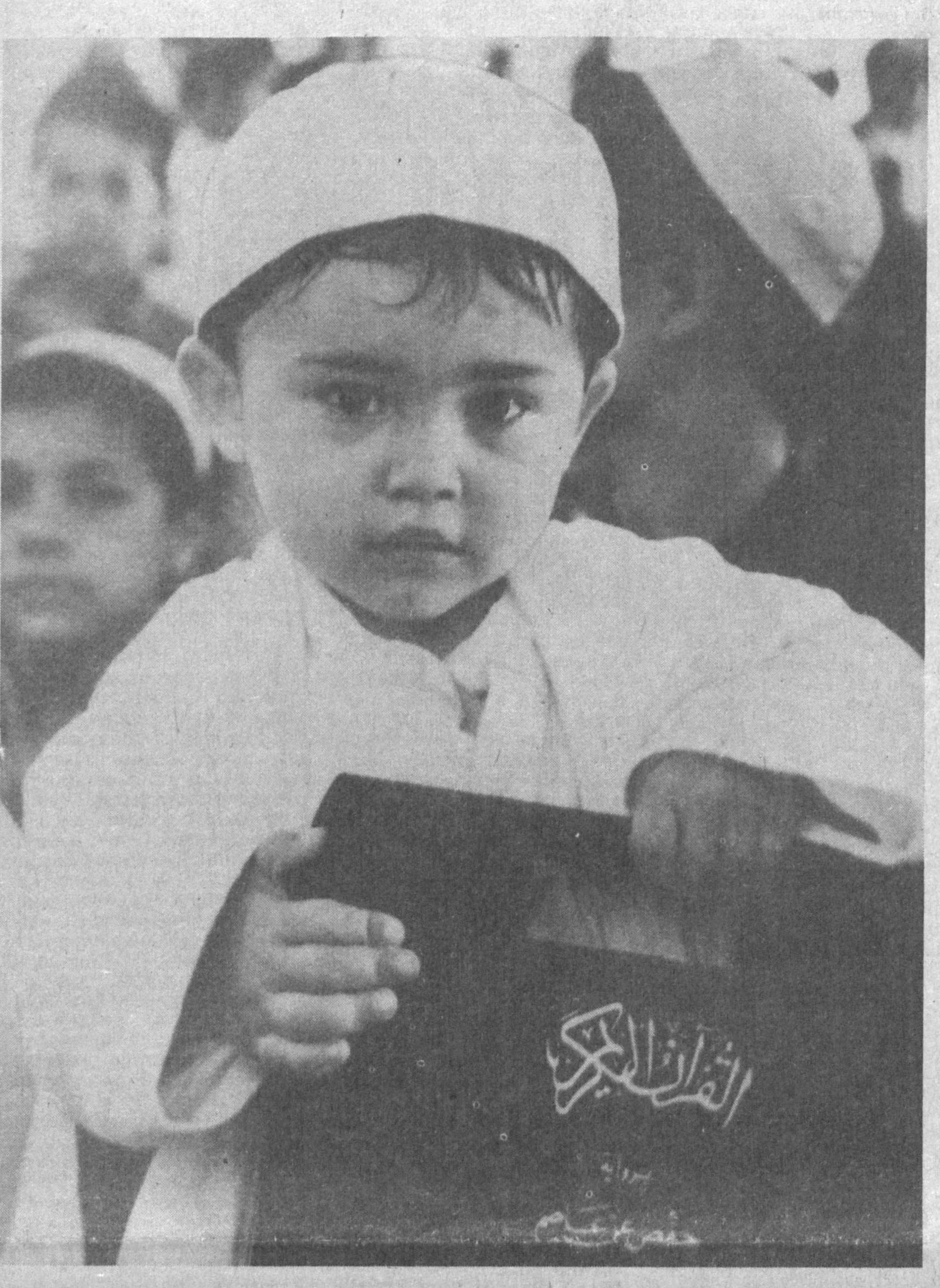

Имон ёр бўлғай, ўғлон!

А. ТЎРАЕВ сурат-лавҳаси

САРҲИСОБ КУНИ

1 июнни халқаро болаларни ҳимоя қилиш куни деб нишонлашга одатланиб қолганмиз. Шу куни улар янги либосларини киядилар, боғчалар, мактаблар, театрларда болалар байрамлари, ўйин-кулгулари уюштирилади, хиёбонларда турли кўнгилочар томошалар уюштирамиз. Интернат уйи болаларига совға-саломлар уюштириб ташриф буюрамиз. Ва... болаларни ҳимоя қилганимиздан, бу оммавий тадбирда иштирок этганимиз, ўрни келганда ўзимизни болапарвар қилиб кўрсата олганимиздан мамнун бўлиб, яна бир йиллик мудроқ уйқуга чўмамиз.

Ҳолбуки, болалар ҳар куни, ҳар дақиқа ҳимояга, меҳрга, чинакам тарбияга муҳтож. Болаларни биринчи галда катталар бемеҳрлигидан, оғир иқтисодий турмушнинг аччиқ изтиробларидан, маънавий қашшоқликдан, миллий табиатимизга ёт маданиятларнинг енгил-елпи кўнгилхушликларидан, зангори экрандан тез-тез хуруж қилиб турган ҳаёсизлик чангалидан ҳимоя қилиш керак, — ҳар лаҳза, ҳар кун, ҳар ой, йил давомида.

Фақат ҳимоя қилиб қолмай, ғамхўрлик ҳам кўрсатишимиз, истибдод ва ғофиллик узоқ йиллар кўланка ташлаб келган қалбларини — маърифат, иймон ва эътиқод нурлари билан ёритишимиз, ҳам инсоний, ҳам исломий маданият соҳиблари бўлиб улғайишлари учун қайғуришимиз лозим.

Зотан 1 июнь болалар учун миллий маънавият сари уйғониш куни бўлса, биз ота-оналар учун чин маънода сарҳисоб кунидир.

ЖУДОЛИКНИНГ ЭЛЛИК ИККИ ЙИЛИ...

ВИСОЛНИНГ ЭЛЛИК ИККИ ДАҚИҚАСИ

Тошкентдан Фарғона томон учган тайёрада кўринишдан ўрта ёшликка ўхшайди, қарашларида, истараси иссиқ бир одам ёшига хос бўлмаган аллақандай бесаранжомлик билан келарди. Унинг нимагадир интиқ кўзлари осмону фалакдан гугурт қутисидай кўринаётган уйлар-у, ингичка ипдай йўллар, салобатли тоғлар ва кафтдек кўриниб турган дарёларга термулади. Унинг безовталигида, нимагадир ошиқаётганида, кўзларида баъзан кўриниб қолаётган намда ўзгача бир сир — йилларнинг оғир юки бор. Бу одам киндик қони тўкилган тупроқ, туғилиб ўсган она шаҳри — ота-онаси, бобо-момоларининг жасадлари қўйилган муқаддас тупроққа 52 йилдан сўнг келаётган эди.

Рўзи Назар! Бу ном узоқ йиллар матбуотимизда сотқин, тузумимизнинг ашаддий душмани сифатида таърифланиб келинган. Агар мустақиллик шабадалари эсмаганда эди, Рўзи Назардай кишилар учун Ватан дарвозалари абадий берк қолиб кетган бўлур эди. Хайриятки, Аллоҳ қадим Туркистоннинг дардига етди. Унга ўзи иноят қилди. Темир парда ичида инграётган Ватан ва унинг ташида полопондай ўзини бу пардага уриб, ичкари киролмаётган фарзандлар топишдилар. Шу кунларда шаҳарлар ва қишлоқларда фалончи Саудия Арабистонидан қайтибди, фалончи Туркиядан, фалончи олис Австралиядан ота-боболари ҳокини тавоб қилгани келибди каби гап-сўзларни кўп эшитасиз. Дарвозалари кенг очилган Ўзбекистон ўз мусофир, муҳожир фарзандларини бағрига олмоқда. Узоқ йиллар кутилган дийдор онлари юраклардан тўлқинланиб чиқаётган маҳзун майин куйдек фусункордир. Бу дамларни сўз билан таърифлаш қийин. Уни фақат ҳис этиш мумкин. Рўзи Назар (Рўзимуҳаммад Умрзоқов) кўҳна Марғилонда туғилган. Ипакчилар, атласчилар шаҳри бўлмиш Марғилоннинг Гулавардор маҳалласида Уста Умрзоқ ота яшарди. Умрзоқ ота тажрибакор, касбни санъат даражасига етиштирган атласчи уста, маҳалланинг обрўли кишиси эди. Гувоҳларнинг эслашича, бу одамни маҳаллада ота деб юритишган, Рўзимуҳаммаднинг амакиларидан бири — Аҳмад калава эса йирик савдогар бўлиб, инқилобдан кейин муҳожирликка кетди. Онаси Тожиниссо Холмат қизи саводли, шоиртабиат, отин аёл эди. У маҳалла қизларига сабоқ берар эди. Мана шундай оилада туғилиб ўсган Рўзимуҳаммадни тақдир шамоли олисларга элтиб ташлади. У ўша жойларда яшади, оила қурди, бола-чақа орттирди, ишлади. Лекин энг асосийси, у умр бўйи курашди. Умр бўйи Туркистон — Ўзбекистон мустақиллигини ҳаётнинг бош шиори деб билди. Рўзи Назар Ўзбекистонга келиши билан уни жумҳурият Президенти И. А. Каримов қабул қилди. И. А. Каримов Рўзи Назар ва унинг ўғли Эркин билан бўлган суҳбатда меҳмонга республикада бўлган юксак ўзгаришлар ҳақида ҳикоя қилиб берди. Рўзи Назар мустақилликни қўлга киритишда республика аҳли ва И. А. Каримов кўрсатган оқилона тадбирлар, жасорат ҳақида сўзлаб, юрт дийдорини кўриш бахти насиб этгани учун уларга ташаккур билдирди.

Шу кунларда Рўзи Назар ўғли Эркин билан Марғилондаги синглиси Шамсихон опа хонадонида меҳмонда. Жияни, «Марғилон ҳақиқати» рўзномасининг масъул котибаси, Дилбар Мўминова Рўзи Назар билан учрашиб, у билан суҳбатлашишимизда бизга кўп кўмак берди. Ёши 70 лардан ошган, аммо ҳали бақувват, теран, тийрак ақл эгаси бўлмиш заковатли бу зот билан суҳбатимиз узоқ чўзилди.

ЎЗБЕКЛАР ВА ДУНЁ

— Жаноб Рўзи Назар! Она юрт тупроғига қадам қўйиб, нималар ҳақида ўйладингиз?

— Гапнинг очиғи, мусофирликда юрган 52 йил бир бўлдию, Тошкентдан Фарғонага учишдаги 52 дақиқа ҳам бир бўлди. Хотиралар қуюндай айланиб, хаёлимни чирмаб олди. Ахир, мен Марғилондан 1940 йилда чиқиб кетган эдим. Мен кетган даврда ҳали туғилмаган болалар неварали бўлишибди. Раҳматли онамни сўнгги йўлга узатолмадим. Унинг қабрини тавоб қилолмадим. Илон изидай эгри-бугри сертупроқ кўчаларда ялангоёқ пойга чопишган ўртоқларим қаерда экан? Қандай экан? Мени қандай кутиб олишаркин? Хайрият, синглим, қариндош-уруғларим кутиб олишди. Ўзим туғилиб ўсган ота уйим чироғини ёқиб ўтиришган экан. Ҳатто ҳовлимизда мен кетган пайтда мавжуд уйлардан бири ҳам сақланиб қолибди. Унинг ёғоч устунларига лабларимни босдим. Ахир бу устунларга онам раҳматликнинг қўллари теккан. Умуман, бу туйғуни гапириш қийин, айтиш қийин.

— Ўзбекистондан кетиб қолишингиз тафсилотлари қандай?

— Аввало шуни айтиш кераккки, мендек тақдирли кишилар Ўзбекистонда ўн минглаб топилса керак. Зеро, Шўро армияси хизматига бориб, Германия қўшинлари билан бўлган жангларда қатнашиб, асир тушган кишилар оз эмас. Уларнинг кўплари урушдан қайтиб келишгач, олис Сибир қамоқхоналарида ўлиб кетдилар. Кўплар ҳамон бор. Лекин асирлик ҳақида гапиришни исташмайди. Ҳолбуки, асир тушиш жаҳондаги барча урушлар тарихида мавжуд табиий бир ҳолдир. Афсуски, Сталиннинг қатағон сиёсати туфайли ҳеч қандай айбсиз,ноилож ҳолатда асир тушган кишилар ҳам сотқин деб эълон қилинди ва жазоланди. Мана шундан чўчиган кўпгина кишилар чет элларда қолиб кетдилар. Мен мана шу иккинчи тоифага мансуб кишилардан ҳисобланаман. Аммо бир нарсани айтишим керак. Урушга боргунимга қадар ҳам кўнглимда мавжуд тузумга нисбатан норозилик учқунлари бор эди. Етти йиллик мактабни тугатгач, Тошкентга план-иқтисод техникумига ўқишга кирдим. Техникум Шайхонтоҳурда эди. Ўша ерда тасодифан қўлимга Берлинда чиқадиган «Ёш Туркистон» мажалласи тушиб қолди. Уни Мустафо Чўқаев бошчилигидаги бир гуруҳ ватанпарварлар чиқаришар экан. Афтидан бу мажалла Бухоро халқ ҳукумати Фитрат ташаббуси билан Германияга ўқишга юборган бир гуруҳ бухороликлар воситачилигида Тошкентга келиб қолган...

Кейинроқ мен Фарғона пиллакашлик фабрикасининг ФЗУсида ўқитувчилик қила бошладим. Шу билан бирга Марғилон ўқитувчилар малакасини ошириш курсларида ҳам дарс бериб келардим. Ўша йиллари СССРда социализм қурилиши масаласида баҳс-мунозаралар авж олган. Биз ҳам Марғилон зиёлиларининг йиғилишларида шундай баҳсларда иштирок этардик. Ўша пайтда шаҳардаги 10 йиллик мактаб илмий бўлим мудири Усмон Алиев, директор Мунаввар Тошхўжаев, «Марғилон ҳақиқати» шаҳар рўзномасининг масъул котиби Султон Алиев ва бошқа бир қатор зиёлилар билан шундай баҳсларда қатнашган эдим. Ўша йиллари адабиётшунос Отажон Ҳошимнинг Ўрта Осиёда капиталистик босқич ўтилмаган, шу боис тўғридан-тўғри сакраб социализмга ўтиб бўлмайди, деган ғояси зиёлилар ўртасида машҳур эди. Мана шу фикрга қўшилганимиз учун анчагина таъқибларга дуч келдик. Усмон Алиевни эса қамаб йўқ қилиб юборишди. Унинг ёлғиз қизи етим қолди.

— Ўша даврларда ҳар бир қалтис иш, дадил айтилган гап инсон бошига етиши мумкин эди дейдилар.

— Ҳақ гап. Мен сизга бир гапни айтай. 1938 йил эди. Отам анчадан буён бетоб ётган эдилар. Бир кун кечки пайт овқатдан сўнг гузарга чиқайин, деб турсам отам мени йўқладилар. Ўтиринг ўғлим, бугун бир суҳбатлашайлик, — дедилар. Шунда падари бузрукворим менга анчагина насиҳат қилиб, иссиқ жон, ҳаммамизнинг бошимизда ҳам қазои қадар бор. Биламан, сиз ўқитув-

Давоми иккинчи бетда

Ҳидоятуллоҳ ҲЮБШ, Олмония исломшунос олими

ҲАЖ—ИСЛОМ ДУНЁСИНИНГ БЕШИНЧИ УСТУНИ

МАККАДАГИ УЙ, ЯЪНИ КАЪБАНИ мусулмонлар Аллоҳнинг ер юзидаги энг қадимги уйи деб ҳисоблайдилар, чунончи, Қуръони Каримда ҳам у Эски уй деб тилга олинади. Илк бор Одам алайҳиссалом томонидан қурилган, кейинчалик Иброҳим алайҳиссалом ва у зотнинг ўғли Исмоил алайҳиссаломлар томонидан қайта тикланган бу бино араблар учун Ислом дин қилиб танланганидан илгариги даврларда ҳам муқаддас ҳисобланган. Ичига 360 та бут жойлаштирилган. Каъбани зиёрат қилишни барча араб қабилалари ўзларининг шарафли бурчи деб билганлар. Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи вассаллам Каъба ичини бутлардан тозалагандан кейин ташқари тарафдан Қуръони Карим оятлари кашта қилиб тикилган бахмал пардалар билан ўралган бу думалоқ уй мусулмонларнинг ҳар йили Рамазон ойида ҳаж қиладиган жойига айланди. Қуръони Каримда бу тўғрида шундай дейилади:

«Ҳаж ва умрани Аллоҳ учун комил суратда адо қилинг. Агар (касаллик ёки йўлтўсарлар сабабли) йўлингиз тўсилиб қолса, муяссар бўлган бирор ҳадя юборинг ва ҳадянгиз етиб бормагунча бошларингизни (сочларингизни) қирманг». **(ИЗОҲ: Ҳаж ёки умра ибодатини адо этишни ният қилган одам аввало иҳром (махсус кийим) кияди. Шундан кейин то ҳаж маросимларини тўла адо қилгунича унинг соч-соқолга тиғ теккизиши, тирноқ олиш, жуфти билан яқинлашиш, бировга, ҳатто энг майда ҳашаротга ҳам озор бериши мумкин эмас. Ҳаж амалларини адо қилиб бўлгач, сочни қириш ёки қисқартириш билан иҳромдан чиқилади. Энди бирор ҳожий қандайдир сабаб билан ҳаж амалларини охирига етказа олмаса, бир туя, мол ёки қўйини ўз тарафидан Аллоҳ йўлида ҳадя қилиб жўнатиши лозим. Бу ҳадя жойига — Маккага етиб боргач, йўлда қолган ҳожий сочини қириши — яъни иҳромдан чиқиши мумкин бўлади).**

Энди агар сизлардан (ҳожийлардан) кимдир касал ёки бошида бирон дарди бўлса (шу узр билан иҳромда турган ҳолида сочини қирдирса), у ҳолда (уч кун) рўза тутиш ёки (олти мискинга) садақа бериш ёхуд (бир қўй) сўйиш билан эваз тўласин. Қачонки (йўлтўсарлар ёки бошқа ҳар қандай монеъдан) хотиржам бўлсангиз, (ораларингиздан) ким ҳаж (йўлида) умрадан фойдаланган бўлса (яъни ҳаж мавсумида аввал умра амалларини бажариб, иҳромдан чиқиб, сўнгра ҳажга иҳром боғлаган бўлса), муяссар бўлган бирор ҳадяни юборсин. Ким (ҳадя қиладиган нарса) топа олмаса, уч кун ҳажда, қайтганидан кейин етти кун рўза тутсин. Бу тўла ўн кундир. Ушбу ҳукм аҳли-оиласи Масжид-ул-Ҳаромда бўлмаган кишилар учундир. (У ернинг аҳолиси учун бундай ҳуқуқ ва бурчлар йўқ.). Аллоҳдан қўрқингиз. Ва билингки, Аллоҳ азоби қаттиқ зотдир. Ҳаж (мавсуми) маълум ойлардир. (Яъни Шаввол, Зулқаъда ва Зулҳижжа ойининг ўн куни.) Бас, ким шу ойларда ўзига ҳажни фарз қилса (ҳаж қилишни ният қилса), ҳаж давомида (жуфтига) яқинлашмайди, гуноҳ ишлар, жанжал-сурон қилмайди. Қандай яхши амал қилсангиз, албатта Аллоҳ билади. Ва (зарур озуқа билан) таъминланиб олинг. Энг яхши озуқа (яъни ўзингиз билан бирга бўлиши лозим бўлган энг яхши нарса) Аллоҳдан қўрқишдир.

ЖУМА ЎГИТЛАРИ

Мендан қўрқингиз, эй аҳли донишлар. (Ҳаж сафарида тижорат қилиш билан) Парвардигорингиздан фазлу карам исташингиздан сизлар учун ҳеч қандай гуноҳ йўқдир. Энди Арафотдан (Макка яқинидаги тоғ) тушганингиздан кейин Машъар-ул-Ҳаромда Аллоҳни зикр қилинг. У зот сизларни — гарчи илгари адашганлардан бўлган эсангиз-да — ҳақ йўлга ҳидоят қилгани янглиғ сизлар ҳам у зотни эсланг — зикр қилинг. **(ИЗОҲ:** Ҳожийлар зулҳижжа ойининг тўққизинчи куни тушдан кейин Арафот тоғида тўпланиб, Парвардигорга дуо ва тавбалар қилишади, кейин тушиб Муздалифа тоғининг этагида Машъар-ул-Ҳаром деган жойда тун бўйи дуо-такбир, тавба-тазаррулар билан Тангрига муножот қиладилар, ҳақ йўлга ҳидоят қилгани учун шукроналар айтадилар). Сўнгра одамлар тушган томондан тушинглар ва Оллоҳдан (гуноҳларингизни) мағфират қилишини сўранглар. Албатта, Оллоҳдан мағфират қилгувчи, раҳмлидир. **(2-сура, 196—199-оятлар).**

Каъба ва унинг қурилиши тўғрисида Қуръони Каримда шундай оятлар бор: «Эсланг: Байтуллоҳни одамлар учун зиёратгоҳ ва тинч жой қилдик ва Иброҳимнинг ўрнини намозгоҳ қилиб олинг (дедик) ва Иброҳим билан Исмоилга: «Менинг байтимни тавоф қилувчилар, ўша ерда ибодат қилиб турувчилар, руку-сужуд эгалари учун пок тутинг», деб буюрдик. Эсланг: Иброҳим: «Эй Парвардигор, бу шаҳарни тинч шаҳар қилгин ва унинг аҳлларидан Аллоҳга ва охират кунига ишонувчиларни турли мевалар билан ризқлантиргин», деганида Аллоҳ таоло: «Кофирларни ҳам бир оз фойдалантириб, сўнгра дўзах азобига дучор қиламанки, бу энг ёмон оқибатдир», деди. Эсланг: Иброҳим Исмоил билан биргаликда Байтуллоҳнинг пойдеворини кўтариб (деди-

Давоми иккинчи бетда

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони

О. ҲОЖИЕВА, Ҳ. У. ХУДОЙБЕРДИЕВА, Н. АМИНОВ ЎРТОҚЛАРГА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАХРИЙ УНВОНЛАРИНИ БЕРИШ ТЎҒРИСИДА

Кўп йиллик ҳалол меҳнати, ўзбек адабиётини ривожлантиришдаги хизматлари ва ижтимоий фаолликлари учун «Гулхан» журналининг бош муҳаррири **ҲОЖИЕВА Ойдинга**, «Саодат» журналининг бош муҳаррири **ХУДОЙБЕРДИЕВА Ҳалима Умматқуловнага** «Ўзбекистон халқ шоири», «Муштум» журналининг бош муҳаррири **АМИНОВ Неъматга** «Ўзбекистон халқ ёзувчиси» фахрий унвонлари берилсин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти
И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри,
1992 йил 24 май.

ШОҲИЗИНДАДА ШОДИЁНА

Маданий ёдгорликлар ота-боболаримизнинг қалб қўри, она тупроққа беқиёс муҳаббат тимсоли, қўли гул меъморлар битган боқий китобдир. Бундай китобларни оддий кўз билан ўқиб, тушуниб бўлмайди. Уларни тушуниш учун ҳаётни, эл-юртни, ватанни бу муқаддас обидаларни бино этган инсонлар каби севиш ва ардоқлай билиш шарт.

Мана шундай фазилатлар намоён бўлаётганлиги боис сўнгги йилларда жумҳуриятимизда миллий қадриятларни тиклаш, ўтмишимизнинг маълум даврлари билан боғлиқ тарихий ёдгорликларни таъмирлаш, обод этиш ишларига катта эътибор берилаётир.

Бунга Самарқанд вилоятида амалга оширилаётган тадбирлар ёрқин мисолдир. Бугунгача вилоят ҳудудидаги 19 та тарихий ёдгорликлар диндорлар ихтиёрига берилди.

Яқинда вилоят ҳокими Шоҳизинда обидаларини ҳам Мовароуннаҳр мусулмонлари диний бошқармаси тасарруфига қайтариш юзасидан фармойиш чиқарди. Шоҳизинда обидалари силсиласида мусулмонлар учун табаррук зиёратгоҳ Ҳусан Ибн Аббос мақбараси, кўплаб масжидлар, кўҳна қабристон жойлашган.

Шу муносабат билан ўтказилган шаҳар жамоатчилиги, мусулмонлар тантаналарида Самарқанд вилоят ҳокими Пўлат Абдураҳмонов, Мовароуннаҳр мусулмонлари диний бошқармаси раиси Муфти Муҳаммад Юсуф Муҳаммад Содиқ ҳазратлари, вилоят бош имом хатиби Мустафоқул Меликзода йиғилганларни қувончли воқеа билан қутладилар.

Миллий қадриятларга эътибор одамларда ўтмиш маданиятига ҳурмат ҳиссини кучайтириши шубҳасиздир.

Ф СП—1

ССЖИ Алоқа вазирлиги «Матбуот уюшмаси»

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» 64593

(нашр номи) (нашр кўрсаткичи)

ҲАФТАЛИГИГА ОБУНА

обуна сони

1992 йил учун (ойлар бўйича)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қаерга

(почта кўрсаткичи) (манзил)

Кимга

(насаби; исми ва отаси исмининг бош ҳарфлари)

ЕТКАЗИШ ВАРАҚАСИ

п.в. | жойи

64593

(нашр кўрсаткичи)

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»

(нашр номи)

обуна	баҳоси	сўм	обуна сони
янги манзилга юбориш	баҳоси	сўм	

1992 йил учун (ойлар бўйича)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қаерга

(почта кўрсаткичи) (манзил)

Кимга

(насаби; исми ва отаси исмининг бош ҳарфлари)

ШОШИЛИНГ, ОБУНА ДАВОМ ЭТМОҚДА!

ЖУДОЛИКНИНГ ЭЛЛИК ИККИ ЙИЛИ...

ВИСОЛНИНГ ЭЛЛИК ИККИ ДАҚИҚАСИ

Боши биринчи бетда

чисиз. Замон қалтис. Ишингиз нозик. Аммо бордию, оламдан кўз юмсам, шариатимиз, удумларимиз бўйича дафн этинг. Сиздан илтимосим шу эди. Мен қўйинг ота, ҳали узоқ яшайсиз, деб уни юпатган бўлдим. Эрталаб Фарғонага ФЗУга ишга борсам, орқамдан синглим Шамсихон етиб борди. Юринг, отам чақиряптилар, деди. Дарҳол қайтиб келдик. Уйга кирсам, отам менга илҳақ турган экан. Бошини тиззамга олдиму, жон берди. Орадан етти кун ўтиб, катта маърака қилаётган эдик. Иброҳим Охунбоев деган раҳбаримиз ҳозир Фарғонага борамиз, деб қолди. Нега? Ахир, маърака бор-ку, десам ҳам кўнмади. Ноилож у билан Фарғонага келдик. Маъракани менсиз ўтказишди. Бироқ кимдир маъраканинг ўтганлиги, унда қатнашган кишилар ҳақида тегишли жойга маълумот берган экан. Кўп ўтмай мен ҳақимда «Марғилон ҳақиқати» рўзномасида эскичага ёпишиб олган одам, дея фельетон чиқиб турибди-ку. Ўз отамни унинг васиятига ва удумларимизга кўра дафн этиб, балога қолдим. Иккинчидан, 40-йилда Одессага ҳарбий хизматга боргач, у ерда туркистонлик аскарларга нисбатан қўпол муомала, камситишни кўриб, яна кўнглим қолди. Армияда бизни «Йўлдош» деган ҳақоратомуз атама билан чақиришарди. Мен русчани яхши билганим учун улар билан тенгма-тенг баҳслашардим. Политруклар билан кўп тортишардим. Аммо бизга иккинчи табақали одам дея паст назар билан қараш ҳоллари мавжуд бўлганлигини гувоҳлар инкор этмаса керак.

Уруш бошлангач, армиямиз тезлик билан ортга чекина бошлади. Сиёсий тузумнинг яроқсизлиги оқибатида йўл қўйган хатолар дастлабки мағлубиятга олиб келди. Пала-партиш чекиниш чоғида кўпчилик Одессада қолиб кетди. Шу ерда бир украин профессори менга сургун қилинган ўзбек қулоқларидан деган ҳужжат тўғрилаб берди. Бироқ маҳаллий полициячилар мени таниб қолишган эди. Ушлаб Минск концлагерига ташлашди. Асирликдан қочдим. Яна қўлга тушдим.

— Концлагерлардаги машаққатли ҳаёт, ҳар куни ўлим билан тўқнаш келиш, кўпгина йигитларни Туркистон легионига ўтишга мажбур қилганлиги сир эмас...

— Аммо биз тарихга баҳо беришда ҳамиша холис бўлишимиз керак. Ўша даврнинг шароитларидан келиб чиқиб ҳукм чиқармоғимиз даркор. Туркистоннинг буюк ўғлонларидан бири — Мустафо Чўқай жаноблари ўша таҳликали кунларда лагерларда бўлиб, асир тушган туркистонлик аскарларга имкони борича ёрдам берар, уларнинг жонини омон сақлаб қолиш учун курашарди.

— Баъзи адабиётларда Мустафо Чўқаев амал талашган Вали Қаюмхон томонидан заҳарлаб ўлдирилган, деган фикр мавжуд.

— Мутлақо ёлғон! Қора ниятли кишилар ўз мақсадларида тўқиб чиқарган бўҳтон бу! Мустафо Чўқаев мусулмон йигитларини асраб қолиш мақсадида лагерларда юрган пайтда ўзига тиф касаллиги юқтирган. Ва қисқа муддат ичида шу касалликнинг тез ривожланиб кетиши оқибатида нобуд бўлган. Умрини Туркистон озодлигига бағишлаган бу олижаноб, мард, кенг мушоҳадали, доно инсон умрининг сўнгги нафасигача шу ғоя йўлида курашди. Шу йўлда шаҳид бўлди, десак хато қилмаймиз. Бугунги авлод ўша воқеаларга холис баҳо бериб, Мустафо Чўқайнинг миллат олдидаги хизматларини эътироф этади, дея умид қиламан. Мустафо Чўқаев немислар билан олиб борган музокараларда биз сизлар билан фақат Туркистон остоналаригача бирга борамиз. Туркистон тупроғига эса ўзимиз кирамиз дея шарт қўйганлиги бежиз эмас. Англиялик тадқиқотчи Сэр Олиф Кэрол жаноблари Туркистон тадқиқотига бағишланган китобида Мустафо Чўқай ўлди, аммо унинг байроғи ва либоси Вали Қаюмхон қўлига ўтди деганида ҳақ эди. 1941 йил охирларида . Украинадаги лагерлардан бирида шахсан Мустафо Чўқаев билан учрашиш бахтига сазовор бўлганман. «Қўқон мухторияти тарқатилди. Қўқон билан бирга мухторият ғояси ҳам ўлди. Бизда ҳозир ёлғиз истиқлол ғояси мавжуддир», деганди у. Унинг сафдошлари бўлмиш Тоҳир Шокир, Доктор Ўктамлар ҳам муҳожирликдаги туркистонликлар бошини қовуштириш учун катта ишлар қилишган.

— Гитлер мағлубиятга учраб, Германия армияси тор-мор этилгач, у билан иттифоқ тузган мамлакатлардаги уюшма ва ташкилотлар бошига ҳам оғир кунлар тушган бўлса керак?

— Ҳақ гап. Ноаниқлик, ишсизлик, доимий таъқиб тинкамни қуритган эди. Сталин, Рузвельт ва Черчил ўртасида Ялтада тузилган шартномага мувофиқ 1939 йил 3 сентябрдан кейин совет фуқароси бўлган ҳар бир киши албатта советлар қўлига қайтарилиши керак эди. Бу ҳақда иттифоқчилар қўшинларида махсус кўрсатма бор эди. Натижада Ватанга қайтишни истамаётган, аммо кимлиги маълум бўлиб қолган шахслар орасида ўз-ўзини ўлдириш ҳоллари кўп эди. Биз эса туркиялик талаба, деган қалбаки ҳужжатлар орқали жон сақладик. Турк биродарлар ўша кунлари бизга жуда катта мадад беришди. Черчилнинг Пульто шаҳрида сўзлаган нутқидан сўнг кечаги иттифоқдошлар орасига совуқлик тушди. Натижада биз ҳам хиёл бош кўтариб юрадиган бўлдик. 46-йили большевизмга қарши халқлар бирлиги (АБН) ташкилоти тузилди. Унинг «Набат» номли журналини чиқаришга бош қўшдим. Шунингдек, бу ташкилотнинг ёшлар иттифоқи президенти этиб сайландим. Унда Эргаш Шермат (Булоқбоши), Боймирза Ҳайит (Абдулла Тўлаганов) ва бошқалар ҳам бор эди. Кейинроқ Бавария ери ҳудудида тузилган «Инкопор» — сиёсий қочоқлар байналмилал қўмитасининг вице президенти этиб сайландим. Бавария ҳукумати бу қўмитани расман тан олганди. Қўмита сиёсат билан шуғулланмасди. Биз асосан иккинчи жаҳон уруши туфайли ўзга мамлакатлар ҳудудларида қолиб кетган муҳожирларга ёрдам бериш, уларни иш, уй-жой билан таъминлаш билан шуғулланардик. Бу ўша мураккаб замонда савобли иш эди.

Ўша йиллари АҚШнинг эмиграция қонунига мувофиқ АҚШ территориясида доимий яшаш учун осиёликлар киритилмасди. Қўмитамизнинг кўп сайъ-ҳаракатлари, биз билан мулоқотда бўлган конгрессменлар, бошқа нуфузли сиёсий арбобларнинг воситачилигида йилига 15 нафар туркистонликларни оиласи билан АҚШда яшашга бориши учун квота олишга муваффақ бўлдик.

— Сиз қайноқ сиёсат майдонига шўнғиб кетибсиз. Шахсий ҳаётингизда ҳам ўзгаришлар бўлганми?

— Ҳа, тақдир экан, ўша ерда уйландим. Мюнхен шаҳри атрофларидаги кичик бир шаҳарча судининг раиси қизи билан тақдир бизни рўпара қилди. У менинг мусофирлигим, ғайри дин эканлигимга қарамай бир-биримизга кўнгил қўйдик. Шу тариқа Линда хоним менинг умр йўлдошим бўлиб қолди. Хоним туркчани мукаммал билади. Ўзбекча гапира олади. Фарзандлар кўрдик. Шахсий ҳаётимдан мамнунман.

— Фарзандларингиздан мана Эркинжон билан танишдик. Онаси олмон аёли, ўзи эса АҚШда туғилиб ўсиб, таҳсил кўрганига қарамай, ўзбек тилини мукаммал билишаркан. У кишининг миллатимиз равнақи учун жонкуярлигига қойил қолиб ўтирибмиз. Бу, албатта, яқин вақтларда ҳам Ўзбекистонда яшаб туриб, рус мактабларида ўқиган ва она тилини чалакам-чатти гапирадиган ёшларимизга солиштирганимизда чуқур мулоҳаза юритишга арзийдиган ҳолат. Қизингиз Зулфия ҳақида ҳам ўқиганмиз.

— Қизим Зулфия иқтисодчи. У Нобель мукофотининг лауреати, дунёга машҳур олим В. Леонтьевнинг энг иқтидорли шогирдларидан ҳисобланади. Ҳозирги кунда эса Зулфия АҚШ ва умуман бутун дунёдаги энг нуфузли рўзномалардан ҳисобланмиш «Нью-Йорк таймс»нинг иқтисодий шарҳловчиси бўлиб ишламоқда.

Ўғлим Эркин ўзбек тилини ўрганиш бўйича араб алифбосида дарслик чоп этган. Ҳозир Туркистон ҳақида илмий-оммабоп китоб чиқаришга ҳозирлик кўрмоқда. Муҳожирликдаги ёшларга келсак улар учун тилимизни билиш ва сақлаб қолиш анча мураккаб кечмоқда. Муҳит, дарсликларнинг йўқлиги бунга сабабчи. Истардики, ватандошларимиз дарсликлардан ёрдамларини аяшмаса.

— Маълумки, 50-йиллар бошидан бошлаб, сизнинг ҳаётингиз АҚШ билан боғлиқ. Бу бой, лекин ҳар бир соҳада рақобат кучли бўлган мамлакатда ўзлигини намоён қилиш учун инсон бор куч-ғайратини сарфлаши лозим экан, шундайми?

— Мен ўша 15 нафар оилага берилган квота туфайли 1951 йил ноябрь куни Нью-Йорк шаҳрига кўчиб келдим. Бу ерда дастлаб «Америка овози» радиостанцияси билан ҳамкорлик қилдим. Кейинроқ Нью-Йоркдаги Колумбия университетида ишлай бошладим. Албатта, тил ўрганиш, бегона муҳитга мослашиш жараёни осон кечмади. Биз туркистонликлар қалбида бир илинж — дунёнинг мана шу энг қудратли давлати мадади билан жаҳон афкор оммаси эътиборини Туркистон тақдирига қаратиш ҳиссиёти турарди. Биз туркистонликлар бир-биримизни қўллаб-қувватлардик. Ўша ерда Америка — Туркистон жамиятини туздик. Жамият ўз олдига сиёсий мақсад қўймаганлигини айтиб ўтишим керак. Тошкентлик Ҳусан Икром жамиятга раислик қилган йиллари у анча ривожланиб кетди. Жамиятнинг ўз биноси, маблағи пайдо бўлди. Шуни айтиш керакки, айни пайтда биргина Нью-Йорк шаҳри атрофларида мингдан ортиқ туркистонликлар оилалари билан яшамоқдалар. Улар орасида борди-келди, алоқалар мустаҳкам. Айниқса, тўй-маъракаларимиз бир-биримизсиз ўтмайди. Уларда миллийлик, удум ва урф-одатларимизга тўла амал қилинади.

— Маълумки, чет элларда Совет Иттифоқидаги мавжуд ўнлаб халқларнинг вакиллари яшайдилар. Уларнинг кўплари турли ташкилот ва жамоаларга уюшганлар. Муҳожирликда ана шу халқлар ўртасида яқинлик, қон-қардошлик, бирлик туйғулари ҳам бўлганми? Улар мавжуд қизил империяга қарши курашда ўз кучларини бирлаштира олганларми?

— Қизиқ савол бердингиз. Дарҳақиқат, руслар, украинлар, Кавказорти халқлари, Болтиқбўйи халқлари расман олганда биз билан ватандош деб ҳисобланган. Ҳамкорликда иш олиб борган жойларимиз ҳам кўп. Аммо биз туркистонликлар ҳамиша мустақиллигимиз масаласини биринчи планга қўйиб келганмиз. Масалан, Европада «Озодлик» радиостанцияси иш бошлаган кезларидаги бир воқеани айтиб ўтай. Радиостанцияда асосан рус муҳожирларининг турли йўналишдаги партиялари «Халқ-меҳнат иттифоқи» координацион марказига бирлашган. Биз туркистонликлар билан ҳамкорлик қилиш масаласи кўтарилган пайтда ХМИ вакиллари бизга коммунизмга қарши қанча гапирсангиз эфирга берамиз. Аммо Туркистон мустақиллиги ҳақида гап юритмайсизлар, деб туриб олишди. Шунда биз бу шартга кўнмадик. Ҳамкорликда ишлашни рад этдик. Давр, ҳаёт, тараққиёт бу шартни кейинчалик кун тартибидан олиб ташлади.

— 50-йиллар ўрталаридан бошлаб Туркистон озодлиги ғояси масаласига жаҳон афкор оммасининг эътибори ҳам жалб этила бошланди. Чет элдаги туркистонликларнинг шу борадаги хизматлари ҳақида гапириб берсангиз?

— Нокамтарликка йўймангиз. Аммо 50-йиллар ўрталарида шу масала кўтарилишида бизнинг ҳам ҳиссамиз бор. 1955 йили Бандунг конференцияси очиладиган бўлди. Осиё ва Африкадаги мустақилликка чиққан давлатларнинг бу йиғилиши ер юзида мустамлакачиликка барҳам бериш, мустақил мамлакатларнинг кейинги тараққиёти масалаларини муҳокама этиши керак эди. Мен ўз ташаббусим билан конференция бошланишидан бир ҳафта аввал мамлакат пойтахти Жакартага, ундан эса Бандунгга бордим. Бандунгда ўша пайтда ҳали мустамлака бўлган Тунис, Жазоир, Марокаш, Фаластин каби давлатлар вакиллари кузатувчи сифатида қатнашишга таклиф этилган эди. Мен шахсий ташаббусим билан Туркистон муаммоларини у ерда кўтаришга қарор қилдим. Конференция президенти номига махсус баёнот билан мурожаат этдим. Баёнотда Туркистондаги аҳвол, унинг озодлигини яқинлаштириш ҳақида гапирилиб, конференция қатнашчиларига фақатгина империализм, шунингдек, коммунизмга қарши кураш ҳақида гапиравермаслик лозимлиги, совет неоколониализмига ҳам эътиборни жалб этиш кераклиги таъкидланган эди. «Агар сиз бугун мазлум Туркистон ҳақида сўзламас экансиз, ўз мустақиллигингиз ҳам хавф остида қолади» дейилган эди унда. 1955 йил 18 апрель куни, яъни Бандунг конференцияси очилган куни бу баёнот Индонезиянинг деярли барча йирик рўзномаларида эълон қилинди. Баёнот конференция қатнашчиларининг эътиборини тортди. Шу конференция жараёнидаёқ Индонезияда Туркистон озодлик ҳаракати ўзининг дастлабки фаолиятини бошлади. Конференциядан сўнг мен чет эл журналистлари учун матбуот конференцияси ўтказдим. Матбуот конференциясида Кавказ халқларининг қаҳрамони буюк Шомилнинг невараси ҳам мен билан бирга бўлди. Бу конференцияда билдирилган фикрлар бутун дунё матбуотида ёритилди. Шўро рўзномалари ҳам бу ишдан четда қолишмади, албатта. Ўша кунлари «Правда», «Известия», «Труд» каби марказий рўзномаларда «Сотқин» Рўзи Назарни фош қилувчи» мақолалар пайдо бўлди.

— «Литературная газета»нинг 1983 йилги сонларида халқаро журналист И. Андроновнинг «Кўк бўри изидан» сарлавҳали туркум мақолалари пайдо бўлди. Уларда 1981 йилда Рим папаси Иоан Павелга Ватиканда қилинган суиқасд ташкилотчилари ҳақида гап борар эди. Унда айтилишича, Турк террорчиси Али Оқчани папани ўлдиришга йўллаган кишилардан бири сиз эмишсиз. Ҳали ҳозиргача сирлигича қолиб кетаётган бу суиқасд тафсилотлари кўпчиликни қизиқтиради. И. Андронов таъкидлаганидек, папага бўлган суиқасдни ташкил этишда сизни қўлингиз ҳам борми?

— Дарҳақиқат, бу масала мени анчадан бери ўйлантириб келади. Андронов ўз мақоласида мени Америка марказий разведка бошқармасининг энг нуфузли арбобларидан бири сифатида тасвирлайди. Ҳолбуки, мен бу ташкилотда ишламаганман. Қисқа муддат Америка ҳарбий идораси — Пентагонда кичик илмий ходим сифатида фаолият кўрсатганман, холос. Папа Иоан Павелдек христиан дунёсида бемисл обрўга эга бўлган шахсга суиқасд уюштириш менинг хаёлимга ҳам келмаган. Бунинг устига биз туркистонликлар поляк халқининг мададини доимо ҳис этиб турганмиз. Масалан, Бухородан Германияга ўқишга борган талабалар учун ажратилган тилла пулни СССР ҳукумати Германия банкларидан олиб қўйгач, туркистонлик талабаларга Польша ҳукумати моддий-маънавий ёрдам берган. Шундай миллат вакилига қарши Туркистон фарзандининг шу ниятда бўлиши ақлга сиғмайди. Бунинг устига Али Оқча Туркиядаги йирик рўзноманинг муҳаррири, менинг яқин дўстим бўлган Абду Ипакчини ўлдирган. Хўш, Рим папасига қилинган суиқасдга мен қандай қилиб Шўро матбуотида айтилишича алоқада бўлиб қолдим? Бунинг қандай асослари бор эди? Мен 1972 йилдан то 83 йилгача Боннда АҚШ элчихонасининг стратегик тадқиқотлар гуруҳида ишладим. Бунинг устига советларга қарши фаолият билан шуғулланиб келаман. Туркияда Али Оқча мансуб деб ҳисобланган кўк бўрилар ташкилотини биламан. Шуниси ажабланарлики, аслида бундай номдаги ташкилотнинг ўзи йўқ. У «Турк культур» жамиятлари федерацияси дейилади ва унга машҳур сиёсий арбоб Олп Арслон Туркаш раҳбарлик қиларди. Ҳақиқатда Германияда фаолият олиб борган бу ташкилот асли туркистонлик бўлмиш тижоратчи ва ишбилармон Анвар Олтойли ташаббуси билан юзага келган. Али Оқча Туркиядан қочиб юрган пайтлари Швейцарияга келади. Ва Швейцариядаги «Турк культур» жамиятлари федерациясидан ёрдам тариқасида минг марка олган. Бу ҳол кейинчалик «Турк культур» жамиятлари федерацияси билан папага қилинган суиқасд орасида алоқа борлигини исботлаш учун ишлатилди. И. Андронов мени қидириб Бонндаги эски уйимга борган. У пайтда мен Баварияда эдим. Андронов билан ҳеч ҳам суҳбатлашмаганмиз. «Литературная газета»да келтирилган воқеалар эса бошдан-оёқ уйдирмадан иборатдир. Ҳар ҳолда кейинги пайтларда ўша суиқасднинг сирли пардаси кўтарилмоқда. 1990 йил март ойида «Вашингтон пост» газетаси собиқ СССР ДХҚсининг собиқ майори Виктор Иванович Шеймов билан суҳбат эълон қилди. Шеймов 1980 йил 16 майда хотини ва боласи билан махфий суратда Москвадан Қўшма Штатларга жўнаб кетган. У ва унинг оила аъзолари ўлдирилган деган фикр мавжуд эди. Шеймов ўн йилча индамай юрди. У барча қочоқ совет разведкачилари ичида энг фавқулоддаларидан бири эди. Зеро, у «Вашингтон пост»нинг гувоҳлик беришича, 8-бош бошқармада ишлаган. Ва саноқли кишилар биладиган энг махфий ахборотлардан хабардор бўлган. У нафақат оддий ижрочи, балки, тор доирадаги энг ишончли шахслардан бири бўлган. Мана шу Шеймовнинг айтишича, унинг Ғарбга қочиб кетишига 1979 йили Варшавада бўлиб ўтган бир суҳбат сабаб бўлган. Варшавадаги ДХҚнинг резидентурасини бошқарадиган генерал билан Шеймов суҳбат қилиб ўтирганда аллақандай «полковник Соловьев» Москвадан шифрланган телеграммани олиб киради. Телеграммада бор-йўғи битта ибора бор эди: «Папа билан яқин жисмоний алоқага киришиш имкониятларини ахтаринг». Телеграмма ДХҚнинг ўша пайтдаги раиси Ю. В. Андропов томонидан имзоланган эди.

«Ҳамма бу нима эканлигини дарҳол тушунди, — эслайди Шеймов. — Бу ДХҚ папани ўлдиришга қарор қилганлигини билдирарди.

Андроповнинг ДХҚнинг ўша Варшавадаги резидентига йўллаган аввалги телеграммасида эса: «Сиз қандай қилиб социалистик мамлакат фуқаросини папа этиб сайланишига йўл қўйдингиз?» дейилган эди.

Албатта, бу суиқасд хусусида узил-кесил хулоса чиқаришга ҳали эрта. Лекин бу суиқасдга бизни алоқадор қилиб кўрсатиш кулгили бир ҳодиса, холос.

— Сизни АҚШда Туркистондаги социал-сиёсий иқтисодий аҳвол хусусида тез-тез матбуотда чиқишлар қилиб туришингиз ҳақида айтишади.

— Ватан дарди менинг дардим. Мен ҳамиша шу туйғу билан яшаганман. 1989 йили 4 июнда Вашингтон пост» рўзномасида Орол денгизи муаммоларига бағишланган «Коммунистлар қандай қилиб бир денгизни ўлдирдилар?» сарлавҳасида бутун бир саҳифа эълон қилдим.

«Орол денгизи фожиасининг Туркистон миллий адабиётидаги кўриниши» мавзуидаги маърузам ҳам бор. Аллоҳга шукурки, ёшимиз ўтган бўлса-да, Ватан дийдорини кўриш насиб этди. Шу пайтгача Ватан истиқлоли учун курашдим. Энди мустакилликни мустаҳкамлаш, Ўзбекистонни жаҳонда энг ривожланган мамлакатлардан бирига айлантириш ҳаммамизнинг бош вазифамиз бўлиб қолди. Шу улуғ мақсад йўлида агар халқимга қилча нафим тегса, ўзимни беҳад бахтиёр ҳисоблайман.

Суҳбатимиз узоқ чўзилди. Рўзи Назар ёшлик хотиралари, Тошкентдаги ўқиш даври, ўзга юртлардаги саргузаштлари хусусида жуда кўп нарсаларни сўзлаб берди. Албатта бугунги кун ҳақида у билан қилинган суҳбат айримларнинг ғашига ҳам тегиши мумкин. Дунё қарама-қаршиликсиз бўлмайди. Бу тушунарли, албатта. Бироқ, ҳадисларда айтилганидек, йиллаб юракда гина-кудуратларни асраб юравериш ҳам бу мусулмоннинг иши эмас. Ўзбек муҳожирларининг чет элдаги ҳаёти ва фаолияти хусусида шу пайтгача бир ёқлама фикр юритиб келдик. Шу боис ана шулардан бир вакилга сўз берар эканмиз, ниятимиз холис, кўнглимиз пок. Биз Рўзи Назар шахсига баҳо бермоқчи эмасмиз. Рўзи Назарнинг туғилган куни ўғли Эркин ўз қўли билан ёзиб берган бир варақ табрикномадан парча келтирмоқчимиз, холос.

ОТАМ ҲАҚИДА

Ўзбек халқининг тарихи ниҳоятда узун. Ўзбек деганида ўз-ўзига ҳоким, ўзига беклик қилган эр халқ тушунилади. Менинг отам ҳам ана шу эр халққа мансуб ўзбеклардан биридир.

Отам ўз ҳаёти бўйича ўзига беклик қилиб келган бир киши. У доимо ўз йўлидан юрди, ўз фикрида қолиб, бошқаларга бош эгмади. У ҳаётида турли байроқлар остида курашди. Лекин ҳар доим ўз принципларига содиқ қолди.

Отам менга ҳаётда кўнгилли яшашга, дунёдан кўп ўрганишга, шунингдек, яхши савод олишга имкониятлар яратди. Бироқ булардан ташқари у менга мен учун энг қимматли бўлган, кишиларнинг озодлигини ва истиқлолни севиш туйғусини ҳадя қилди. Менга Эркин деб от қўйди. Менинг ўғлимга эса Озод отини таклиф қилди. Бу билан бизни ҳаёт курашларига тайёрлади.

Мен билан отамнинг ҳаётий тажрибаларимиз бошқача, дунёқарашларимиз бошқача. Аммо озодликни севиш риштаси бизни бир-биримизга маҳкам боғлаган.

Эркин.
1989 йил 21 январь.»

Бу сўзларга илова ортиқча...

Суҳбатдошлар:
Алишер ИБОДИНОВ,
Абдуназар ХУДОЙНАЗАРОВ

ҲУРМАТЛИ МУШТАРИЙЛАР!
ОБУНА ВАРАҚАСИНИ БЕХАТО ТЎЛҒАЗИШГА
ҲАРАКАТ ҚИЛИНГ!

Агар обуна «Матбуот уюшмаси» агентлигида расмийлаштирилган бўлса, касса аппаратининг муҳри, алоқа бўлимларида расмийлаштирилганда эса тақвим штемпели, албатта, бўлиши керак.

Бу ҳолда обуначиларга абонемент билан бирга пул қабул қилинганлиги ҳақида квитанция берилади.

АЗИЗ ОБУНАЧИ ЎРТОҚЛАР!

Рўзнома ва ойномаларга обуна варақчасини сиёҳли ручкаларда хатосиз, сўзларни қисқартирмасдан ва тушунарли қилиб тўлғазинг.

Обуначи ўз турар жой манзилгоҳи, насаби, исми ва отасининг исмини аниқ ёзиши талаб этилади.

Обуна варақчасидаги «ПВ-Жойи» деган ёзувли катакларни алоқа бўлинмалари ва «Матбуот уюшмаси» агентликлари ходимлари тўлғазади.

ҲАЖ—ИСЛОМ ДУНЁСИНИНГ БЕШИНЧИ УСТУНИ

Боши биринчи бетда

лар): Парвардигоро, биздан (бу бинони) ўзинг қабул айла. Шубҳасиз, сен эшитгувчи, билгувчисан. Парвардигоро, бизни ўзингга бўйинсунгувчилардан қилгин ва зурриётимиздан ҳам ўзингга итоат қиладиган кишилар чиқаргин. Ва бизга (қиладиган) ибодатларимизни ўргатгин ва тавба-тазарруларимизни қабул эт. Шубҳасиз, сен тавбаларни қабул қилгувчи, раҳмлисан. Парвардигоро, уларнинг орасига ўзларидан бўлган, уларга оятларингни тиловат қилиб берадиган, китоб ва ҳикматни (Қуръон ва Ҳадисни) ўргатадиган ва уларни поклайдиган бир пайғамбарни юбор. Шубҳасиз, сен қудрат ва ҳикмат соҳибисан.» **(2-сура, 125-129 оятлар.)**

Иброҳим алайҳиссалом билан Муҳаммад алайҳиссалом ўртасидаги узвий боғлиқлик ҳар куни беш вақт намоз пайтида ўқиладиган оятларда ва айниқса Даруддa, яъни пайғамбарлар тўғрисидаги оятларда кўп марталаб тилга олинади. Бу эса Қуръони Каримнинг яҳудий, насроний ва ислом динлари умумий илдизга эга эканлиги, яъни улар ягона Аллоҳ томонидан юборилган дин эканлигини таъкидлашга хизмат қилади. Шу сабабли Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло Қуръони Каримда Каъбанинг кенг қамровли эканлигини таъкидлайди: «Албатта одамлар ибодат қилишлари учун қурилган биринчи уй Маккадаги муборак ва бутун оламлар учун ҳидоят (маёғи) бўлган Каъбадурки, унда мақоми Иброҳим (яъни Каъбани қуришда Иброҳим алайҳиссалом оёқлари остида бўлган харсанг тош, у тошда Иброҳим пайғамбарнинг оёқ излари) бор, унга кирган одам ҳар қандай хавф-хатардан омон бўлиши каби очиқ оят-аломатлар бордир. Ва йўлга қодир бўлган кишилар зиммасида Аллоҳ учун мана шу уйни ҳаж-зиёрат қилиш бурчи бордир. Кимдаким кофир бўлса, (яъни Каъбани зиёрат қилиш фарз эканини инкор қилса, гуноҳи ўзида), бас, албатта Аллоҳ бутун оламлардан беҳожат бўлган зотдир.» **(3-сура, 96-97 оятлар.)**

ГАРЧИ ҲАЖ САФАРИ БУТУН ДУНЁ мусулмонларининг биродарлигини намойиш қилиш хусусиятига эга бўлса-да, у фақат мусулмонларнинг якдиллигини кўрсатиш билан чегараланиб қолмайди. Кишилар икки қисмдан иборат оқ кийим, яъни иҳром кийиб, ҳаж ибодатларини адо этадилар. Бу ибодатларнинг ҳаммасини бирма-бир тасвирлаб беришнинг иложи йўқ. Асосий гап шундаки, бу ибодатларни адо этган кишилар тўлиқ равишда яхши томонга ўзгариб кетадилар. Ибодатларнинг ички мазмуни эса руҳнинг (жоннинг) ҳаётдан кўзланган мақсад томон саёҳатини, яъни Яратганнинг олдига қайтишни кўрсатишдир. Кўпгина ислом мутасаввифлари Каъбани инсоннинг кўкрагига қиёс қилганлар. Инсоннинг кўкси Каъба сингари пок бўлиши, унда кибру ҳаво, риё ва бошқа ёмон хислатлар бўлмаслиги лозим. Каъбадаги Қора тош эса инсон юрагининг тимсолидир. Унга лаб теккизган киши ўзини ўзи енгиб, қўлга олганини намойиш қилади. Иброҳим алайҳиссалом ўғли Исмоил алайҳиссалом ўрнига Аллоҳ йўлида совлиқ қурбон қилганига ўхшаш бирор мол ёки қўй қурбонлик қилиш орқали кишилар ўзларидаги паст, майда-чуйда, арзимас истак-хоҳишларидан халос бўладилар. Ҳаж чинакам маънода диний (спиритуал, яъни руҳнинг материяга боғлиқ бўлмаган ҳолда мавжудлиги) маросим бўлиб, бу вақтда турли сиёсий намойишлар ва жанжал-суронлар тақиқланади: «Ҳаж (мавсуми) маълум ойлардир. (Яъни шаввол, зулқаъда ва зулҳижжа ойининг ўн куни.) Бас, ким шу ойларда ўзига ҳажни фарз қилса (ҳаж қилишни ният қилса), ҳаж давомида (жуфтига) яқинлашмайди, гуноҳ ишлар, жанжал-сурон қилмайди. Қандай яхши амал қилсангиз, албатта Аллоҳ билади. Ва (зарур озуқа билан) таъминланиб олинг. Энг яхши озуқа (яъни ўзингиз билан бўлиши лозим бўлган энг яхши нарса) Аллоҳдан қўрқишдир. Мендан қўрқингиз, эй аҳли донишлар.» **(2-сура, 197-оят.)**

Ҳаж сафарини ният қилган кишиларга ҳаж пайтида битта талаб қўйилади: Икки қисмдан иборат ҳожий кийими, яъни иҳромни кийган киши ўша заҳоти ўзининг кундалик кийимларидан ташқари, кундалик майда-чуйда ташвишларидан ҳам бир йўла воз кечиши керак.

Ҳожийлар «Лаббайка, Аллоҳума, Лаббайка...» (яъни: Мен шу ердаман, Парвардигоро, мен шу ердаман; мен шу ердаман, Парвардигоро, сенинг шеригинг йўқ, мен шу ердаман; барча мақтовлар сенгадир ва сен барча оламлар ҳожасисан, сенинг шеригинг йўқ) деб тиловат қилиб, Каъбани етти марта айланиб, илоҳий гўзалликни мушоҳада қилишга берилиб кетадилар. Сўнгра улар Сафо ва Марво тепаликлари орасида у ёқдан-бу ёққа югурадилар. Бунинг маъноси шундай: Бир куни Иброҳим алайҳиссалом Аллоҳ таоло буйруғига бўйсуниб, рафиқаси билан ўғлини шу тепаликлар орасига қўйиб кетади. Чанқаган бола сув сўрайди. Мушфиқ она у ёқдан-бу ёққа зир югуриб, ўғлига ичириш учун сув ахтаради. Ҳожийлар ҳам у ёқдан-бу ёққа югуриб, мушфиқ онанинг бошдан кечирган кўргиликларини ўз бошларидан ўтказиб кўрадилар. Арафот тоғи этагида турганларида кўзлари Аллоҳ назаридан тўсилмаслиги учун чачвонлар кўтарилади. Муздалифага улар ҳар қандай ғайриилоҳий туйғу ва истаклардан халос бўлган ҳолда етиб келадилар. Минода қурбонликка аталган молларини сўйиш орқали фоний дунёнинг барча ҳирсу ҳавасларига барҳам берадилар. Шу ерда шайтон лаин тимсоли бўлмиш учта камон ўқини тошбўрон қилиб, ёмон йўлга ундовчи нафс ва кибру ҳавони ўлдирадилар.

ҲАЖ САФАРИ ЕТАРЛИ МОДДИЙ бойликларга эга бўлган ва ҳаж сабабли оиласини оғир аҳволга солиб қўймайдиган кишилар учун мажбурийдир. Табиийки, Макка сайёҳлар (туристлар) томоша қиладиган жой эмас. Номусулмонлар Маккага қўйилмайди. Макка шундай бир диний қадамжоки, бу ерда умрининг ўнлаб йилларини ўтказган барҳақ Пайғамбар ҳамда Аллоҳ субҳонаҳу ва таолонинг Иброҳим алайҳиссалом замонларида ва ундан илгари ҳам одамларга кўрсатган иноятлари тўғрисидаги эсдаликлар ўзини Аллоҳга бахшида этиш учун бу ерга келган ҳар бир ҳожининг шахсий кечинмалари билан чамбарчас боғланиб кетади. Бу тўғрида Қуръони Каримнинг қурбонлик қилиш мазмуни тасвирланган оятларида шундай дейилади:

«Биз (сизлардан аввалги мўъмин миллатлардан ҳам) барча миллатга (Аллоҳ) уларни ризқлантирган чорва молларини (сўйиш-қурбонлик қилиш) устида Аллоҳнинг номини зикр қилишлари учун қурбонлик қилишни буюрганмиз. Бас, (барчаларингизнинг) Илоҳингиз бир Илоҳдир. Бас, Унгагина бўйинсунингиз. Итоат қилгувчи зотларга хушхабар беринг. Улар Аллоҳ зикр қилинганда диллари қўрқувга тушадиган, ўзларига етган балоларга сабр-тоқат қиладиган, номозни тўкис адо этадиган ва Биз ризқ қилиб берган нарсалардан инфоқ-эҳсон қиладиган зотлардир. Биз туя-молларни (Байтуллоҳда) қурбон қилишни сизлар учун Аллоҳ қонунларидан қилдик. Сизлар учун уларни (қурбон қилишда) яхшилик бордир. Бас, улар (сўйиш учун) тизиб қўйилган ҳолларида Аллоҳнинг номини зикр қилингиз. Энди қачон ёнбошлари билан тушганларида (яъни жон таслим қилганларида) улардан ўзларингиз ҳам еяверинглар, (бировдан бир нарса сўрамайдиган) қаноатли кишига ва (муҳтож) тиланчига ҳам едиринглар. Шукр қилишларингиз учун Биз уларни (яъни туя-молларни) сизларга бўйинсундирдик. Аллоҳга (қилган қурбонликларингизнинг), гўштлари ҳам, қонлари ҳам етмас. Лекин у зотга сизларнинг тақво-ихлосингиз етар. Аллоҳ сизларни ҳидоят қилгани сабабли, У зотни улуғлашларингиз учун (яъни қурбонлик қилаётган пайтда Аллоҳнинг исмини зикр қилишингиз учун) уларни сизларга бўйсундириб қўйдик. Яхшилик қилгувчиларга хушхабар беринг. Албатта Аллоҳ иймон келтирган зотларни мудофаа қилур. Албатта Аллоҳ барча хоин ва куфрони неъмат қилгувчиларни суймас».

(22-сура, 34-38 оятлар).

Олмончадан Йўлдош ПАРДА таржимаси
Қуръони Карим оятлари таржимаси
Алоуддин МАНСУРники

ОРИФЛИК ВА ФАҚРУ ФАНО МАҚОМИ

Ҳар неча бўлса ёрда кибру анову мартабат,
Бандадин олида ҳамин фақру ниёзу масканат.

Ориф эсанг ўзунга бил фақру фано мақомида,
Аҳли дил остонасин тожи сариру салтанат.

Гар сен ўзингни танисанг «ман арафаҳ» сулукида,
Мулку малак санга бўлур, хейшу табору мамлакат.

Қаҳридин эҳтироз этиб, тутма кўнгулни ноумид,
Лутфи зиёдадур онунг, етса замони марҳамат,

Пири муғон адоқининг тўзини кўзга сурма қил,
Кўз бу юришдин очилур, бил муни айни маслаҳат.

Сидқи била ҳабибни севса муҳиб билур яқин,
Барча жафосини — вафо, жумла зарори — манфаат.

Икки жаҳон ибодатидурму Атойи дуняда,
Шоҳи вилоят, олида ҳамду саноу манқабат.

ЕТТИ БАЙТДАН ТАРКИБ ТОПГАН Атойининг бу ғазали ражази мусаммани матвийи махбун (муфтаилун мафоилун муфтаилун мафоилун) вазнида ёзилган бўлиб, тасаввуфий мазмунга эгадир. Унда тариқатга кириш одоби, пир ва мурид муносабати, орифлик ва фақру фано каби сўфиёна ҳақиқатлар талқин этилган. Ғазал қуйидаги матлаъ билан бошланади.

Ҳар неча бўлса ёрда кибру анову мартабат,

Бандадин олида ҳамин фақру ниёзу масканат.

Аввало байтдаги баъзи сўзларни изоҳлаш керак. Ёр — вужуди мутлақ ёки муридга маърифат эгаллашида воситалик қилувчи пир. Банда — фармонбардор, ишқнинг барча азобларини тортишга тайёр турган ошиқ-ориф.

Шоир байтдаги **кибр** ва **фақр, ано** ва **ниёз, мартабат** ва **масканат** сўзлари воситасида тазод санъатини намоён этиб, ошиқ ва маъшуқ ўртасидаги ҳолат ва муносабатларни теранроқ акс эттиришга уринган. Яъни ёрдан кибр бўлса ошиқ фақирлик қилиши, анога (ранжу машққатга) ундаса, шунга эҳтиёж сезиши, баланд мартабаси қаршисида мискинлик қилиши жоиз. Шундагина ошиқ бурчини бажариб, мақсадига етади. Бу шартларни бажараётган киши тариқатга қадам қўяётган ориф-ошиқдир. Орифликнинг ҳам ўзига яраша шарти, талаблари бор.

Ориф эсанг ўзунга бил фақру фано мақомида,

Аҳли дил остонасин тожи сариру салтанат.

Маълумки, тасаввуфда Аллоҳ маърифати ва зоту сифатларидан хабардор бўлган муршиди комил воситасида тариқатга қадам қўйган киши ориф дейилади. Баъзи тадқиқотларга кўра ориф — Аллоҳ йўлида фано бўлган, лекин «бақоун биллоҳ» бўлмаган зотдир. Ориф — ўзликдан кечиб фони бўлишдир, деган қараш ҳам бор. Зеро, чин ориф инсони комилнинг ўзидир. Орифнинг ўзлигини кўрсатадиган фазилатларидан бири «фақр» мақоми шартларини тўла-тўкис адо этиши билан белгиланади. Фақр — Тариқат йўлига кирган орифнинг тўртинчи мақомидир. Бу мақомнинг уч босқичи бор: биринчи босқичда ориф нима топса шунга қаноат қилади. Иккинчи босқичда ориф дунё молидан кечиш ҳиссини тарбиялайди. Сўнгги босқичда у шундай бир даражага эришадики, у учун бойлик ва камбағалликнинг фарқи бўлмайди.

Хуллас, бу мақомда Ориф учун ҳақиқатга етишга ҳалал берадиган ҳеч нарса қолмайди.

Фақр — тарки дунё қилиб ҳаётга қўл силташ эмас, балки оламн ботинни поклашдир.

Бошқа бир манбада таърифланишича, фақрнинг олти одоби бўлган:

1. Яхши ва ёмон сўзга сукут қилмоқ; 2. Пир олдида хомуш бўлмоқ ва унинг ижозатисиз сўзламаслик; 3. Ҳеч ким билан ёмон муомалада бўлмаслик; 4. Хосу омнинг хизматини адо этмоқ; 5. Нафсни енгмоқ. 6. Ҳою ҳавасни тарк этмоқ.

Машҳур сўфилар тоифасидан бўлган Саҳл ибни Абдуллоҳ Тустави дунё молига ҳирс қўймасликни — фақрлик талабларини адо этишни сўфийликнинг асосий шартларидан бири деб ҳисоблайди. У бу ҳақда шундай дейди: «Сўфи ҳар қандай ғамдан йироқ ва кўзига тупроқ ҳам тилло ҳам бир хил кўриниб, тафовути қолмаган кимсадир».

Фақрлик қаноат, ҳиммат, тамаъ қилмаслик каби тушунчалар билан ҳам узвий боғлиқдир. Бу каби тушунчаларни Алишер Навоий «Маҳбубул-қулуб»да кенг шарҳлаб берган.

Масалан, Навоий қаноат ҳақида шундай дейди: «Қаноат киши кўнглига равшанлик етказади: кўз ундан ёруғлик касб этади. Қаноатли дарвешнинг қаттиқ нони тамагир шоҳнинг ноз-неъмат тўла дастурхонидан авлороқдир. Қаноатга одатланган фақирнинг туршаку талқони бойнинг новвоту ҳолвасидан ширинроқдир».

Зеро, шоир таъбирича ҳам соҳибназар ошиқлар дунё ташвишидан холи, улар шу қадар фароғатда яшашадики, ҳатто Сулаймон мулкини ҳам кўзга илмайдилар. Лирик қаҳрамон кўнглига хитоб қилиб, ана шундай ошиқлар йўлидан боришни таъкидлайди.

Эй кўнгул тутгил ўшал соҳибназарлар миллатин,

Кўзга илмаслар фароғаттин Сулаймон мулкатин.

ҚАДИМДА ПОДШОЛАРНИНГ ЮРИШЛАРИ олдидан ёки бирор-бир зафарли айёмлари чоғида уларни шарафлаб ноғоралар чалишган. Фақр йўлига кирган ошиқлар ҳам маънан подшодирлар. Уларни ҳам шарафлаб, ҳатто кўкдаги фаришталар навбатини (ноғорасини) чалади.

Фақр ичинда подшолар бор сипоҳу тахт ила

Ким, урурлар қудсилар кўкда уларнинг навбатин

Атойи тилга олган тасаввуф таълимотининг асосий ва мураккаб масалаларидан яна бири фанодир. «Фано Сўфийнинг ҳол-аҳволи билан боғлиқ босқичлардан бўлиб, улар: **қарб, муҳаббат, хавф, рижо, шавқ, мушоҳида** ва ниҳоят еттинчиси **фанодир. Фано** тасаввуфнинг ҳар хил тариқатлари вакиллари томонидан турлича талқин этиб келинган. Шунинг учун ҳам Алишер Навоий фанонинг шарҳи юз рисола бўлишини алоҳида таъкидлаган. Тасаввуф намояндаларининг қарашларича фано ҳолати ва ўзликдан кечиш илоҳнинг фазлу раҳмати натижасидир. Солик ўзининг фанога эришганлигини билмаса, бу фанонинг олий босқичи ҳисобланади. Чунки ҳар қандай ҳолатда сўфийнинг Ҳақ жамоли мушоҳадасига шўнғиганлиги **бақо** ва **давом**дир. Зеро, сўфий **фанофилло** бўлса унга ўқ ёки ханжар урилса ҳам сезмайди. Орифлар фанони бақонинг бошланиши деб айтишларига сабаб, инсон ўзида ўлиб, худога боғланиб тирилади. Шунинг учун ҳам Мансури Халлож «Анал ҳақ», ёки Боязиди Бистомий «субҳони, субҳони, мо аъзама шаъни» («Шарафлиман, шарафлиман, нақадар буюк менинг шаъним») деганларида иккovлари ҳам фано ҳолида бўлиб, ўзликларини йўқотган — худога руҳан боғланиб кетган эдилар.

Қосимий фанони ҳаёти жовидоний деб атайди:

Ҳақиқат дарду ғамдур шодмоний

Фано бўлмоқ ҳаёти жовидоний.

Муҳаммад Ғаззолийнинг таъкидлашича, фанода ориф моддий оламни идроку эҳсос этиш қобилиятидан ажралиб, юқори ва ҳақиқат оламини идрок қилишга эришади. Лекин вужуди мутлақ билан орифнинг бирикиш масаласига у бошқача қарайди. Баъзи тасаввуф намояндалари фанода ориф ўзлигини йўқотиб илоҳий исму сифатга эга бўлади, дейишади.

Сайййд Жаъфар Сажжодий талқинига кўра фанода инсонийлик сифатлари илоҳийлашади, барча тубан қусурлардан (авсофи замима) халос бўлиб, бақода энг олий сифатга (авсофи маҳмуда) эришилади. Алишер Навоий «Лисон ут-тайр»да фано аҳли ҳақида шундай дейди:

«Эй фано аҳли сенинг васлингга эришган бўлиб, улар васл ишратгоҳига дахлдор. Кимки сендан абадийликка эришмоқчи бўлса, у ўзини фоний қилса, бунга етишади. Ҳар бир киши ўзлигини йўқ қилмасдан туриб, бу фанонинг фаносини билмайди. Бундай киши висолинг мақсадига имкон топа олмай, бу фанолардан бақо анжомига эриша олмайди».

Бу каби талқинларни яна кўплаб келтириш мумкин, лекин юқорида келтирилган далиллар ҳам фано ҳақида маълум тасаввур бера олади, деб ўйлаймиз.

Байтдаги **аҳли дил** ибораси ҳам мухтасар изоҳни талаб қилади.

Аҳли дил — қалб кишилари. Қалб тасаввуфда ҳақ сирларининг хазинаси бўлиб, унинг форсчаси дилдир. Дил илоҳий ишқ хилватхонасидир. Қачонки иллатлардан покланса, унда илоҳий нур шуълаланади. Демак, аҳли дил орифнинг мақсадга эришишида раҳнамо бўлган пири инсони комилдир. Ушбу шарҳларга таяниб, мазкур байт маъносини шундай таҳлил қилиш лозим бўлади:

«Агар сен ориф бўлсанг, фақру фано мақомига эриштанингда ҳам пир остонасини подшоликнинг тожу тахти ўрнида кўргин».

Бу байтнинг замирида мурид тариқатда ҳар қанча камолот ҳосил қилса ҳам пир ҳурматини бажо келтиришдан чекинмаслиги лозим деган мазмун жой олган.

Энди навбатдаги байтни ўқиймиз:

Гар сен ўзингни танисанг, «ман арафаҳ» сулукида
Мулку малак санга бўлур хешу табору мамлакат.

«Ман арафаҳ» ибораси кимки ўзини таниса, англаса дегани бўлиб, у **ман арафаҳ нафсаҳу фақат арафа раббаҳ** ҳадисига ишорадир.

Нега **ман арафаҳ сулукида** дейилган? Сулук — солик босиб ўтиши керак бўлган бир неча босқичлардир. Тағин, шоирнинг «сен ўзингни танисанг...» дея хитоб қилишида мантиқ бор. Чунки мутасаввифлар инсон ва унинг комиллик сифатлари ҳақида ҳар хил фикр билдирганлар, Қуръонда инсон яралган нарсаларнинг энг улуғи деб таъкидланса, мутасаввифлар одамни катта оламни ўзида мужассам этган кичик олам, борлиқнинг жавҳари, худонинг ердаги халифаси, ноёб ақлу ишқ соҳиби ва шунга ўхшаш бир қанча сифатлар билан таърифланганлар.

Бир ғазал шарҳи

Шунинг учун ҳам тасаввуфнинг асосий масалаларидан бири комил инсон ва унга хос бўлган хусусиятлардир. Комил инсон тушунчасини ҳам ҳар хил талқин этадилар. Масалан, **шариат, тариқат, ҳақиқат** ва **маърифатнинг** барча босқичларини босиб ўтиб, илоҳий камолотнинг охирги даражасига етган киши комил инсондир, деган ақида ҳам бор. Демак, комил инсон дунёвий ташвишлардан, ҳайвоний майллардан, тубан иллатлардан покланиб, аҳлоқ, феълу атвор, юриш-туришларда мумтоз бўлган, маърифат ва ҳақиқатни олий даражада фаҳм этган шахсдир.

Пир, шайх, вали, муршид каби атамалар ҳам баъзан комил инсон маъносида қўлланилган. Баъзи манбаларда комил инсон **қутб унвони**га эга бўлган киши, деб таърифланган. Қутб эса барча тугунларни ечувчи ва оғир мушкулларни ҳал қилувчи авлиёуллоҳ тоифасидандир. У гўё буюк тилсимга эга бўлиб, шу орқали марҳамат ва иноятлар кўрсатади.

Шоир тўртинчи байтда пир раҳбарлигида тариқат йўлига кирган муридни ҳар қандай ҳолатда ҳам ноумид бўлмаслика даъват этади.

Қаҳридин эҳтироз этиб, тутма кўнгулни ноумид,

Лутфи зиёдадур онунг етса замони марҳамат.

Яъни маъшуқанинг (Вужуди мутлақнинг) қаҳридан қўрқиб, кўнгилни ноумид тутма. Чунки унинг ошиққа марҳамат қилиш пайти етганда лутфи жуда кўпдир. Шоир бу ўринда илоҳнинг **қаҳҳор** (қаҳрли), **раҳмон** (меҳрибон), **раҳим** (раҳимли) каби сифатларини назарда тутган. Маънавий раҳбар бўлган пирни мурид эъзозлаши, унга буюк ҳурмат кўрсатиши керак. Шунинг билан бирга ҳар бир йўл-йўриқ, кўрсатмасини оғишмай бажариши шарт.

Пири муғон адоқининг тўзини кўзга сурма қил,

Кўз бу юришдин очилур бил муни айни маслаҳат.

Пири муғон — ўтга чўқинувчилар, оловпарастлар бошлиғи, раҳбари, мажозан майхоначи. Бу байтда пири муғон тасаввуфий маънода қўлланган. Яъни мурид пирга шу даражада эътиқод қўйиши керакки, ҳатто унинг босган изини кўзига сурма қилиб суртиши лозим. Ана шундагина унинг маърифат кўзи очилади ва илоҳий ҳақиқат сирларидан воқиф бўлади. Пиру муридлик муносабатини шу тарзда барқарорлаштиришни шоир айни маслаҳат деб муридга танбеҳ беради.

Навбатдаги байт эса илоҳий ишқдан баҳс этади:

Сидқи била ҳабибни, севса муҳиб билур яқин,

Барча жафосини — вафо, жумла зарори — манфаат.

Бунда **ҳабиб** — вужуди мутлақ. **Муҳиб** — севувчи, яъни ошиқ-ориф. Ҳабиб ва муҳибни пиру муршидга ҳам нисбат бериш мумкин. Чунончи, муҳиб ҳабибни чин юракдан севса, унинг жафоларини вафо ўрнида кўриб, тортган зарарини манфаат деб билади.

Шайх Акбарободий муҳиб — маҳбуб муносабатлари ҳақида тўхталиб, бундай дейди:

«Вақтеки дўстлик юзасидан икки дўст (яъни Аллоҳ ва унинг муҳиби. — С. Р.) орасидаги бегоналик йўқ бўлса, ҳар оина маҳбуб-муҳиб бўлур ва бирининг феъли бирига нисбат берилур. Муҳиб ва маҳбубнинг бир-бирига ғоят яқинлиги бир вужуд каби тасвирланиши Атойи ғазалларида тез-тез учраб туради. Масалан:

Ҳақиқатда муҳиб маҳбуб бирдур

Ародин чиққил, эй боди сабо сен

Бу байтда висол учун ҳар қандай жузъий нарсалар қатори боди сабо ҳам муҳиб-маҳбуб орасидан чиқиб кетиши, халал бермаслиги айтилган. Бошқа ғазалда эса ҳатто жон ҳам тилга олинади.

Жон маҳрам эмас ошиқи маъшуқ аросида,

Маҳрам қила олмон санга мен боди сабони.

Айрим ўринларда шоирнинг ўзи ориф-ошиқ бўлганини, ваҳдатга қадам қўйиб, мангу ҳақиқат билан бирикканини уқтиради:

Шоҳид била бир бўлса Атойиға не таъна,

Ваҳдат йўлида экти гули шоҳиду машҳуд.

Муҳиб-маҳбуб, ошиқ-маъшуқ, шоҳид-машҳуд сўзларининг луғавий маънолари турлича бўлса ҳам моҳиятан ориф ва вужуди мутлақни билдиради. Ғазал охирида лирик қаҳрамон-шоир ёрнинг таъриф-тавсифини икки жаҳон ибодати билан тенглаштиради.

Икки жаҳон ибодатидурму Атойи дуняда,
Шоҳи вилоят олида ҳамду саноу манқабат.

Шоҳи вилоят бир қарашда мамлакат подшоҳи дегандек туюлади. Аслида вужуди мутлақдир. Яъни оламлар шоҳи Аллоҳдир. Лирик қаҳрамон — шоирнинг ўзи шоҳи вилоятга ошиқ. Лирик қаҳрамон унга ҳамду сано ўқийди. Шукроналар айтиб: «икки жаҳон ибодати шу эмасмикин?» — дея ўзига савол тарзида хитоб қилади. **Манқабат** — бировнинг яхши хислатларини кўрсатадиган, мақтайдиган асар. Демак, шоир айтмоқчики: «Эй Атойи, шоҳи вилоятни улуғлаб ёзган асарингни ўзи икки жаҳон ибодати эмасми?» Шоирнинг юқоридаги байтидан шу нарса англашиладики, ҳар қандай тоат-ибодатдан кўра ошиқ аввало маъшуқани севиши, унга садоқат кўрсатиши, унинг буюклиги, гўзаллигини эътироф этиб, ҳамду санолар ўқиши керак. Ғазал мақтаидаги маъно юқоридаги фикрларни умумлаштириб, унинг ғоявий яхлитлигини таъминлаган.

Сайфиддин РАФИДДИНОВ

МУАММОЛАР ВА МУЛОҲАЗАЛАР

БИР ЙИЛНИНГ ҚИССАЛАРИ

1991 ЙИЛ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВОҚЕАЛАРГА бой бўлди. Айни пайтда ижтимоий ҳаётнинг бадиий кўзгуси — адабиётимизда ҳам сезиларли ютуқлар қўлга киритилди. Биргина «Шарқ юлдузи» журналида ўн икки қисса, уч эссе, икки роман тўла, уч романдан парчалар эълон қилинди. Бунга «Ёшлик»да босилган саккиз қиссани қўшсак, ҳарқалай, хирмонимиз салмоғи янада ортади. Хўш, ҳосилимиз-ку мўл экан, унинг сифати қандай деган савол туғилади?

Аввало шуни таъкидлашни истардимки, «Шарқ юлдузи»да чоп этилган қиссаларнинг мавзуи ранг-баранг. Улар орасида тарихга, маънавий-ахлоқий муаммоларга, Улуғ Ватан уруши воқеалари тасвирига бағишланган асарлар билан бир қаторда фантастик эртак-қиссалар ҳам бор. Бу қиссалар мавзуи билангина эмас, балки шакл-шамойили, ҳикоя қилиш усуллари билан ҳам бир-биридан фарқланади. Уларнинг аксариятида воқеалар асар қаҳрамони — «мен» тилидан ҳикоя қилинади. Қиссалар муаллифларининг савияси ҳар хил: улар орасида атоқли санъаткорлар ҳам (масалан, Фитрат), ижодда суяги қотган, тажрибали ёзувчилар ҳам (Ф. Мусажонов) бошловчи ёзувчилар ҳам бор. Аммо бадиият улар олдига бир хил талаблар қўйиши табиий ҳол.

Шу жиҳатдан қараганда, ўтган йилнинг энг сара асари, шубҳасиз, машҳур адиб Фитратнинг «Ҳинд сайёҳининг қиссаси»дир. Асар, воқеалари ғоятда ранг-баранг, кўламли, уларнинг барчасида ҳикоячи-сайёҳ иштирок этади. Шуниси диққатга сазоворки, сайёҳ ўзи кўрмаган, гувоҳ бўлмаган бирор воқеа тўғрисида сўзламайди. Балки шу боисдандир, воқеа-ҳодисалар тасвири ниҳоятда ишонарли ва қизиқарли. Қисса ҳинд сайёҳининг кўҳна Бухорога кириб келиши билан бошланади ва ўқувчи ҳикоячи-сайёҳ билан биринчи учрашувдаёқ уни эмас, айнан ҳодисаларни, одамларни, манзараларни кўради, кузатади, уларнинг моҳиятини англай бошлайди. Биз «Бухоро аҳолисининг жами уч тоифаси: 1. Уламолар. 2. Умаролар. 3. Фуқаролар» тўғрисида маълумот оламиз. Бироқ бу шунчаки қуруқ ахборот эмас. Юксак бадиийлик билан йўғрилган лавҳаларда ҳар бир тоифанинг тақдирига, ҳаётда эгаллаган мавқеига мос оҳанг, қилмишлари, турмуш тарзига нафрат ёки ачиниш ҳисси сезилиб туради. Ҳикоячи бир ўринда «Маълум ният ва мақсадга қаратилмаган ҳар қандай иш эътиборсиздир», дейди. Ёзувчи ҳам шунга амал қилиб ҳикоячи-қаҳрамоннинг жами кўрган-кечирганларини ягона ният ва мақсадга бўйсундиради.

Фитратнинг асардан кўзлаган бош мақсади «ғафлат олами»га банди халқнинг нурга интилишини, маърифий қобилиятини акс эттиришдир. «Фитрат бу қиссасида ҳам ўзининг илғор маърифатпарварлик ғояларини» (Б. Назаров) астойдил илгари суради. Қаламга олинган барча воқеа-ҳодисалар бош мақсадни асослашга йўналтирилган. Уламолар ҳаёти, мадраса ҳамда мактаб тутимини тасвирлаш, бу жабҳаларда жиддий ислоҳлар ўтказиш орқали турмушни яхшилаш учун аввало халқни маърифатли қилиш зарурлиги ғояси илгари сурилади. Айни пайтда бу хайрли ишларни амалга оширишга тўсиқ бўлаётган иллатлар, кимсалар ёзувчи нигоҳидан четда қолмаган.

Муаллифнинг таъкидлашича, «асарнинг асл моҳияти ҳар томонлама қобилиятли бўлган» фуқаро аҳлининг турмушини тасвирлашдир. Қиссада энг кўп ўрин ажратилган тоифа ҳам ана шу фуқаролардир. Ҳикоячи-сайёҳнинг фуқарога алоҳида меҳр-муҳаббати аниқ сезилиб туради. Фитрат асрий анъаналарга қатъий амал қилган ҳолда жамиятни едириб-кийинтирадиган, бойитадиган фуқаро аҳлининг ҳаётини тубдан яхшилаш масаласини қўяди. Қиссанинг маърифий ғояси ҳам мана шу ижтимоий ниятни бўрттириб кўрсатишга қаратилган ва пировардида «Ҳинд сайёҳининг қиссаси»ни мутолаа қилган «ҳар қандай ўқувчида юрт тақдири, халқ истиқболи учун қайғуриш, масъулият ҳисси уйғонади» (Б. Назаров, «Фитрат маърифатининг гултожи»).

Фарҳод Мусажоннинг «Қилич ва соз» қиссаси ҳам сюжет чизиқларининг пишиқ-пухталиги, воқеаларнинг кутилмаган тарзда кечиши билан эътиборни тортади. Асарда ўндан зиёд катта-кичик линиялар бор. Уларнинг деярли барчаси ва ҳар бири алоҳида асарнинг бош йўналиши — Нурали ва Сардор линиясига, кенг маънода олганда соз ва қилич линияси маҳорат билан боғланган. Тўғри, Нурали билан Сардор ўртасидаги зиддият шиддатли ва кескин тус олмаган. Бунинг сабаби шундаки, уларнинг иккаласи ҳам бир қишлоқда туғилган, бир ариқдан сув ичишган, бирга вояга етишган. Демак, Бодомгули қишлоғининг табиати (номидан ҳам сезилиб турибди) бу йигитларнинг қалбига бирдай меҳр-шафқат, муҳаббат уруғини сепган.

Сардор ёшлигидан қиличга кўнгил қўяди, қурол кучига ишонади, барча ниятларига қилич қудрати билан етмоқни орзу қилади. Орзусига етиш мақсадида Бодомгули қишлоғидан кетиб, шоҳга навкар бўлиб ёлланади. Ботирлиги, чаққонлиги, садоқати эвазига шоҳнинг ишончли лашкарбошисига айланади. Қиссада Сардор хийла оқил, ишбилармон, чапдаст йигит сифатида тасвирланган. Буни алоҳида таъкидлаётганимнинг боиси шундаки, шу пайтгача адабиётимизда тасвирланган, қаҳрамон ижтимоий келиб чиқишидан қатъий назар, сарой аҳлига ҳамтовоқ бўлса бас, албатта, у қотил, оқибатсиз одам тарзида кўрсатилган. («Меҳробдан чаён»даги Анвар бундан мустасно). Ф. Мусажон қиссасида мана шу қолипдан воз кечган. Сардор ёшлигида дўсти Нуралига халақит бермасликка, аксинча, оғир пайтларда ёрдам қўлини чўзишга тайёрлигини айтганди. Асар якунида йигит сўзининг устидан чиқади, Нурали билан Зубайдани ҳимоя қилади, аммо ҳалокатдан сақлаб қололмайди. Сардор Нурали айтганидек, «Қилич ҳеч қачон созни енголмас»лигига тан беради.

Нурали исмига мос равишда қиссанинг барча қатламларига нур таратиб туради. Англашиладики, бойлик, фитна ва ёмонлик ҳукм сурган жамиятда эътиқод, яхшилик, муҳаббат узоқ яшамайди. Афсуски, бу ҳақиқатни Нуралининг ўзи ҳам кеч англаб етади, устозининг ҳақлигига, ҳамма нарсани бой бериб бўлгач, ақли етади. Аввал гўзаллик ва садоқат тимсоли Зубайда, сўнг эътиқод рамзи Нурали ҳалокатга учрайди ва шу билан асар сюжет чизиқлари ниҳоясига етади. Шундай таассурот қоладики, гўё воқеалар ипини ўз қўлида тутиб турган Нурали уларни ўзи билан йўқликка олиб кетади.

ЖУРНАЛДА ЎТГАН ЙИЛИ ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН бошқа қиссаларни мутолаа қилиб шунга амин бўлдимки, айрим ижодкорлар воқеаларни ривожлантиришнинг беқиёс имкониятларини берадиган чизиқлар, деталларни топишган. Бироқ уларнинг аксарияти топилган мақъул йўлни асар охиригача давом эттира олмай, йўл-йўлакай бошқа сўқмоқларга тушиб кетишган. Музаффар Мирзонинг «Паноҳ», Вали Бобомуродовнинг «Қора от», Мирза Каримнинг «Мунаввара эртаклари», Акбар Юнусовнинг «Хазончинак», Омонулла Оллоёровнинг «Менинг Қуралай опажоним» қиссалари таҳлили фикримизни исботлайди, деб ўйлайман. «Паноҳ» ва «Мунаввара эртаклари»да муаллифлар узоқ тарихимизга мурожаат этишган, ўтмиш зарварақларидан ҳали ўқилмаган саҳифаларни ўқувчиларга сўзлаб беришни лозим кўришган. «Паноҳ»да ҳазрат Алишер Навоийнинг толиблик даври қаламга олинган. Унда ёш Алишернинг Ҳиротдан ихрож қилиниши, Самарқанддаги талабалик йиллари, яхшилар кўмагида паноҳ топиши, тағин бир ғазалнинг дунёга келиш тарихи қаламга олинган. Кўринадики, бири-биридан муҳим ва кенг кўламли учта сюжет чизиғига қурилган. Бироқ ёзувчи бу чизиқларнинг уйғунлигини, бири-бирига сезилмас даражада сингишиб, бирикиб кетишига эришолмаган. «Мунаввара эртаклари» аввало шаклига кўра эътиборни тортади. Асар уч қатламдан иборат: ёзувчининг отанинг қизи Мунаввара билан суҳбати, унинг Нўхат полвон ҳақидаги эртаклари ва Нўхат полвоннинг отаси Тешабой чол эртаклари. Ёзувчи эртак баҳона ҳақ гапларни ўртага ташлайди, эл-юртни қийнаётган муаммоларни қаламга олади.

Очиғини айтганда, ҳар иккала ёзувчи ҳам тарихий ва эртак усулларининг беқиёс имкониятларидан унумли фойдалана олмаганлар. М. Мирзо қисса охирида воқеалар шиддатини хийла бўшаштириб юборади. Боз устига муаллиф тарихий давр тили ва шарт-шароитларини чуқурроқ ўрганмагани ҳам сезилиб туради, асарда Навоий даври руҳи ва манзараси ялт этиб кўзга ташланмайди, ўқувчи ўзини ўша замон ҳамда маконда яшаётгандек ҳис этмайди. М. Карим қиссасида қаламга олинган муаммолар замон билан мустаҳкам боғланмаган.

В. Бобомуродовнинг «Қора от», О. Оллоёровнинг «Менинг Қуралай опажоним» қиссалари халқимиз қалбидаги уруш қолдирган жароҳатлар тасвирига бағишланган. «Қора от» қиссасида фашистларга қирон солган, неча бор яраланиб, охир-оқибат қишлоғига қайтган Қўлдош соллот фожиаси ҳикоя қилинган. Бу таниш сюжет: Қўлдош соллот урушдан келгунча суюкли хотини Мусаллам Болта дўхтирга тегиб кетган, гўдак ўғли Мўмин вафот этган. Қўлдош соллот бу «дунёи қўтир»нинг бевафолигига чидолмай ичкиликка берилади. Ичкилик унга таскин беради, чунки ичганида олдига қора от келади, Қўлдошни миндириб, марҳум ўғли Мўминнинг олдига олиб боради, учраштиради.

Таъкидлаш жоизки, муаллиф яхши детал топган. Бу қора от, унинг воқеалардаги иштироки асарнинг таъсирчан чиқишига имкон яратган. Афсуски, топилган детал қиссанинг бошидан охиригача биргина вазифасини адо этади, қолган пайтларда воқеалар йўсинидан ажралиб қолади, унутилади.

«Менинг Қуралай опажоним» қиссасида эса яхлит характер йўқ, ҳикоячи — ўн икки яшар Илҳомжоннинг нутқи тарқоқ, бир-бирига боғланмаган ҳодисалар баёнидан иборат бўлиб қолган. Шу боис воқеалар ҳам, персонажлар ҳам ёддан тез кўтарилиб кетади. Буларнинг барчаси воқеаларни бирлаштириб турувчи ягона характернинг йўқлигидадир. Бу вазифани ҳикоячи — Илҳомжон бажаролмайди, унинг Қуралай опажони эса бош қаҳрамон даражасига кўтарилмаган, чунки қизнинг фаолияти ҳам, маънавияти ҳам ҳикоячи-уканинг қўлида тузоқдаги қушдек тутиб турилади.

Акбар Юнусовнинг «Хазончинак» қиссаси ҳам айни шундай қусурлардан холи эмас. Дастлаб Қозиробод маҳалласи болаларининг футбол жамоаси тузишлари, уларнинг уюшишлари қизиқарли ҳикоя қилинади. Бироқ бу тафсилотлар ҳаял ўтмай бир четда қолиб кетади-ю, ҳикоячи бобоси ҳақида гап бошлайди. Сўнг орага гоҳ Тахтакўприкдаги Толиб ака деган шоир, гоҳ ҳикоячининг ота-оналари, гоҳ дўстлари ёки бобосининг танишлари тўғрисидаги палапартиш гапларга ўтиладики, оқибатда воқеалар бир ипга тизилмайди, композиция йўқолади. Қиссанинг асосий қаҳрамони — воқеа-ҳодисаларни кўриб, қатнашиб, гувоҳи бўлиб турган ҳикоячи йўл-йўлакай киритилган эпизодлар, персонажлар соясида кўзга кўринмай қолади. Натижада қисса воқеалари бир-бирига боғланмайди.

«Жаҳаннамга йўл» ва «Гулшан» қиссалари ёш носир Жаҳонгир ҳамда Аҳмад Турсуннинг иқтидоридан далолат беради. Ҳар иккала асарда воқеалар бош қаҳрамон теварагига уйғунлаштирилган. Бир қарашда асарлар ўқувчида тушкун кайфият уйғотади. «Жаҳаннамга йўл» қиссасида воқеалари касалхонада рўй беради, қаҳрамон-бемор йигит одамларнинг нариги дунёга йўл олаётганларини ўз кўзи билан кўриб туради. Асарга ҳикоячининг ҳамхонаси — чолнинг кундалиги қистирма ҳикоя тарзида киритилган, бироқ бу киритма умумий сюжет чизиғи билан жипс боғланиб кетмайди. «Гулшан» қиссасида аёлларнинг юзинигина очиб қолмай, айни пайтда ҳаёсини бозорга солган ҳамда оғир фожиаларга олиб келган муҳит иллатлари ёритилган. Оддийгина оилада тарбия кўрган, камҳарж, камтарин йигитга турмушга чиққан Гулшан ўзгаларнинг гап-сўзига учиб, борига қаноат қилмай, ҳаётини барбод этади. Гулшан тушган муҳит ва унинг фожиаси ўта чуқур психологик таҳлилни талаб қилади. Бироқ ёзувчи мана шу психологик тасвир имкониятларидан унумли фойдалана олмаган. Хусусан, Гулшаннинг аянчли тақдирга қарши бош кўтариб, ўзига ўт қўйиши психологик жиҳатдан тўла асосланмагани боис ўқувчида ҳеч қандай муносабат уйғотмайди.

АЛБАТТА, НУҚСОНСИЗ, БАРКАМОЛ бадиий асарнинг дунёга келиши камёб ҳодисадир. Биз юқорида таърифлаган «Ҳинд сайёҳининг қиссаси», «Қилич ва соз» асарларида ҳам бош қаҳрамон фаолияти билан узвий боғланмаган эпизодлар, персонажлар учрайди. Бироқ бу жузъий қусурлар воқеаларнинг умумий оқимига сезиларли таъсир кўрсатмаган. Аксинча, танқидий мулоҳаза билдириб ўтганимиз — ёшларнинг қиссаларида эса бу камчиликлар ўша асарларнинг нурли, иқтидор билан битилган саҳифаларига ҳам соя солиб турибди. Дарҳақиқат, маҳорат йиллар давомида орттириладиган тажрибалар, илм ва қунт билан изланишлар орқасида қўлга киритилади. Хулоса қилиб айтганда, ўтган йили эълон қилинган қиссалар республикамиз адабий ҳаётида қизғин изланиш ижод жараёни кечаётганидан далолат беради. Қувонарли томони яна шундаки, бу жараённинг қайноқ жабҳаларида янгидан-янги иқтидорлар бўй кўрсатмоқда.

Йўлдош СОЛИЖОНОВ,
филология фанлари номзоди, доцент.

Маънавий хазинамиз заҳматкашлари

Сўзнинг бағрида катта бир майдон мавжуд. Бу — руҳият майдони. Фавқулодда ташбеҳлар, ногаҳоний кузатувлар, кутилмаган нисбатлар уни қиёфалантиради. Ранглар сувратлантиради. Сукунат ҳаракатлантиради. Оҳанг жон ато этади. Бу содирликни тушунтириш кеpакмас, балки уни илғаш, ҳис этиш, англаш лозим. Иқтидорли ёш шоир Олим Усмоновнинг шеърларини ўқиганимда, кўнглимдан шундай бир сезим кечди. Ўйлайманки, бу кечим унинг содиқ йўлдоши бўлади.

Инком ОТАМУРОД

Олим УСМОНОВ

ҲАЖ

Саноқсиз тевалар тизилган карвон,
Ўт бўлиб ёнади саҳро — безабон.
Фақат «Аллоҳ» — дейди нуроний
сарбон,

Ёҳу! Ёҳу!! Ёҳу!!!
Барханлар ортида пойлайди самум,
Умидвор кўзларга сочиб кетар қум.
Фақат «Аллоҳ» — дейди сарбон:
«Аллоҳим»

Ёҳу! Ёҳу!! Ёҳу!!!
Дарвешлар кашкулин тўлдирса-да
қум
Қақшаган лабларда ўйнар табассум.
Маъшуқа номини айлаб тақаллум

Ёҳу! Ёҳу!! Ёҳу!!!
Соғиниш садрида чиққудайин жон,
Вайрона вужудни қистайди чунон,
Поёнсиз саҳрода кўтариб сурон —

Ёҳу! Ёҳу!! Ёҳу!!!
Оёқлар оловда куяди жиз-жиз
Аланга шамоллар эсади ғиз-ғиз.
Фалакка ўрлайди бир оташ, бир сўз —

Ёҳу! Ёҳу!! Ёҳу!!!
Саноқсиз тевалар тизилган карвон...

ОҒРИҚЛАР ЁҒАДИ ЖОНИМА СИМ-СИМ

Оғриқлар ёғади жонима сим-сим
Илоҳам лабида инжа табассум.
Дилимга ин қуриб олган Қақнусим —
Гурр этиб учади кўзимдан,
Гурр этиб учади бўғзимдан!

Кўзларинг қуёшдир, кўзларинг ялдо,
Табассум ҳадя эт, биргина Лайло.
Фиғону оташу оҳу вовайло
Гурр этиб учади кўзимдан,
Гурр этиб учади бўғзимдан!

..Фирдавс боғларида ҳурлар махфили,
Ёғдулар емиши, гуллар маҳмили.
Сен келдинг... тўзғиди малаклар эли —
Гурр этиб учади жаннатдан,
Гурр этиб учади уятдан!
Оғриқлар ёғади жонима сим-сим!

СЕН БОРСАН

Меърож кечасидек чароғон оқшом,

Насимлар руҳимга келтирар пайғом,

Туйғулар сочади кўксимдаги жом.

Сен борсан, сен борсан, Борлиғим!

Сукунат шовуллар, имлар юлдузлар —
Самовот қўшкида ўтирган қизлар.
Лек жоним, Ўзингни, Ўзингни излар,
Сен борсан, сен борсан, Борлиғим!

Талпинар, талпинар қошингга кўнгил,
Кўксимнинг деворин синдириб чил-чил.
Руҳимни учириб олиб кетар ел,
Сен борсан, сен борсан, Борлиғим!

Тароват бахш этган сеҳрли кеча,
Исмингни пичирлаб неча ва неча,
Тунларни оқартдим майингдан ича,
Сен борсан, сен борсан, Борлиғим!..

ЯНГИ НОМЛАР

Ҳабиб АБДИЕВ

ГУЛЛАР ЎСИБ ЧИҚАР ТИШ ОРАСИДАН

Инжиқ шамол ҳасратларидан
Пўст ташлайди толиққан гужум
Шохларида бир тўда анжум.

Олиб кетса йиғиларимни —
Оққан ирмоқ — бу эмас ҳижрон.
Юрагимга қуйилган — забон...

Уватларга ёйилган йўллар
Шудрингли тун тутамлаб ёлғиз —
Ой нурларин ўради бир қиз.

Шундай кечар умри соғинчни
Асли шудир мен кутган чирой,
Туёқлари ойга ботган той...

Шақиллар ёввойи теракзор
Барглари чайқалар йўлимда.
Тупроқ роҳ судралар имраниб
Чанглари қолади кўзимда.

Майсалар букилар иболи —
Поданинг зиндон — зах изига
Осилиб чиқади чумоли —
Қувончнинг нур сизган юзига

Дилимга ҳузурлар тўшайдир
Отқулоқ баргидан далалар
Гулафзо, гулузор хушлайдир.
Ишқлари унади кўнглимда...

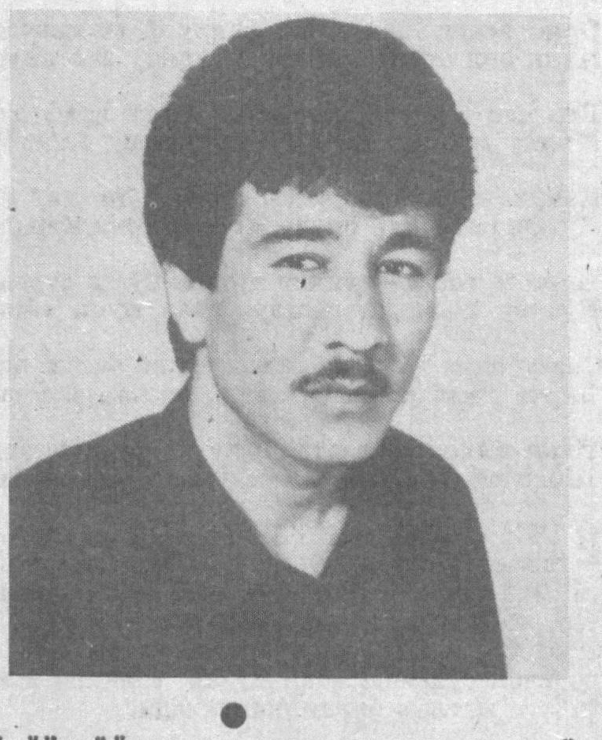

Сайёҳ йўлларимда дарвешдек ҳақдўст
Ялангбош кунларни етаклаб кетдим
Кўнгил эшигида дайди чўзиқ қўл
Вафолар қасрига саргашта етдим.

Ҳайдар шамолларга эргашдим бесас
Гулпорли таёғим заминга ботди.
Исёнлар шаштида таскин остонам
Йўллар мени оғриқ азобим тортди.

Қаро тунларимни ҳукмидан қувғин,
Сенга ҳамдард бўлди-сирли туёғим.
Кўксимга йиқилиб, сесканади тонг,
Юракка лаб қўяр сисанбарларим.

МЕНИ ТУШУНСАЙДИ ОДАМЛАР

Мен китобман, машҳур,
номимни афсус,
Қаровсиз йилларнинг чанглари босган.
Мен пичоқман кескир,
дамимни,
нафсиз,
Яроқсиз қўлларнинг занглари босган.
Тушунсайди мени одамлар —
Титилиб кетсайдим...
Катилиб кетсайдим...

Ҳар кун дарсхонада гўзал толиба
Қолдирмай ўқиса варақларимни.
Ҳар кун ошхонада гўзал соҳиба
Билдирмай тўғраса юракларини.
Титилиб кетсайдим...
Катилиб кетсайдим...
Кейин

Одамларга толиба мени
Суюниб-суюниб шарҳлаб берсайди.
Кейин
Одамларга соҳиба мени
Куюниб-куюниб чархлаб берсайди.
Титилиб кетсайдим...
Катилиб кетсайдим...
Мени тушунсайди одамлар...

ҚИШЛОҚҚА ҚАЙТИШ

Ҳасрат-дардларимга айлаб мени банд,
Дарахтлар елкамга ташлар кафтини.
Йиллар сатанг қизлар каби беписанд
Бужмайтириб боқар менга афтини.

Йиртиқ этик кийган ушоқ-бачалар
Осмонга отишар телпакларини —
Инъом этадилар узоқ кўчалар
Юзлаб оролсимон кўлмакларини.

Ёдимга чўп тегиб шилиниб кетар
Қалбимдаги ўша эски яралар...
Ўғри урган уйдай ҳувуллаб ётар
Бор будидан маҳрум бўлган далалар..

Шошилиб уйимга чақирар сўқмоқ,
Тўқ кулранг булутлар устимга шимғир.
Отамдай асабий бақирар чақмоқ,
Онамдай бошимдан ўпади ёмғир.

Шавқиддин илк тўпламини «Намозшомгул» деб атабди. Намозшом, намозшомгул дейилганда димоққа шамим бир насим урилгандай бўлади. Кўнгил ёришади. Шоирликнинг-да, меҳнати қора бўлса-да, мақсад-муддаоси ёруғликдир. Шавқиддин дунёнинг найрангларига, жаҳон аҳлининг маккорликларига ҳали дуч келмаган, шавқи баланд, одамларга ишончи юксак. «Фарҳодлари ўлган юртнинг ўғлиман» дейди у «Илтижо» шеърида. Менимча, унинг ўзлиги шу шеърда беркиниб тургандай. Ота-боболардан қолган оҳанглар, бугунги кунда ғубор қоплаган нафис шеърий услубларга алал-оқибат қайтмоғимиз бордир. Ким билади, 2020-йилларнинг Эркин Воҳидови, Абдуллоси балки шу Шавқиддиндир... Энг муҳими, у кўнглини, шавқи баланд кўнглини асрасин!

Сирожиддин САЙЙИД

Шавқиддин БАҲРИ

ИЛТИЖО

Фарҳодлари ўлган юртнинг ўғлиман,
Барчинлари ўлган оҳ, аллақачон.
Ўзимни Алпомиш деёлмасман мен,
Ҳеч кимни Шириним демасман инон.

Бу юртда майсалар ҳали унмайди,
Гулларни булбуллар излаб қўнмайди.
Бу қирларни тоғлар дея бўлмайди...
Ҳеч кимни Шириним демасман инон.

Қувончлар аёрга дўнганда сездим,
Туздонга айланган далада кездим,
Тиланчи дунёдан каптардек бездим...
Ҳеч кимни Шириним демасман инон.

Қор ёғиб қоридан — туз унган элим,
Пахта деб пахтага — қул бўлган элим,
Бир сўзга интизор — тул бўлган элим...
Ҳеч кимни Шириним демасман инон.

Фарҳодлари ўлган юртнинг ўғлиман,
Барчинлари ўлган оҳ, аллақачон.
Ўзимни Алпомиш деёлмасман мен,
Ҳеч кимни Шириним демасман инон.

ҚИШ

(руҳий манзара)

Истак хиёбони қолди
Ҳувиллаб.
Шамол япроқларни етаклаб кетди...
Кузак шохларини қиш олди гуллаб.
Қаҳратоннинг тили тушди
Узилиб.
Уйимга бош уриб йиғлайди аёз...
Туннинг чодири кетди бузилиб.
Дарахтлар хаёлга яшар
Суяниб.
Жунжикиб нимадир сўрайди ҳар кун...
Қиппа яланғоч... Мен-чи... ногоҳон
Ўз-ўзимдан кетдим
Уялиб.

СИР

Мени судраб юрар хаёллар;
Тошлар гуллаб кетар кўксимда.
Қарғар туллаб кетган саволлар.
Нигоҳимни тишлаган қоя;
Оёғимдан тутиб олган ер.
Мижгонимда безовта хаё...
Қадамимдан тўкилар сабр;
Мени бир кун бўғиб ўлдирар —
Кўзларимда қариб қолган сир.

Рустам МУСУРМОН

ОНАМДАЙ БОШИМДАН ЎПАДИ ЁМҒИР

Йиқилдим,
Кўмакка келди фақат ит,
Йўллар оёғимга бош уришдилар —
Изладим,
чақирдим, кўчалар жим-жит,
Улар изингизни яширишдилар:
Гулим, сизни йўллар қизғанди мендан.

Йиллар менинг умрим тақвимларидан
Қизил кунларини ўчиришдилар.
Фақат, чеҳрангизни кўзимдан олиб
Юрагимга ўйи-ибб кўчиришдилар:
Гулим, сизни йиллар қизғанди мендан.

Бедор кезганимда ҳар тонг, ҳар саҳар
Мени тушларида кўрганмиш гуллар.
Йиғлаб уйғондилар лекин ҳар сафар...
Эҳ-ҳ, мени тушида кўрганмиш гуллар!

Ёқуббек ЯКВАЛХЎЖАЕВ

САТТОР НАҒМА

«МУҲОЖИРЛАР» ҲИКОЯЛАР ТУРКУМИДАН

ЖАЛОЛИДДИН МАХСУМ ВАТАНИНИ ТАРК ЭТГАЧ, не юртларни макон этмади... Эҳ-е.., Охири келиб тўхтаган жойи Америка, унинг ҳайратли шаҳри НьюЙоркдан унча узоқ бўлмаган Нью-Жерси оромгоҳи. Аслида у бу мамлакатдан кетмоқчи эди, кексалик панд берди, жилолмади, жилса қаёққа борарди, у бу оламнинг қаерига оёғим тегмади экан, деб ўйлай бошлади...

Махсум бир неча кундан бери мана шундай ғулғула билан паришон эди. Айниқса, мамлакатдан келган меҳмон Ёдгорбекни кўрган, унинг андижонлик эканини эшитгач, вужудидаги беоромлик баттар ошди. Бугун Махсум хонасида ёлғиз Ёдгорбекни кутар, унга ненидир айтиб кўнглини бўшатмоқни истарди. У онасининг бошида йиғлаб, ҳолдан тойган етимдай энтикиб, қачонлардан буён хаёлини тарк этган ватанини яна эслади. Шу пайт бехос қулоғининг тагида танбур, дутор наволари янграгандай бўлди, кимдир чаларди ўша вужудида ватан бўлиб ўрнашиб қолган куйини.

Жалолиддин Махсум энди бу азобнинг чангалидан қутулиб чиқолмас, жигаргўшаси Саттор Нағманинг орқасидан эргашарди. У мажнунсифат ҳолатда: «Саттор, нағмангни чал, жигарим...» деб пичирларди. Унинг қулоғи тагида ажиб бир куй янграр, телба ҳолатга тушган Махсум бу оламни унутган эди.

Тонг саҳарда Сўпи қишлоқнинг Шўролар маҳкамаси ёнига ўн беш чоғлик Қўқон арава қаторлашиб келди. Оталаридан ажралиб қолаётган эли, ҳувиллаган хонадон соҳибалари мулки жаҳону еру осмонни ларзага келтириб, фарёд қилсалар бўларди. Лекин шу кун, тун бўйи бирон хонадондан овоз чиқмади, ҳатто хўроз ҳам қичқирмадими, итлар ҳам акилламадими, ҳар не сукунат босди қишлоқни. Бир чоғ худди Қўқон араваларга беда ортгандай, қулоқларни босишди. Фаоллар билан шўро вакилларининг кўзлари чақнадилар.

Камбағал деб алданган оломон: «Йўқолсин муштумзўрлар, қулоқлар!» деб қичқирдилар. Улар чиндан буюк ҳокимиятни зараркунандалардан холи этиб, элнинг истиқболи учун фидойилик қилаётганидан шод эдилар.

Узоқдан кимнингдир қичқириғи эшитилди, сўнг қораси кўринди. Қичқириқ овози эшитилган жойда тўрт нафар фаол бир нотаниш йигитни елкасидан ушлар, ёқасидан бўғар, бўйин эгмагач, бош-кўзи аралаш мушт туширарди. У бўйинсунмас йигит қовушолмас, қўлидаги қандайдир чолғусини баланд кўтариб, калтакларга чап бермоқчи бўларди. Улар Шўро маҳкамасига яқин келишгач, одамлар чапдаст йигитни танишди. У кекса қулоқ отасини қочириб юборган Саттор Нағма эди. Нағма халқ сайлларида, тўй оқшомларида танбур чертар, ниҳоят чиройли овоз билан қўшиқ айтарди.

Саттор Нағма араванинг катта ғилдирагига суяниб тўхтади. Ёнидаги фаолларни елкаси билан туртиб, «Итдан тарқаганлар, ғалчалар...» деб ҳақорат қилди. Танбурини баланд кўтарган бўйи аравага ўзи чиқди, сукунатни Саттор Нағмагина бузарди...

...Халойиқ, — деди у, — бизни юртдан, маконимиздан жудо этяптилар, — эл бошини кўтармади. — Мусулмонлар, динимизни оёқ ости қиляпти бу ялангоёқлар, — деди у. — Ҳеч ким овоз бермади. Ниҳоят, танбурини бағрига босган бўйи қўшиқ бошлади:

Қаро кўзум келу мардумлиғ эмди фан
қилғил,
Кўзум қаросида мардум киби ватан қилғил.

Қўшиқ тингач, қайдандир нидо эшитилди: Дод! Андижоннинг азамат йигитлари қайдасиз, бу уқубатларга, бу титроқ нидоларга қандай чидайсиз, шер йигитлар, нечун ун бермайсиз, ун, бу замонга ўт қўймоқ қўлингиздан келмаса, дод солмайсизми, дод!

Ҳеч ким дод солмади, замонасига ўт қўйгувчи чиқмади, оломонга, юртга сукунат чўкди, бу сукунатнинг азоби ўзидай ваҳимали бўлди, шовқинли оламда ҳеч кимнинг ноласи эшитилмади, Саттор нағманинг тори узилди, танбури синди.

Қўқон араваларга қўшилган отлар ердан бошини кўтармай секин жилди. Бутун хонадон аҳли, қора тобут янглиғ силкиниб бораётган аравалар кетидан шундағина фарёд этди.

Дод! Дод! Замонангдан дод! Фалакнинг чархидан дод, мусулмонлар!..

Аравалар жилди, оломон уларнинг орқасидан тупроқ чангитиб, қўлларини олдинга чўзган бўйи, йиқилиб, сурилиб боришди. Кимнингдир паранжиси, чачвони тушди бошидан. Бир бечора аёл гандираклаб юз тубан йиқилди, бошини кўтармай, сочлари тўзғиган мажнунсифат ҳолатда тупроққа юзин уриб, «Фалакнинг чархидан дод!» деди. Фалакдан эса садо чиқмади.

Узоқдан Қўқон аравалар, чиндан-да қора тобутларга ўхшаб кетди. Уларнинг ичида одам йўқдай эди. Отлар жони узилмаган жасадларни узоққа, жуда узоқларга олиб борарди.

ОЛИБ КЕТИШДИ, ОЛИБ КЕТИШДИ, — деди Жалолиддин Махсум, негадир қўлини чўзмоқчи бўлган одамдай ўрнидан тураркан.

— Мамлакатдан меҳмонимиз келди, бобо, — деди хонага кириб келган кенжа ўғил Урхон.

— Саттор нағмани сен билмайсан, болам, ў... кетаётган Қўқон араваларга қарагин, ана, қўлида танбури билан тикка тургани Саттор нағманинг ўзи, ўғлим.

Махсум меҳмоннинг овозидан ўзига келиб унинг истиқболига шошилди.

БАЙРОҚНИ КИМ КЎТАРАДИ?

НЬЮ-ЙОРКНИНГ ҒАРБИЙ ЧЕККАСИГА жойлашган Давронбекнинг икки қаватли чиройли вилласи шу бугун—22 декабрда худди тўй бўлаётган хонадондай туркистонлик муҳожирлар билан гавжум бўлиб кетди. Кимдир Давронбекни бемор, неча кундан буён кўрпа-тўшак қилиб ётган экан деб, йўқлаб келган бўлса, кимдир эртага бўладиган намойиш — «Асир миллатлар куни»нинг ташвишида эди.

Сурмахон опа тўрдаги столга жой қилиб, дастурхон ёзди, эрини икки кун аввал, ҳолижонига қўймай хастахонага ётқизиб келгани учун ҳам, меҳмонлар ҳузурига ўзи чиқиб илтифот кўрсатди.

— Буюрсинлар афандилар, буюрсинлар...

Анварбек опасининг руҳиятида чуқур хорғинликни сезди.

— Нима бўлди ўзи, сиз ҳам бетобсизми?

— Йўқ, жоним, кўзингизга шундай кўринаётгандирман-да.

Эркаклар басма-бас гурунгга тушиб кетишди, Анварбек чуқур ўйга толди.

Эртага «Асир миллатлар куни», буларнинг эслари борми ўзи, нимага келганини унутгандай, минг йил аввалги тижоратдан сўзлашини қаранглар, ахир эртага байроқни ким кўтаради? Давронбек бўлмаса...

Камол Тошканнинг хушчақчақ овози хонани тутди.

— Хўжа Зикриё, Бекни ўзинг туртмасанг уйғонмайди, хаёл дарёсида ғарқ у кишим, ё «Ўзбегим»ни айт, секин хиргойи қил, ке, яхшиси, тақсимчангни ол, юракларни пора-пора эт, азизим.

Зикриё хўжа ёнидаги Анварбекка қаради, чиндан ҳам унинг кўзлари очиқ, кимгадир тикилиб ўтирганга ўхшаса-да, ҳеч нарсани англамас, шу сабаб биродари Камол Тошканга ҳам жавоб этмади.

Зикриё хўжанинг юраги эзилди, чиндан ҳам туртгиси келмади дўстини, қўлига тақсимчани олиб секин хиргойи қилди.

Тарихингдир минг асрлар,
Ичра пинҳон ўзбегим.
Сенга тенгдош Помиру,
Оқсоч Тиёншон, ўзбегим.
Сўйласин Афросиёбу
Сўйласин урхун хати,
Кўҳна тарих шодасида
Битта маржон, ўзбегим.

Зикриё хўжа қўшиқнинг охирини пастлатиб, Анварбекнинг қулоғига секин пичирлагандай хиргойи қилиб ўқиди.

— Тўхтама, тўхтатма, Зикриё, бир парда баланд қилиб айт. Охирида «дод!» де, «дод!» де,— Анварбек телба одамдай ўрнидан туриб, ойна ёнига борди, деразанинг чеккасига пешонасини ишқади, — Зикриё, айт, айт, — деди у. Хонадагиларга унинг овози, овчининг ўқидан йиқилиб, жони узилаётган боласининг бошида «Ув...» тортаётган бўрининг ноласидай эшитилди.

Қайсару Рум найзасидан
Бағрида доғ узра доғ,
Чингизу Боту тиғига
Кўкси қалқон, ўзбегим.
Мирзо Бобур — сен фиғонинг
Солди олам ичра ўт,
Шоҳ Машраб, қони сенда
Урди туғён, ўзбегим.

Анварбекнинг сабри чидамади, Зикриё хўжанинг хиргойиси билан қўшилиб, кўз олдига, от ўйнатиб, истиқлол байроғини баланд кўтариб бораётган амакиси Шерматбек, отаси Нурматбеклар қиёфаси гавдаланди. Шу чоғ бутун Туркистон заминини кўз қорачиғига сиғдирди у. Унда ҳавога кўтарилган туғлар, яланғочланган қиличлар, кесилган бошлар, отлар туёқлари остида қолган жон... Ҳаммаси, ҳаммаси кўз олдидан ўтди. Рум найзаси, Чингизу Боту тиғи, эҳа... буларнинг саноғига етиб бўлармиди... йўқ, барибир яна лозимларини айтмабсиз-да, ёзмабсиз-да ҳаммасини номма-ном, ахир. Шу бугун ҳам кўксингизга тиғ санчиб, бошингизни кўтармоққа қўймаётганлар йўқмиди, нега уларнинг исм-шарифларини айтмадингиз? Журъатингиз етмадими шоир? Майли, майли, шунисига ҳам шукур, вужудимизга андак ором ато этганингиз учун қуллуқ. Бирдан Анварбекнинг кўз олдига Нью-Йоркнинг кўчаларида унсиз, лекин бошини тик ушлаб, истиқлол байроғини кўтариб бораётган жигари Давронбек келди-ю, овоз чиқариб, гапириб юборганини билмай қолди.

— Ана Давронбек, уни бетоб дегандингизлар-ку...

— Энди жинни бўлаяпсан, Бек, — деди Камол Тошкан, ичидаги аламини вужудига сиғдиролмаса-да, дўстига қараб жилмайди.

— Бек, бунда келинг, — деди Фаттоҳ оби, Анварбекка ёнидан жой кўрсатаркан, — сизга айтадиганим бор, — Фаттоҳ ака «қулоқ» отасининг пешига осилиб, Намангандаги ҳовлиси, боғларини ташлаб Афғонистон томон жилганларида беш-олти яшар бола эди. Ҳозир эса ватандошларига оқсоқол бўлиб қолган, шу сабабдан, ҳамма уни ҳурмат этишиб: «Фаттоҳ оби» дейишади. Анварбек Обининг ёнига ўтиргандан сўнг, у оқсоқолларга хос сиполик билан, дона-дона қилиб гапирди.

— Агар биз шундай ашула айтиб ўтираверсак. Тонг ёришгунча ҳам байроқ кўтарадиган одамни тайин этолмаймиз...

Камол Тошкан Фаттоҳ Обини гапиришга қўймади.

— Ҳаммамизнинг оқсоқолимиз ўзингиз, энди бу сафарга байроқни ўзингиз кўтарасиз.

— Оҳ, жоним билан, сизлар буюрсаларингиз бас, — деди Оби.

Анварбек Фаттоҳ аканинг елкасига қўлини ташлаб, яна ўрнидан турди, нимадир демоқчи эди, уларнинг гапига қулоқ бериб, хона чеккасида ўтирган Сурмахон опа овоз берди.

— Ижозат этсаларингиз, мен олайин байроқни қўлимга, ахир бобом жон таслим этаётиб, васият қилганларида ўзим бошларида туриб эдим. Истиқлол учун туғ ушлаб, олдинда юрсам, журъатимни яратган эгам гуноҳга қўшмагай.

— Йўқ... — Анварбек худди отаси Нурматбекка ўхшаб, бармоқларини ёзиб, дастурхон устига вазмин урди, — шундай қилсангиз гуноҳи азим бўлмас, лекин қурбонликка қўчқорнинг боши кесилгай, опажон, байроқни ўғлингиз Отило олсин қўлига, сиз ёнида боргайсиз.

Бирон кимса Бекнинг амирона маслаҳатига эътироз билдиролмади, фақат Сурмахон опанинг кўзлари чақнаб кетди.

Меҳмонларни кузатгач, Сурмахон опанинг уйқуси келмади, тун ярмидан оғди ҳамки киприк қоқмади, ўша зимистон ичра, ўн икки йил аввал:

Қарғалар учса қарайлик,
Марғилоннинг йўлига.

деб, бобосининг бошида айтган қўшиғи, йўқ, қўшиқмас, фарёдли ноласи, худди ҳозир ижро этаётгандай қулоғи тагида жаранглади. Бобосининг: «Бери кел, қизим, сенга айтадиган сўзим, васиятим бор, бу васиятимни ҳаммага айт, болаларинг ёд олишсин уни...» деб, айтганларини ёздираётган чоғи, унинг маъюс, ғариб, аммо мағрур, жасоратли сурати шундай қаршисида намоён бўлди.

Сурмахон опа бехос, ўғлининг ёнида илон кўрган одамдай, сесканиб ўрнидан турди, — тушимдир, тушимдир, — деб пичирлади ўзига-ўзи, йўқ, чиндан-да, киприк қоқмаган эди у. Яна ўзига ишонмай, бобосининг суратини кўраётган чоғ, қўли теккан нарсаларни олиб қаради. Йўқ, тушмас, туш эмас эди чиндан у, не бўлди бўлмаса бу зимистон ичра кўринган ёруғлик?

Сурмахон опа гўё кўз олдида пайдо бўлган ёруғликдан ўзига келгандай, ниманидир қидира бошлади, шу чоғ бехос қулоғига шарпа эшитилди, зум ўтмай ташқаридан овоз келди.

— Афандим..., деб эшикка интилди Сурмахон опа.

— Очсинлар, хоним.

Сурмахон опа Нью-Йоркнинг қаҳратон қишида, остонада, қалтираб турган эрини кўриб, гангиб қолди.

— Вой ўлмасам, бу нима бўлди энди, ичкарига киринг, тезроқ ичкарига кирсинлар, жоним, — Сурмахон опа худди кичкина болани етаклагандай эрининг қўлидан ушлаб, ичкарига олиб кирди, устига тўнини ёпиб, бир зумда чой дамлади, — сўнг, — нега бундай қилдингиз? — деди Давронбекка қарамай.

— Нега бундай қилдингиз, деганингиз нимаси, эсингизни едингизми, ахир бугун «Асир миллатлар куни», байроқни ким кўтаради мен келмасам, ундан кўра ҳозирлик кўринг, тонг ёришяпти, жоним.

— Кечқурун биродарларингиз билан Анварбек келишган эди, ўзаро кенгашиб, байроқ кўтармоқни ўғлингиз Отилога тайин этишди.

— Яхши маслаҳатга келишибди-ку, лекин мен ҳозирча тирикман-да.

— Ҳар не ўз ўғли, ўргангани маъқул, — дейишди биродарларингиз, менда, Анварбекда лозим кўрдик бу маслаҳатни.

— Менга отам Шермуҳаммадбек байроқ кўтармоқни ўргатмаган, уни васият этган эди, шоҳиди бўлган эдингиз ўзингиз ҳам, Отилогада васият этмоғим тайин.

Сурмахон опанинг юраги «шув» этди, бошқа гап айтмоққа ботинолмай, — не буюргайсиз, — деди.

— Байроқни олиб чиқсинлар.

Сурмахон опа аввалига тонг ёришаётганига ишонмай, ойнанинг ёнига бориб ташқарига қаради. Ташқарида оппоқ қорни, тиниқ, очиқ бир оламни кўрди, бу мусаффолик ҳозиргина бобоси вужудига сингдириб кетган ёруғликка ўхшарди.

ДАВРОНБЕК ХОТИНИ ОЛИБ ЧИҚҚАН истиқлол байроғини ёзди, отаси Шерматбек ушлаган, оппоқ ойдин йўл белгиси туширилган, тўкилган қонлар рамзи ҳисобланмиш қизил алвон ичида ой юлдузининг шакли жо бўлган байроқ гўё ухлаётган шердай кўриниб кетди Давронбекнинг кўзига. «Ухлаётган Шерни сенинг шер набираларинг уйғотгай ота, аларга сизларнинг руҳларингиз ёр бўлгай илойим...». Бу туғёнли нидо Давронбекнинг бўғзига тиқилиб келди, шу туғён ичра отасининг васияти жаранглади қулоғининг тагида: «Оҳ... бир кун бўлмаса, бир кун, истиқлол чоғлари етиб келгай бизнинг юртимизга ҳам, шу қутлуғ кунларда, бу байроқни Шермуҳаммадбек ҳам ушлаган эди дерлар одамлар, унгача сен, дунёнинг қайси бурчагида яшамагин, отангнинг амалга ошмаган армони учун, кўтариб ўткин кўчалардан бу муқаддас байроғимизни, болам, сендан ўзга илтимосим йўқдир...»

Давронбек гўё отасининг ҳидини соғингандай, истиқлол байроғини юзига босди.

АЛБАТТА ЎҚИНГ!

МАДАНИЙ МИЛЛАТ БИЛАН БИР ҚАТОРДА

Убайдулла ҚАРИМОВ,
ЎзФА мухбир аъзоси

БЕРУНИЙНИНГ АРАБ ЁЗУВИ ҲАҚИДАГИ ФИКРЛАРИ

ВАТАНДОШИМИЗ, хоразмлик буюк аллома Абу Райҳон Беруний (973—1048) жаҳон фани тарихидаги энг улуғ сиймолардан ҳисобланади. У ўз давридаги фанларнинг деярли барчаси билан шуғулланган бўлса ҳам, асосий диққатни астрономия, математика, физика, минералогия, геодезия, доришунослик ва жуғрофия каби аниқ ва табиий фанларга қаратган, уларнинг тараққиётига улкан ҳисса қўшган.

Шу билан бир қаторда Беруний ижтимоий фанлар билан ҳам қизиққан. У бир нечта тарихий асарлар яратгани маълум, бироқ уларнинг биронтаси ҳам бизгача етиб келмаган. Шунингдек, у араб адабиёти, хусусан, шеъриятини яхши билган ва унга бағишлаб тўртта асар ҳам ёзган. Умуман, турли манбаларнинг кўрсатишича, олим томонидан ёзилган асарларнинг сони 150 га боради, афсуски, улардан фақат 30 га яқинигина сақланиб қолган.

Берунийнинг энг сўнгги йирик асари «Китоб ас-сайдана фи-т-тибб» деб аталиб доришуносликка бағишланган бўлса ҳам, унда бошқа мавзуларга, масалан, филология нуқтаи назаридан диққатга сазовор бўлган қатор муҳим масалаларга ҳам кенг ўрин берилган. Беруний ўзининг араб ва форс тилларига бўлган муносабатини жумладан шу асарида ҳам баён этади. Бу ҳар иккала тил унинг учун бегона тил эканлигини айтиб, ўзининг она тили хоразмий тили бўлганлигини таъкидлайди. (Хоразмий тили эроний тилларнинг шарқий туркумига мансуб бўлиб, қадимий Хоразм аҳолиси шу тилда гаплашган. Бу тил XI асрларга келиб истеъмолдан қолган ва ўлик тил ҳолига келган).

Беруний араб тилига ниҳоятда ҳурмат билан қараб унга юқори баҳо беради. Бунга сабаб аввало Қуръони Каримнинг шу тилда нозил бўлганлиги бўлса, иккинчидан, унинг ҳар қандай нозик фикр ва тушунчаларни ҳам ўзида ифода эта билиш қобилиятига эга эканлигидир. Олим араб тилини ўз давридаги халқаро илмий тил деб ҳисоблаган ва шунинг учун ўз асарларининг барчасини шу тилда ёзган.

«Бизнинг динимиз ва давлатимиз, — деб ёзади Беруний, — келиб чиқиш жиҳатидан арабча бўлиб, улар гўё икки эгизак кабидирлар; агар бирининг устида илоҳий қувват қанот ёзиб турган бўлса, иккинчисининг мавзусига самовий қўл узатилиб турибди... Модомики, одамлар ҳар куни беш маҳал азон товушини эшитгач, имомлар ортида саф-саф бўлиб туриб, намоз пайтида арабча Қуръонни ўқишар ва масжидларда кишиларга шу (араб) тилда эзгуликка ундовчи насиҳатомуз сўзлар айтилиб турар экан, ислом ришталари ҳеч қачон узилмайди ва унинг қалъаси бузилмайди»... «Барча мамлакатлардаги фанлар, — деб давом этади Беруний, —араб тилига таржима қилинган, натижада улар зийнат топиб, кўнгилларга ёқимли бўлганлар. Шу билан бирга, улар воситасида (араб) тилининг гўзалликлари, гарчи ҳар бир халқ ўз тилини чиройли деб ҳисобласа ҳам, томирлар бўйлаб (баданларга) ёйилган».

Форс тилига келганда, Беруний унга бадиий адабиёт соҳасини ҳавола қилиб, уни илмий асарлар ёзишга ярамайди, деб ҳисоблаган.

«Сайдана» асарини ёзишда Беруний ўз олдига қўйган асосий вазифалардан бири доривор моддаларнинг турли тиллардаги номларини аниқлаб кўрсатишдан иборат бўлган. Бунинг сабаби шуки, доривор ўсимликлар ва бошқа шифобахш моддаларнинг қайси тилда қандай аталишини билиш фақат илмий жиҳатдагина эмас, балки амалий томондан ҳам катта аҳамиятга эга бўлган. Чунки ўша вақтдаги тибга оид арабча илмий асарларда илгари араб тилида бўлмаган ва хорижий тиллардан кирган сон-саноқсиз истилоҳлар мавжуд эдики, уларнинг ҳақиқий маъносини ҳамма табиб ва атторлар ҳам билавермас эдилар. Бундан ташқари, бир доринингўзи турли жойларда турлича аталар ёки аксинча, бир номнинг ўзи ҳар жойда ҳар хил маънони ифодалар эдики, бу аҳвол кўнгилсиз воқеаларга ва турли чалкашликларга сабаб бўлиши табиий эди. Шу боис, Беруний «Сайдана»да доривор моддаларнинг ўзига маълум бўлган кўпгина тирик ва ўлик тиллардаги 4500 дан ортиқ номини келтириб, уларнинг келиб чиқиши ва маъноларини аниқлаш масалаларига алоҳида аҳамият берган. У кўпинча дориларнинг номларини араб, юнон, ҳинд, (санскрит), форс, хоразмий, сурёний, суғдий, туркий ва бошқа тилларда ҳамда бир нечта маҳаллий лаҳжаларда келтиради. Умуман, китобда 30 дан ортиқ тил ва лаҳжалар қайд этилган. (Бу ҳақда муфассалроқ маълумот олишни истовчилар «Сайдана»нинг 1973 йилда «Фармакогнозия» номи билан нашр этилган русча таржимасига мурожаат этишлари мумкин).

Бундан шу нарса равшанки, Беруний ушбу китоб устида ишлаш жараёнида доимо арабчага чет тиллардан кирган илмий истилоҳлар билан иш кўришга ва уларни араб ёзуви орқали ифодалаш масаласи билан шуғулланишга мажбур бўлган. Бироқ араб алифбосида унли товушларнинг йўқлиги, шунингдек, кўп ундош ҳарфларнинг шаклда бир-бирига ўхшашлиги сабабли арабча бўлмаган сўзларнинг (айниқса, юнонча, ҳиндча ва сурёний истилоҳларнинг) тўғри талаффуз этилишини араб ҳарфлари билан ифодалаш ниҳоятда қийин бўлиб, бундай сўзлар араб тилига таржима этилган илмий китобларда ҳар хил бузилишларга учраган эди. Шу сабабдан араб тилини ўз даврининг халқаро илмий тили деб ҳисоблаган ва «мен учун форс тилида мадҳ эшитгандан кўра арабча ҳажв эшитиш ёқимлироқ» деб ёзган Беруний араб ёзувининг камчиликларини одилона кўрсатиш орқали унга ўзининг манфий муносабатини билдиради. «Араб ёзувида, — деб таъкидлайди Беруний, — буюк бир офат (олимнинг ўз ибораси билан айтганда, «офат азима») бор, у ҳам бўлса бир неча жуфт ҳарфларнинг кўринишда бирбирларига ўхшашликлари ва уларни фарқ қилиш учун нуқта ва эъроб (яъни сўзни тўғри талаффуз этиш учун ҳарфларнинг ости ёки устига қўйиладиган) белгиларининг зарурлигидир. Агар булар тушириб қолдирилса маъно мутлақо англашилмайди».

Араб ёзувининг мана шу камчилиги, шунингдек, китоб кўчирувчи котибларнинг айби билан ҳам қадимги юнон ва Рим табибларининг араб тилига таржима қилинган асарларида арабча бўлмаган сўз ва истилоҳларнинг таниб бўлмайдиган даражада бузиб ёзилганлигини кўрган Беруний илмий ишларда бу қўлёзмаларга асосланиш мумкин эмаслигига ишонч ҳосил қилади. Шунинг учун юнон ва сурёний тилларидан кирган истилоҳларнинг тўғри ёзилишини аниқлаш учун бу сўзларни уларнинг юнон ҳарфида ёзилган луғатлардаги нусхалари билан қайтадан солиштириб чиқишга қарор қилади ва шу йўл билан уларга зарур бўлган тузатишларни киритишга муваффақ бўлади.

Араб ёзувидаги бу нуқсонни ҳозирги замон араб олимлари ҳам тан оладилар. Масалан, таниқли фан тарихчиси мисрлик олим Аҳмад Исо бей ўзининг 1930 йилда нашр этган «Ўсимлик номлари луғати» деб аталувчи китобида ўрта аср араб олимларининг доривор гиёҳларга бағишланган асарлари ҳақида гапириб шундай дейди: «Агар сен (у китобларга) назар ташласанг, улардаги истилоҳлар ва содда дориларнинг номларини гўё бир тилсим деб гумон қиласанки, уларни қаттиқ машаққат натижасидагина ҳал этиш ёки англаш мумкин халос».

Агар араб мамлакатлари, Эрон ва араб ёзуви амалда бўлган бошқа давлатларда нашр этилаётган турли фанларга бағишланган китоб ва мақолаларни кўздан кечирадиган бўлсак, уларда чет тиллардан кирган замонавий илмий истилоҳлар олдин араб ёзувида берилиб, кетидан қавс ичида ёки саҳифа тагида унинг қандай талаффуз этилиши албатта лотин ёзувида кўрсатиб қўйилганлигини кўрамиз. Ҳатто арабча терминологик изоҳли луғатларда ҳам аксар сўзларнинг ўқилиши лотинча ёзувда ҳам берилади.

Айтилганлардан шу нарса англашиладики, араб алифбоси арабча бўлмаган сўзларни, хусусан, табиий ва аниқ фанларга оид юзлаб истилоҳларни тўғри ифодалаб беришга яроқсиз эканлигини олимлар бир неча асрлардан бери ҳис қилиб келганлар ва бу аҳволдан чиқишнинг бирдан-бир тўғри йўли деб бундай сўзларни юнонча ёки лотинча ҳарфлар билан ёзиб кўрсатиш деб билганлар.

Шу кунларда бизнинг матбуот, радио ва телевидениеда араб ёзувига қайтиш аввало эски маданий меросимизни ўрганиш учун керак деган фикр билдирилмоқда. Бу умуман тўғри фикр. Бироқ ўтмишимизни ўрганиш учун деб фаннинг барча соҳаларида ишловчи олимларни, ҳатто бутун аҳолини араб ёзувига ўргатиш шартмикин? Тўғри, динимизга тааллуқли бўлган назарий ва амалий билимларни эгаллаш учун араб тили ва ёзувини билишнинг зарурлиги ўз-ўзидан маълум. Шунинг учун, фикримизча, диний илмлар, ўрта аср тарихи, адабиёти ва маданияти билан шуғулланувчи мутахассисларни алоҳида тайёрлаш керак. Бунинг учун махсус мактаб-мадрасаларда, олий ўқув юртларининг гуманитар факультетларида бошқа фанлар билан бир қаторда араб, форс ва туркий тилларни асосли равишда ўқитиш зарур. Шунда эски ёзма ёдгорликларни ўрганувчи мутахассисларни тайёрлаш иши ҳам сезиларли даражада жонланиши мумкин.

Бундан ташқари, қадимий ёзма ёдгорликлар (айниқса, туркий тилдагиларини) лотин ҳарфида нашр этилса ҳам бўлади. Шундай қилинганда, бу асарларни мутахассислардан ташқари кенг ўқувчилар оммаси ҳам осонлик билан ўқий берадилар. Мисол учун 1990 йилда нашр этилган «Қисаси Рабғузий» номли китобни олайлик. Агар шу китоб араб ёзувида босилганда эди, уни бир неча мутахассислардан ташқари кўпчиликнинг (шу жумладан, эски ўзбек ёзувини ўрганаётганларнинг ҳам) ўқиши осон бўлмас эди, ваҳоланки, ҳозирги нашрини ҳамма ҳам шариллатиб ўқий олади. Навоийнинг насрий асарлари ҳақида ҳам шуни айтиш мумкин (шеърларини эса, агар улар араб ёзувида бўлса ҳам аруз вазнини билган ўқувчи ортиқча хатосиз ўқий олиши мумкин).

Ёзма ёдгорликларни лотин алифбосида нашр этиш бўйича шарқшунослик фанида анча ишлар қилингани маълум, бу борада айниқса Туркияда катта тажриба тўпланган.

Юқорида айтилганлардан шундай хулоса чиқадики, фан ва техника тез суръатлар билан тараққий этаётган ҳозирги пайтда умумбашарий маданият ютуқларидан унумли фойдаланиш ҳамда бундан буён ҳам илғор маданий миллатлар билан бир қаторда келажак томон одим ташлаш учун лотин ёзувига ўтиш ақлга мувофиқ кўринади.

ТАРИХ САБОҒИ

Ҳозир жумҳуриятимиз аҳолиси онгида янги ижтимоий тафаккур шаклланмоқда. Бу ҳол жамият ҳаётини, жумладан, халқ таълимини ҳам қайта қуришни тақозо этмоқда. Айниқса, илгари махфий тутилган архив ҳужжатларини тўла-тўкис ўрганиб, Ўзбекистон тарихининг советлар даври саҳифаларини ҳаққоний ёритишни тарихчиларимиз олдига бош вазифалардан бири қилиб қўймоқда. Негаки, совет кишиларининг бир неча авлоди мафкуралаштирилган, сиёсатлаштирилган Ватан тарихини ўқиб, ўрганиб келдилар. Бу ишнинг дебочаси умумтаълим мактабларидан бошланар эди.

Эндиликда эса умуминсоний қадриятларнинг синфий тушунчалар устидан тантанаси тарих қандай бўлса уни мактабларда шундайлигича ўқитиш имконини бермоқда. Бироқ бу имкониятлардан фойдаланиш учун бир қатор мураккаб илмий-педагогик ва амалий-ташкилий муаммоларни ҳал этиш лозим бўлади. Умумтаълим мактабларида Ўзбекистон халқлари тарихини ўқитишнинг янги мақсад ва вазифаларини аниқлаб, яхлит қўлланма яратиш, янги ўқув дастурига кирувчи ўқув материалларини танлаб олиш мезонлари ва принципларини белгилаш шулар жумласидандир.

Мактабларда тарихни, хусусан, Ўзбекистон халқлари тарихини ўқитишнинг мақсади яқин вақтларга қадар мунозара талаб қилмайдиган масала эди. Барча методик қўлланмаларда тарих ўқитишдан асосий мақсад ўқувчиларда коммунистик эътиқодни шакллантириш, Ленин васиятларини бажариш, КПССга содиқ қолиш, деб ёзиб қўйилган эди. Лекин бу вазифаларнинг бирортасини амалга ошириб бўлмади. Шунга кўра, бугунги кунга келиб мактабларда тарих ўқитишда уни мафкуралаштириш эмас, аксинча, тарихий воқеаларнинг холис баҳосини бериш зарур бўлиб қолди. Айрим тарихчи олимлар тарихдан сабоқ беришдан мақсад бугунги ҳаётни идрок қилиш учун ўтмишни чуқур тадқиқ қилишдан иборат бўлмоғи керак дейишлари ҳам мумкин. Маълум маънода бу фикр билан келишиш мумкин, аммо принцип жиҳатидан бундай ёндашув масалани тўғри ҳал қилиб бера олмайди.

Ҳозирги кунда тарихий билимларнинг ҳаққонийлиги ва амалий аҳамияти нималардан иборат? Тарихий билимлар инсон сиёсий маданиятининг энг муҳим манбаи ҳисобланмиш жамият ақл-заковати салмоғининг, куч-қудратининг асосий қисми ҳисобланади. Шу боис тарихий билимларни эгаллашнинг ўзи бирдан-бир асосий мақсад бўла олмайди, балки шахс шаклланишининг ва унинг ижтимоий тараққиётининг воситаси бўлиб қолиши керак. Демак, умумтаълим мактабларида Ўзбекистон халқлари тарихини ўқитишдан мақсад ўқувчиларда янги, илмий-тарихий билимларни шакллантиришдан иборат бўлмоғи лозим.

Маълумки, илмий-тарихий билимлар фақат тарих соҳаси бўйича эгалланган билимлар ва фаҳм-фаросат йиғиндисидан иборат бўлмай, айни чоғда тарихий тажрибалар асосида хулосалар ясай олиш маҳоратини шакллантирувчи, ижтимоий турмушда инсоннинг ҳаёт йўлини белгилаб берадиган тизимни таъминловчи маънавий маърифат ҳамдир. Бинобарин, мактабда тарих фанини ўқитиш мустақил Ўзбекистон ёш фуқароларини тарбиялашнинг асосий шартларидан ва уларнинг ақл-заковатини шакллантирувчи омиллардан бири деб айтиш мумкин. Ўқувчилар халқимизнинг тарихий келиб чиқиш илдизларини билиб олишлари, буюк ўтмишимиздан фахрланиши, фожиали саҳифалардан холис сабоқлар чиқаришга одатланишлари лозим. Улар келажакда Ўзбекистон халқларининг манфаатларини ҳимоя қилувчи ва қонунга хизмат қилувчи фуқаролар сифатида ҳуқуқий давлат яратиш учун кураш олиб боришлари, жумҳуриятнинг ижтимоий ҳаётини демократиялаштириш ишида фаол иштирок этишлари ҳамда Ўзбекистоннинг тақдири учун шахсий жавобгарликни чуқур ҳис этишлари зарур.

Ўзбекистон халқлари тарихи бўйича яхлит ўқув-методик қўлланмалар яратиш ҳам долзарб муаммолардан ҳисобланади. Афсуски, бу борада жумҳуриятимизда ҳалигача махсус тадқиқот ишлари амалга оширилгани йўқ. Ўқитишнинг методик тизимларига бўлган талабларнинг ортиб бориши туфайли бу масала тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Бунинг учун энг аввало Ўзбекистон халқлари тарихи бўйича ягона ўқув-методик дастурни ташкил этувчи қўлланмаларнинг ҳар бирининг хизмат вазифаларини аниқлаб чиқиш зарур. Шуни ҳам айтиш керакки, тарих фанига оид дарсликлар яратиш тажрибаси бизда аввалдан мавжуд. Масалан, К. Оқилов билан Н. Тейхнинг 4(5)-синфлар учун мўлжалланган «Ўзбекистон ССР тарихидан ҳикоялар» ўқув қўлланмаси дастлаб 1960 йилда чиққан эди. Ушбу дарсликнинг тўлдирилган ва қайта ишланган охирги нусхаси ҳозир ҳам асқотиб турибди. Бундан ташқари, Я. Ғуломов, Р. Набиевларнинг 7—8, М. Мусаев, Р. Ўриновларнинг 9—10-синфлар учун мўлжалланган Ўзбекистон ССР тарихи дарслигидан ўқувчиларнинг бир неча авлоди фойдаланиб келди. Лекин халқ таълимини қайта қуриш, иқтидорли болалар учун мактаб-интернат, гимназия, лицей, коллеж, хусусий ва миллий мактабларнинг ташкил этилиши Ўзбекистон халқлари тарихига оид янги дарсликлар яратиш масаласини кун тартибига қатъий қилиб қўймоқда. Оммавий умумтаълим мактабларида табақалаштирилган ўқитишни тадбиқ қилиш бошланмоқда. Бу ўқув даргоҳларининг ҳар бири ўз йўналишига эга. Бизда улар учун тарихдан зарур дастур ва ўқув қўлланмалари яратишга асос солинди, десак бўлади. Ўзбекистон ФА Тарих институти олимлари, Т. Н. Қори-Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти методист-олимлари ва мактаб ўқитувчиларидан иборат бир гуруҳ мутахассислар академик А. Асқаров раҳбарлигида жумҳуриятимиз халқ маорифи фаолиятида биринчи бўлиб 153 соатга мўлжалланган Ўзбекистон халқлари тарихи курсидан мустақил, аввалгиларига мутлақо ўхшамаган янги дастур яратдилар. Бу, шубҳасиз, катта ютуқдир. Бироқ мазкур дастур аввалги ва бундан кейин яратиладиган қўлланмалар оралиғидаги дастур ҳисобланади. Эндиликда олимлар билан ўқитувчилар олдида Ўзбекистон халқлари тарихидан 300 соатдан ортиқроққа мўлжалланган дарслик яратиш вазифаси турибди. Ушбу дастур умумтаълим мактабларида илмий-педагогик текширишдан ўтаётган пайтда ҳам уни такомиллаштириш устида иш олиб бориш давом этаверади.

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

Тарих ўқитишни яхши йўлга қўйишга доир муаммоларни ҳал этиш турли соҳа олимларининг куч-ғайратларини бир жойга тўплашни талаб этади. Илмий-тадқиқот ишларида тарихчи олимлар, олим педагоглар ва мактаб ўқитувчилари фаол иштирок этишлари керак. Жумҳурият миқёсидаги илмий-тадқиқот ишларини мувофиқлаштириш ва унга умумий раҳбарликни ташкил этиш учун эса шу соҳанинг ихтисослашган илмий маркази бўлиши лозим. Бундай марказ Ўзбекистон педагогика фанлари илмий-тадқиқот институтининг «Ўзбекистон халқлари тарихи» ва «Жаҳон халқлари тарихи» бўлимлари негизида ташкил топса, мақсадга мувофиқ бўларди.

Марказнинг иши икки йўналишда олиб борилиши зарур. Биринчи йўналиш кадрлар тайёрлашдан иборат. Умумтаълим мактабларида Ўзбекистон халқлари тарихига етакчи тарих курси мақомининг берилиши, шунингдек, жумҳуриятимизнинг барча вилоятларида ташкил этилган янги дорулфунунларда Ўзбекистон халқлари тарихи кафедраларини очиш имконияти вужудга келиши ушбу соҳа бўйича ихтисослашган малакали кадрларни тайёрлашни талаб этмоқда. Бундай кадрлар ҳозирги вақтда жумҳуриятимизда бармоқ билан санарли даражада кам.

Иккинчи йўналиш илмий-тадқиқот ишларини намунали йўлга қўйишдан иборат. Ўзбекистон халқлари тарихининг мафкура ва партия сиёсатидан холи этилиши мактабда тарих фанини ўқитиш таркибига янги мазмун киритишни, янги дарсликлар туркумини яратишни, илмий усуллар тизимини ишлаб чиқиб, тажрибада синаб кўришни тақозо этмоқда.

Бу хайрли ишларни адо этишда тасвирий санъат асарларидан унумли фойдаланиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Масалан, Москвадаги Третьяков галереясида тўпланган санъат асарлари Россия тарихини бадиий шаклларда ифода этган. Тошкентда ҳам Ўзбекистон давлат санъат музейи бор. Музейда маълум даражада бадиий асарлар жамланган. Улар орасида Ўзбекистоннинг энг қадимги давр тарихига оид материаллар ҳам бор. Музейда халқимизнинг ўтмиши тарихи билан танишиш Зараутсойдан топилган «Ибтидоий одамларнинг қўтос ови» тасвирланган, қояга ўйиб ишланган битиклардан бошланади. Бизнинг эрагача ва эрамизнинг бошларидаги Холчаён, VII асрга оид Қува, VII—VIII асрларга оид Варахша тарихи кишига атрофлича маълумот беради, яхши таассурот қолдиради. Ўзбек халқининг этнографиясига оид ўймакорлик, ганчкорлик, уй-рўзғор буюмлари, чолғу асбоблари, идиш-товоқлар, гиламлар ниҳоятда жозибали ва сермазмундир. Аммо, тасвирий санъат бўлими ҳақида бундай деб бўлмайди. Қўйилган асарлар ичида мактаб ўқувчилари учун, қолаверса, кенг томошабинлар учун зарурларини тополмайсиз. Наҳотки, ўлкамизнинг фожиали ва буюк воқеалар билан йўғрилган кўп асрлик ёзма тарихи Ўзбекистон рассомларини илҳомлантирмаган бўлса?

Гап шундаки, ёшларга тарихдан сабоқ бериш жараёнида кўргазмалардан ҳам фойдаланиш таълим савиясини оширади. Афсуски, аксарият ҳолларда тегишли тасвирий санъат асарлари йўқлиги туфайли бизда бу тадбирни амалга ошириб бўлмайди.

Истиқлолга эришган Ўзбекистон халқлари тарихини яратиш ва ўқитиш борасида ечимини кутаётган муаммоларни биргалашиб ҳал қилиш бутун жамоатчиликнинг бурчидир.

Назиф РЕМЕЕВ,
Қ. Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти Ўзбекистон халқлари тарихи бўлимининг мудири, педагогика фанлари номзоди,

Ғойибназар МАҲМУДНАЗАРОВ,
шу бўлимнинг етакчи илмий ходими, тарих фанлари номзоди

ҲАЛҚҚА ЎЗ ЎТМИШИ ҚАДРЛИ

куюнчак газетхонлардан хатлар

Яқинда Санкт-Петербургда бўлдим. Олдин ҳам борган эдим, лекин эътибор бермаган эканман, бу гал шаҳарни хўп томоша қилдим. Ҳақиқатан, шаҳар одамнинг ҳавасини келтирадиган даражада яхши қурилган ва барча осор-атиқалар — подшоларнинг саройларию, ёзги дам олиш чорбоғларидан тортиб фуқароларнинг уйларигача, агар тарихга оид бўлса, яхши сақланган. Шунинг учун ҳар қадамда музейларга дуч келасан, халқнинг тарихидан воқиф бўласан. Буларни кўриб, табиийки, уларга, ишларига ҳавасинг келади, бироқ... Бировларнинг ўз юртига шунчалик муҳаббатини кўриб, она-Ватанингни, унинг тарихига муносабатни ҳам кўз олдингга келтирасан.

Тўғри, Ўрта Осиё халқларининг тарихи, маданияти Русияникидан қадимий ва бой, шаҳарлари ҳам архитектураси жиҳатидан гўзал. Лекин уларнинг бугунги кундаги кўриниши, сақланишида осмон билан ерча фарқни кўрасиз. Баъзилар бунга Ўрта Осиё шаҳарлари қадимий бўлгани ва кўп босқинларни бошидан кечиргани сабаб вайронагарчиликка юз тутган дейишлари мумкин. Тўғри, лекин Санкт-Петербург ҳам Октябрь инқилоби, фашистлар босқини талафотларини бошидан кечирганлиги факт-ку.

Менимча, Шўро империясининг қўл остида бўлган Ўрта Осиё шаҳарларида ва Санкт-Петербургда тарихий ёдгорликларни асрашда юзага келган катта фарқ асосида бошқа бир ҳақиқат ётади. Яъни, Ленинград шаҳрининг ёдгорликлари, осор-атиқалари совет даврида қайта таъмирланди, тикланди. Айни шу пайтда эса Самарқанд, Бухоро, Хевадаги осор-атиқалар тикланиш ўрнига ёдгорликлари, қимматбаҳо буюмлари чор Русиясининг босқинларидан кейин яна қайта таланди, бузилди ва империянинг марказларига ташиб кетилди. Бошқачароқ айтганда, тарихий ёдгорликларимизда ҳам мустамлакачилик ўз муҳрини қолдирди. Юртимиздан талаб кетилган ёдгорлик буюмлар шу даражада кўпки, уларни Санкт-Петербургдаги ҳар бир музейда кўриш мумкин. Шу сабабли улар ишларига ҳавас билан биргаликда ҳижиллик ҳам кўнгилдан сизиб ўтади.

Олимларимиз, ижодкорларимиз таъкидлаб айтган бу гапларни яна қайта такрорлашдан мақсад нима? Мақсад оддий: биз мустақил давлат сифатида ўз бойлигимизга ўзимиз эга бўлмоғимиз, аждодларимиз мероси ўлкамизга қайтмоғи шарт. Акс ҳолда яна икки-уч йилдан кейин бу тарихий бойликларимизни олтин баробарига қайтариб олишимизга тўғри келади. Шунинг учун раҳбарларимиз Россия билан фақат унга солдат болалар етказиб бериш, хомашё билан таъминлаш, телекўрсатув хусусида шартномалар тузиш каби ишлар билангина шуғулланмасдан, тарихий, нодир қўлёзма асарларимизни қайтариб олиш ҳақида ҳам битимлар тузишни жуда-жуда истардим.

Бу шаҳардаги кўнглимни ҳижил қилган нарсалардан бири тарихий қўлёзма асарларга нисбатан эътиборсизлик хусусида эшитган воқеа бўлди. Нодир асарлар сақланувчи кутубхонада хизмат қилувчи олимлардан бирининг айтишича, тарихий қўлёзмаларни сақловчи махсус хазина бўлмаганлиги ва кутубхонанинг фонди ошиб бориши оқибатида уларни асраш қийин бўлиб қолмоқда экан. Айниқса, Шарқ халқлари, Ўрта Осиё адабиёти, тарихи, маданиятига оид асарлар кўплиги сабабли уларга жиддий зарар етаётганини таъкидлади. Натижада, уларнинг баъзи нусхалари йўқолмоқда экан. Ушбу гаплар табиийки, бизнинг ўз меросимиз устида кўпроқ ўйлаб, уларни юртимизга тезроқ олиб келишимиз хусусида бош қотиришимизни талаб этади.

Асримиз бошларида яшаб ўтган рус ёзувчиси Василий Розанов русларда талаб олинган, босиб, ўғирланиб олиб келинган буюмлар кўп, шунинг учун ҳам уларнинг қадр-қиммати йўқ, ҳақиқий бойлик ҳисобланмайди, оқибатда йўқ бўлиб кетади, деб ёзганди. Ҳақ гап! Биз ҳам ўз бойликларимизни талаб қилиб олмасак, уларни бой беришимиз аниқ.

Ғулом ЭШОНҚУЛОВ

Синовлар олдидан

У. ҚЎШВОҚОВ сурат-лавҳаси.

УСТОЗ НАҚШБАНД ШОГИРДЛАРИ

Бухорои Шариф вилояти ҳамда ҳазрат Баҳовуддин Нақшбандий масжиди жомеси имом хатиби, ҳожи Мухтор Абдулло жаноблари билан мулоқот.

— Яратганга шукурким, кўпдан бери кўнгилга тугиб юрганим — Баҳовуддин Нақшбандий ҳазратларининг қабрини зиёрат қилиш насиб этди. Узоқ йиллар халқ онгидан ва кўздан атайин четда тутиб келинган буюклар ёди сандиқдаги жавоҳирдек яна порлаб дилларга нур бағишлаётгани, ислом дини йўлида хайрли ишларнинг бошланиб кетганлиги ҳаммамиз учун бирдек ҳаяжонлидир. Нақшбандий қудуғида мавжланиб турган оби зам-зам, сарфи 50 миллиондан зиёдни ташкил этадиган, 500 дан зиёд намозхонлар учун қурилаётган, нақши кўнгилга осойишталик бағишлайдиган янги — жоме ичидаги масжид... Унга солиш учун Туркиялик дўстларимиз совға қилган гилам... Буларнинг бари қалб янгиланаётгани ва покланаётгани манзаралари эмасми?

— Бисмиллоҳир роҳмонир роҳийм. Алҳамдулиллоҳ, шундай. Жумҳуриятимизда юз бераётган бундай Аллоҳнинг иноятлари чиндан ҳам барча мўмин-мусулмонлар учун бирдек ёқимлидир. Мен бу ҳақда ўтган йили декабрь ойида Президентимиз Ислом Каримов ва давлат арбоблари билан бирга Туркия сафарида диний намоянда сифатида ҳамроҳ бўлганимда ҳам ўйладим. Бу тўрт кунлик сафар бизга бир умрга татигулик таассуротлар бахш этди. У ерда бир қанча диний арбоблар билан учрашувлар бўлди. Хусусан, Истанбул шаҳрида доктор Муҳаммад Ас-аб-Жўшан — устоз Нақшбандий машойихларидан бирлари ул табаррук зот билан бир қанча суҳбатда бўлдик. У кишининг берган маълумотларига қараганда, Туркияда Баҳовуддин Нақшбандий сулукларида юрадиган зотлар 8 миллионга етар экан. Баҳовуддин Нақшбандийнинг: **«Дил ба ёру, даст ба кор»**, деган фикрлари машҳур. Яъни, қалбинг Аллоҳнинг ёдидан, қўлинг меҳнатдан бўшамасин, демак. У ердаги мазкур шайхнинг шогирдлари ҳақиқатда мана шунга амал қилган зотлардан экан. Улардан баъзилари жарроҳлик, баъзилари дўкондорлик, баъзилари саёҳат масалалари бўйича машғул эканлар.

Биз шунингдек, Аё Суфия масжидида ҳам бўлдик. Туркиянинг қадимий ёдгорликларини ҳам бориб кўрдик. Улар бошларидан не-не қора кунлар ўтмасин, қийинчиликлар ўтмасин, ота-боболаридан қолган ёдгорликларни, меросларни кўз қорачиғидек сақлаб келмоқда эканлар. Музейлари ҳақиқатда кишини ҳайратда қолдирадиган даражада ажойиб. Биз учун ушбу сафаримиз мобайнидаги улуғ қувонч Аё Суфия масжиди ёнидаги музейда бўлганимизда кириш насиб этган бир хона бўлдики, у ҳақда ҳаяжонсиз гапиролмайман.

— Сир бўлмаса, кўрганларингиздан бизни ҳам баҳраманд этсангиз.

— Ушбу хонага киришлик фақат Президент рухсати билан бўларкан. Туркия президенти Турғут Ўзол жаноблари президентимиз Ислом Каримовга рухсат этдилар. У хонада пайғамбаримизнинг муборак тўнлари сандиққа солинган экан. Олтин сандиққа... Хонада саловот айтиб турилди. Дуо қилиб турилди. Сандиқ секинлик билан очилди. Пайғамбаримизнинг муборак тўнлари мўмиё қилиб қўйилган экан. У ерда кўп тафаккур қилиб, пайғамбаримизни кўз олдимизга келтирган бўлдик. Қўлимизни очиб, дуо қилдик. Сўнгра Расулаллоҳнинг муборак тишлари, сочлари, ҳазрат Алининг зулфиқор деган қиличларини кўришга муяссар бўлдик. Олло таолонинг иноятини кўрингки, у ерга диёримиздан қанча одамлар борган бўлса-да, бу муборак воқеага шоҳид бўлиш президентимизга насиб қилди. Биз ушбу хонада қўлимизни дуога очиб, юзимизга сурганимиздан сўнг ҳам президентимиз яна қўлларини кўтарганча кўп тилаклар қилиб, кейин юзларига фотиҳа тортдилар.

Истанбулдан сўнг Измир шаҳрида бўлдик. У ер ҳақиқатан саноати ривожланган шаҳар экан. Мен Туркия мусулмонлари ҳаётини кўздан кечириб, бир нарсанинг гувоҳи бўлдимки, улар бундай тараққиётга бир қўлларида Қуръони каримни, бир қўлларида ҳаётни тутиб эришганлар. Дарҳақиқат, Қуръони карим — бу, дунё бўшлиқларини ўз нури ила мунаввар қилувчи яратганнинг китобидир.

Шунингдек, мен қисқа муддатга бўлса-да, Туркия президенти Турғут Ўзол суҳбатида бўлдим. У киши бир қанча саволлар бериб, ҳазрати Баҳовуддин Нақшбандий тарихларини сўраб қолдилар. Мен билганимча у кишининг тарихларидан гапириб бердим. Ҳали сўзим охирламай, Туркия президенти: мен ҳам ҳазрати Нақшбандийнинг йўлидаман, ота-боболарим ҳам мана шу йўлда, шу сулукда ўтган, дедилар. Мен бу гапни эшитиб жуда хурсанд бўлдим. «Нақшбандий сулукида экансиз, бизнинг президентимиз сизни Тошкентга — Ўзбекистон жумҳуриятига таклиф қилдилар. Агар бориб қолсангиз, устозингиз ҳазрати Баҳовуддин қабрларини зиёрат қилмасдан келманг», — дедим. Бораман, — деб у киши ваъда этдилар. Мен Туркия президентига ҳазрати Баҳовуддиннинг 675 йиллик юбилейларини ўтказиш ниятида эканлигимизни айтиб, у 1993 йилнинг сентябрь ойида нишонланишини маълум қилдим. Туркия президенти келишларини, кўмак қилиш ниятида эканлигини айтдилар.

Шунингдек, Анқарада муфти ҳазратларининг ноиблари Дўғон жаноблари билан учрашувда бўлдим. Улар бизнинг ҳаётимиз билан қизиқишди. Биз истиқлол ҳақида ҳам сўз юритдик. У киши жуда хурсандчилик изҳор қилиб, агар жумҳуриятингиздан ўқийдиган талабалар дини исломийни ўрганаман десалар, марҳамат, йигирма нафар талабани ўқитиб бераман, деб ваъда қилдилар. Умуман, Туркия сафари мобайнида ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий, ҳам маданий, ҳам диний масалалар юзасидан ўзаро фойдали музокаралар кўп бўлди.

Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳ.

Суҳбатдош
Шарифа САЛИМОВА

ЎЛМАС НАВОЛАР

Жўрахон Султонов

Набижон Ҳасанов

Комилжон Отаниёзов

Санджон Калонов

Жапақ Шомуродов

Комилжон Жабборов

Фахриддин Содиқов

Ҳар бир соҳанинг ярқ этган юлдузлари бўлади. Уларнинг шуъласи хонадонимизни чароғон, дилимизни равшан, беғубор қилгучидир...

Ўзбекистон, Қорақалпоғистон ва Туркманистон халқ артисти Комилжон Отаниёзов, Ўзбекистон халқ артистлари Жўрахон Султонов, Набижон Ҳасанов, Комилжон Жабборов, Санджон Калонов, Жапақ Шомуродов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Фахриддин Содиқов... Буларни ўзбек миллий санъатининг ёрқин юлдузлари десак янглишмаймиз.

Комилжон Отаниёзов, Жўрахон Султоновнинг бетакрор қўшиқларини тинглаган, Комилжон Жабборов ва Фахриддин Содиқовнинг басталаган куйлари селида оққан диллар бениҳоя таскин оғушида қолади.

Ўзбекистон Маданият ишлари вазирлиги, халқ ижоди маданий-маърифий ишлар жумҳурият маркази, республика телерадиокомпанияси, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги ҳамда Бастакорлар уюшмаси юқорида номлари тилга олинган санъаткорлар яратган куй ва қўшиқларни ижро этиб келаётган қўшиқчиларнинг жумҳурият кўрик-танловини ўтказишдай савоб ишга қўл уришди.

Кўрик-танлов шу йилнинг 4—5 июнь кунлари Ҳамза номидаги Ўзбек Давлат академик драма театрида ўтказилади. Бунда ўз вилоятларидаги кўрикда қатнашиб, юқори ўринларни эгаллаган қўшиқчи-созандалар иштирок этишлари мумкин.

Попошхон СУЛТОНОВА, (Жўрахон Султоновнинг қизи): — Дадамизнинг раҳматли бўлганларига ўттиз йил тўляпти. Биз дадамизнинг қўшиқларини тез-тез эшиттириб, халқ ёдига солиб турган Маданият вазирлиги, радио, телевидение ходимларидан миннатдормиз. Ўзи туғилиб ўсган Марғилонда ҳам у кишининг номлари абадийлаштирилмоқда. Дадамиз Жўрахон Султонов ва бошқа санъаткорларга боғлиқ бундай кўрик-танловни эшитиб чин юракдан қувондик. Бундай тадбирлар тез-тез бўлиб туришини истардик.

Каримбой ЖУМАНИЁЗОВ (Комилжон Отаниёзов шогирди): — Ўтказилаётган бу кўрикни мен ҳам қўллаб-қувватлайман. Қачонлардир устозларимиз қўшиқлари, куйлари ёзилган ленталар, кассеталар ўз сифатини йўқотиши табиий. Бунинг олдини олишнинг бирдан-бир йўли ёшларнинг устозлар изидан боришидир. Улар айтган қўшиқларни худди ўзларидай маромига етказиб куйлашлари лозим. Ёш хонандалар, бастакорлар миллий мусиқани бошқа оҳанглар билан аралаштириб юборишмоқда. Телевизорда кўриб ҳайрон қоласан. Аксарият ёшлар енгил-елпи мусиқаларга берилиб кетган. Миллий чолғу асбоблар билан чиққанларни камдан-кам учратасан. Мана шу кўрик худди шундай муаммоларни бартараф қилишга хизмат қилади, деб ўйлайман.

Абдуғани АБДУКАМОЛОВ, Қорақалпоғистон республикаси халқ оғзаки ижоди марказининг раҳбари: — Кўрик шартларига Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ артисти Жапақ Шомуродовнинг номини ҳам қўшишганидан жуда мамнунман. Ж. Шомуродовни Хоразмда ҳам, Тошҳовузда ҳам, Ўзбекистоннинг бошқа бурчакларида ҳам яхши билишади. У киши икки юздан зиёд қўшиқларга, хор, айтишувларга, спектаклларга мусиқа басталаган. Бахшичиликка катта ҳисса қўшган. Ёш бахшилар уни устоз деб биладилар. Шу йил августда Ж. Шомуродовнинг 100 йиллиги нишонланади. Бу муборак тўй нафақат Ўзбекистонда, балки бутун Ўрта Осиёда кенг нишонланади, деган умиддамиз.

Нодира ЖАББОРОВА (Комилжон Жабборовнинг қизи): — Отам камон, чанг, скрипка, дутор, танбурни маромига етказиб чалардилар. Кўплаб қўшиқларга куй басталаганлар. Отамиз мусиқа басталаган «Нодира» тарихий мусиқали драмаси, «Гулсара», «Лайли ва Мажнун», «Менинг жаннатим» саҳна асарлари ҳалигача ўз аҳамиятини йўқотмаган,

Отам ҳам, дўстлари Набижон Ҳасанов, Санджон Калонов, Фахриддин Содиқовлар ҳам ҳеч қандай махсус мактаб кўрмаганлар. Буларни мусиқа санъатидаги туғма истеъдодлар деса бўлади. Мен шу ўринда бир нарсани афсус билан айтмоқчиман. Мана шу зотларга шаҳримизнинг бирор жойида ёдгорлик ўрнатилмаган, бирон-бир кўча уларнинг номи билан аталмайди. Шундай кўчалар борки, уларга биз умуман эшитмаган, билмаган кимсаларнинг номлари қўйилган. Ундан кўра кўчаларимизни халқимиз таниган, билган кишилар номи билан атасак, нур устига нур бўларди.

Камолиддин СОДИҚОВ (Фахриддин Содиқовнинг ўғли): — Дадам қирқ йиллик ижодий фаолиятида уч юздан зиёд куйлар басталаган. Моҳир созанда бўлган. У яратган қўшиқлар ҳалигача шогирдлари репертуаридан ўрин олиб келади. Кўпчилик мусиқалари халқ куйларига айланиб кетган.

Ҳатто дам олиш кунлари, байрамларда ҳам дадамнинг шогирдлари уйимизга келишиб у кишидан сабоқ олишганини эслайман. Умрининг охирларида консерваторияда ёшларга мақом йўлларини ўргатди. Классик куйларни жон-дилидан севарди. Шогирдларини ҳам шунга ундарди, Бугунги ёшлар миллий мусиқадан умуман йироқлашиб кетишган. Бу кўрик-танлов яхши натижалар беради, деб ўйлайман.

Ҳа, бу кўрик янги комилжонларни, янги жўрахонларни, умуман миллий санъатимиз осмонини тўлдирувчи юлдузларни танитса ажабмас. Шунинг билан бирга устоз санъаткорлар яратиб кетган куй ва қўшиқлар янада жонланиб, тилларга, дилларга кўчарди.

Азамат САФАР

«ЮРАГИМГА НЕ ШОДЛИКЛАР СОЛАСАН...»

БИР НЕЧА ЙИЛ БУРУН яқин дўстларимдан бири тўй қилди — қизини чиқарди. Табиийки, тўй санъаткорсиз ўтмайди. У Султонпошша Ўдаевани таклиф этган экан. Ўшанда мен бир нарсага эътибор бердим. Жуда кўп хонандалар қатнашган тўйларни кўрганман, ҳаваскор ашулачилардан тортиб, эл оғзига тушган, кўпчилик шу хонанда билан лоақал бир марта суҳбат қурсам, чойлашсам деб, орзу қиладиган санъаткорларни ҳам тўйлардаги хизматига гувоҳ бўлганман. Шундай пайтларда кўпинча бир нарса менинг ғашимга тегади. Тўйга келган хонанда (ҳаммаси эмас, албатта) ўзини жуда бошқача тутади, яъни унча-мунча одамни менсимайроқ, ўзини сал бўлса-да, тарозига солиб ўтиради, ҳамма ёлғиз унинг атрофида парвона бўлишини истайди. Ундан ташқари, қўшиқни тўла, сўзларини жой-жойига қўйиб айтмайдиганлари ҳам учрайди. Тўй охирларига борганда эса ашулани бири тоғдан, бири боғдан қилиб «куйлайди». Бу билан аввало ўтирганларни менсимайди, қолаверса ўзига ўзи, яъни касбига беҳурматлик қиладилар, Тўғри, бунда тўйда ўтирганларнинг ҳам маълум даражада айби бордир, чунки аксарият меҳмонлар қўшиқ мазмунига эътибор бермайдилар. Бир-икки пиёла ичилгандан сўнг-ку, сўраманг... Лекин аввало ўзини, санъатини, қолаверса тўйда ўтирган меҳмону мезбонларни бошқача айтганда, ўзининг мухлисларини ҳурмат қилган, қадрига етган хонанда ҳар қандай шароитда ҳам камтарлик доирасидан чиқмайди, қўшиқни бузиб, чала-чулпа ижро этмайди. Шу нуқтаи назардан ўша тўйда Султонпошша Ўдаева одобига, ўзини тутишига қойил қолдим, у тўйда эканига қарамай қўшиқларини саҳнада айтаётгандай меҳри-муҳаббати билан куйлади. Тўйнинг охиригача хизмат қилди, аммо бирон марта енгил-елпиликка, алдам-қалдамга берилмади. Энг муҳими, ўзини жуда содда, камтар тутди.

Рост-да, ҳар ким тўйига бирон-бир хонандани таклиф қиларкан, ўша санъаткорга ҳурматидан, унинг ашулаларини яхши кўрганидан чақиради, шунинг санъатидан менинг тўйимга келган меҳмонлар ҳам баҳраманд бўлсинлар, деб пул беради унга. Бунинг қадрига етганлар бор, етмаганлар бор...

Ўша тўйгача мен Султонпошшани яқиндан кўрмаган, табиийки, суҳбатлашмаган эдим, фақат ойнаи жаҳон ва радио орқали ашулаларини тинглардим. Кейинчалик унинг турмуш ўртоғи Сафарбой Олимбоев билан танишиб қолдик. Сафарбой яхшигина хонанда, ажойиб созанда, олижаноб, камтар инсон, Ўхшатмасдан учратмас деганларидай эр-хотин иккаласи ҳам хонанда, камтарликда, одамийликда ҳам бир-бировидан қолишмайди, Уларнинг яна бир умумий хислати бор: иккови ҳам муаллим — Султонпошша ўрта мактабда адабиётдан сабоқ берса, Сафарбой Санъат институтида ёшларга мусиқа илмидан дарс ўтади...

Султонпошшанинг санъат оламига кириб келганига, аниқроғи, республика қўшиқ шинавандалари уни таниганига йигирма йил бўлди. 1972 йилда «Марҳабо, талантлар!» кўригида Султонпошша «Онажон» қўшиғи билан қатнашиб, эл оғзига тушган эди. Шу йиллар давомида у ўрта мактабни битирди, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтини тугатди... Қўшиқ айтишни эса сира канда қилмади. Қўшиқчилик маҳоратини шакллантириб, овозини чархлаб бораркан, замонавий ашулалар билан бир қаторда аста-секин классик меросимизга ҳам қўл урди. Натижада унинг ижросидаги

«Фиғон», «Феруз I» ва «Феруз II», «Талқини рост», «Насри баёт», «Дугоҳ» сингари ўлмас ашулаларимизни мухлислар мириқиб тинглайдиган бўлдилар. Очиғини айтганда, классик ашулаларимизни ҳамма хонандалар ҳам меъёрига етказиб куйлай олмайдилар. Бунинг учун бақувват овоз билан бирга ўша ўлмас меросимизга нисбатан ҳурмат, уни қадрлай билиш фаросати, мақомларимизнинг ўзига хос ижро йўлларидан хабардорлик, авж пардаларини ола билиш қудрати, қолаверса, ашула матнидаги сўзларнинг мағзини чақа билиш маҳорати даркор.

Бу жиҳатдан қараганда Султонпошша классик меросимизга жуда катта ҳурмат ва масъулият билан ёндошади. Мақом йўлларидаги ашулаларни айтишга киришаркан, аввало ғазал сўзларининг мағзини чақади, тушунмаган ўринларини луғатлардан қарайди, устозларидан сўрайди. Унинг овози ҳам, менинг назаримда, классик ашулаларни куйлашга мосдай: оғир-вазмин, жарангдор. Зўрма-зўраки бақиришлар, чиранишлар йўқ, барча пардаларни табиий ҳолда айтади.

МЕНГА МАЪҚУЛ БЎЛГАН яна бир жиҳати — унинг овозида дард бор, фикр бор, мулоҳазакорлик бор. Зеро, у айтаётган қўшиғидан аввало ўзи завқ олади, ёхуд дард чекади. Сўнгра бу завқ, бу дард тингловчига ҳам юқади. Ўзининг ашуласидан ўзи завқланмаган, таъсирланмаган хонанданинг хониши ўзгаларни ҳам лоқайд қолдиради. Султонпошшанинг аксарият қўшиқларига, тингловчи бефарқ қарамайди. Акс ҳолда «Феруз» сингари оғир ашулаларни маромига етказиб куйлаган, ана шундай боқий қўшиқларнинг моҳир куйчиси сифатида элга танилган Султонпошша Раҳимова ёш адаши ва ҳамкасбига мактуб йўлламаган бўларди: **«Қизим Султонпошша! Сенинг қўшиқларингни тинглаб жуда қувондим. «Талқини рост», «Насри баёт», «Қашқарчаи ушшоқ» мақомларини ижро этганингдан тўлқинланиб кетдим. «Дугоҳ», «Фиғон», «Феруз I», «Феруз II» ларни шундай айтибсанки, биз хоразмлик хонандалар тан бердик. Исмимни тўла оқладинг. Ижро мактабимни давом эттиравер, яша, қизим. Агар бирор мақом шўъбаларида Хоразм йўллари учраса-ю, қийналсанг, ёрдамга доим тайёрман. Салом билан Султонпошша Раҳимова, Ўзбекистон халқ артисти».**

Аслида бу каби мактублар, шунингдек, мухлисларидан келган миннатдорчилик хатлари Султонпошшада анча-мунча. У бундай мактубларни ўқиганида ич-ичидан суюнади, эртаю-кеч тинмай изланишлари, кечалари роҳат ўрнига янги қўшиқ ўрганиб изтироб чекишлари бекорга кетмаётганидан кўнгли кўтарилади. Ва яна янги-янги ашулалар ўрганишга, янгиларини олдингиларидан кўра қиёмига етказиб куйлашга киришиб кетади.

Султонпошшанинг ижод йўлига разм солган одам бир нарсани сезади. Бир текис ривожланиш, вазминлик ила юксалиш мавжуд. Ижодкорларнинг ҳар бирида тараққиёт йўналиши турлича бўлади. Биров бир-икки ашуласи биланоқ тилга тушади. Натижада тўртта одам тўпланган жойда ўша хонанданиқ кўрасиз, ундайлар эрта кундаёқ унвонлару мукофотлар ҳам олишади. Бундай тез назарга тушиш, халқ меҳрини қозониш яхши, бу ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Бироқ эрта келган шуҳратдан барча баравар фойдалана оладими? Гап мана шунда. Афсуски, кўпгина санъаткорларимиз ўзларини йўқотиб қўядилар, балки эртароқ келган шуҳратнинг юки оғирроқ бўлар. Лекин ақлли, одобли, ўзининг ҳам, санъатининг ҳам келажагини ўйлаган хонанда унча-мунча олқишларга, шону шуҳратларга таслим бўла қолмайди, ўзига нисбатан талабчанликни, ўз устида ишлашни, маҳорату овозни чархлаб боришни канда қилмайди.

Султонпошшада нисбатан бир текислик мавжуд. Гарчи унинг «Онажон», «Йўлларим», «Қўшиқ айтиб» сингари ашулалари дарҳол тингловчилар олқишини олган бўлса-да, у ўзини йўқотмади, тўғри келган концертларга, анжуману тўйларга бораверМади, соддароқ қилиб айтганда, ўзини реклама қилишга ружу қўймади. Тан олиш керак, кўпинча бундай хонандаларга тингловчилар ҳам, радио ва ойнаи жаҳон ҳамда матбуот ҳам камроқ эътибор беради. Аммо улар бундан ранжимайдилар, кимларгадир арз-дод, шикоят қилиб бормайдилар, индамай ижодини давом эттириб, «Менинг кимлигимни эл билса бўлди», деб юравeрадилар. Ишончим комилки, ҳақиқий истеъдод (агар у бор бўлса) эртами-кечми барибир юзага чиқади.

Мен Султонпошшанинг истеъдодига шак келтирмайман. Бинобарин, у қўшиқдан қўшиққа ўсиб бораётир. Бундан йигирма йил «Қайдан қайга югурасан, еласан, йироқлардан нелар олиб келасан? Болалигим, тойчоқлигим, шўхлигим, Юрагимга не шодликлар соласан?» деб куйлаган Султонпошша билан бугун Алишер Навоий, Лутфий, Огаҳий ғазаллари асосида ижро этиладиган мақом ашулаларини хониш қилаётган Султонпошша ўртасида еру осмончалик фарқ бор. Бугун унинг репертуарида замонавий ва классик шоирларимиз шеърлари билан айтиладиган ашулалар билан бир қаторда афғонча, эронча, озарбойжон ва туркча ашулалар ҳам салмоқли ўрин олган. Эндиликда Султонпошшанинг мухлислари фақат республикамизда эмас, қардош жумҳуриятларда, хусусан, Озарбойжонда сон-саноқсиз. У бу гўзал ўлкада бир неча марта ижодий сафарда бўлди. 1991 йилнинг май ойида Боку ойнаи жаҳони ўтказган «Қорабоғ» хайрия телемарафонида иштирок этди. Бу ҳақда Озарбойжоннинг «Адабиёт газети», «Саҳар» газеталари илиқ сўзлар ёздилар, шу баҳонада Султонпошшанинг ижоди билан озарбойжонлик санъат мухлисларини таништирганлар.

Ҳар нарсанинг бир сабаби бор, деганларидек, Султонпошшанинг озарбойжон халқ қўшиқларини севиб куйлаши, бу ўлкага ижодий сафарларда бўлиши бежиз эмас. У озарбойжон халқининг машҳур хонандаси Зайнаб Хонларова санъатининг, беқиёс истеъдодининг мухлиси, у билан танишув эса ёш ўзбек хонандаси ижоди тараққиётида муҳим из қолдирди. Бу машҳур хонандадан у ашула айтишнинг бир неча нозик сирларини ўрганди. Бундай яқинлик, ўзаро ҳамкорлик Султонпошшага озарбойжон халқ қўшиқларини ўрганишида, ўрнига қўйиб куйлашида муҳим аҳамият касб этди. Эндиликда у Низомий, Фузулий, Наби Ҳазрий, Наримон Ҳасанзода, Фикрат Хўжа каби озарбойжон классик ва ҳозирги замон шоирлари шеърларидан мириқиб куйлайди. «Адабиёт газети»нинг мухбири билан қилган суҳбатида «Озарбойжонни, сизларни Ўзбекистонимиз, ўзбекларимиз қадар севаман. Бу истак, бу муҳаббат менга қўшиқларингиз орқали юққан» дейиши бежиз эмас...

Султонпошша муаллима эканини эслатдим, у олий ўқув юртини тамомлагандан бери Тошкентдаги 38-мактабда ёшларга ўзбек адабиётидан сабоқ беради. Айни чоқда мактабнинг санъат тўгарагига раҳбарлик қилади, демак болалар қалбида гўзалликка — санъатга ҳавас уйғотади. У Ўзбекистон мусиқа жамияти қошида тузилган «Феруз» ансамблининг ташкилотчиларидан, ҳозирда унинг бадиий раҳбаридир.

СУЛТОНПОШША ЙИГИРМА ЙИЛДАН БЕРИ халқ хизматида. Концертларгами, туман ва хўжаликларда бўладиган ҳосил байрамларигами, Наврўз тантаналаригами, завод ва фабрикалар ўтказадиган тадбирларгами — қаерга таклиф этишса Султонпошша йўқ демайди, иложи борича қатнашиб, қўлидан келганича хизматини қилади, қўшиғини айтади.

Яқинда Султонпошша билан анча гурунглашдик. Ундан айрим ўзим қизиққан нарсаларни сўрадим.

У Ҳабиба Охунова, Фаттоҳхон Мамадалиев, Маҳмуд Тожибоев, Замира Суюнова, Малоҳат Дадабоева қўшиқларини доимо маза қилиб эшитишини, чолғу асбобларидан уд, ғижжак, танбур, дуторни яхши кўришини айтди.

Албатта, бошқа мавзуларда ҳам. ҳаётнинг паст-баландликлари, ҳатто нарх-навонинг ошиши хусусида ҳам суҳбатлашдик. Бу суҳбатлардан, юқорида келтирилган савол-жавобдан ҳам маён, мен бир хулоса чиқардим: Султонпошша ўтмиш меросимизни қаттиқ ҳурматлайди, уни эъзозлашни, келгуси авлодларга беками-кўст етказишда баҳоли қудрат хизмат қилишни чин дилдан истайди, истеъдоди ва кучини шу эзгу йўлга қаратган.

Бундай дили-нияти пок одамнинг йўли узоқ ва нурли бўлади.

М. БЕРДИЕВ

УД САДОЛАРИ

УД МЕЗРОБ БИЛАН ЧАЛИНАДИГАН қадимий мусиқа асбобларидан бири бўлиб, дутор ва танбур каби шарқда энг кўп тарқалган соз ҳисобланади. Айтишларига қараганда, уд қирққа яқин товуш чиқариш имкониятига эга, унинг овози паст оҳангларда айниқса мунгли ва нолали. Уд асли тўрт торли бўлиб, кейинчалик Форобий бешинчи торни қўшган, дейдилар. Ажабланадиган жойи шундаки, уднинг танбур ва дутордаги каби пардалари йўқ. Бу жиҳатдан у ғижжакка, чалиниш хусусияти жиҳатидан рубобга яқин туради. Ижрочи торларни чертиб пардаларни топа билиши керак. Созандалик маҳоратининг ҳамма сирлари ҳам ана шунда.

Уд ҳақида сўз юритишимизнинг боиси бор. Айниқса Навоий замонида машҳур бўлган бу қадимий чолғу асбоби кейинчалик унутилиб юборилган эди. Эндиликда эса яна ҳаётга қайтиб, чолғу асбобларимиз қаторидан муносиб ўрин олмоқда. Бугун уд ҳатто йирик мусиқий асарларни ижро этишда ҳам кенг қўлланаяпти.

Кейинги вақтларда уд оркестр ё ансамблга миллий руҳ бағишлайди, деб ўйлаган баъзи бир бастакорларимиз уни ўринли ва ўринсиз ҳам ишлатмоқдалар. Бир қараганда, бу тўғри. Лекин бунга сунъий эмас, ижодий ёндашиш керак. Истеъдодли бастакор Мустафо Бафоев ана шу ғояга амал қилган ҳолда уднинг бутун имкониятларини очиш, мусиқий асарнинг асосий мазмунини унга юклашга ҳаракат қилди. Шуни ҳам айтиш керакки, Бафоев кейинги вақтларда ўз ижодида Навоий замонига, унинг шоҳ асарларига кўпроқ мурожаат қилмоқда. Навоий сиймосининг ҳали биз билмаган янги-янги қирраларини кашф этиш, унинг ёрқин мусиқий образини яратиш устида қунт билан ишламоқда. Биз яқинда унинг хор учун ёзилган «Ҳолати Алишер Навоий» симфониясини тинглашга муяссар бўлган эдик. Уд ва оркестр учун ёзилган бу янги асар Навоий ва Жомий хотирасига бағишланган.

Поэманинг муқаддимасида икки буюк сиймонинг образи талқин этилади. Сўнг сукунат чўкиб, асосий мавзу удга ўтади. У Жомийга бағишланган бўлиб, тожик халқ оҳангларига яқинлиги сезилиб туради. Оркестр ранг-баранг садоларда бу мавзуни тугатиб, яна удга навбат беради. Энди биз чоргоҳ пардалари оҳангида ҳазрати Навоий сиймосига берилган мусиқий чизгиларни пайқаймиз. Яна оркестр садолари янграб, худди ҳар икки мавзуни бир-бирига уйғунлаштиргандек бўлади.

Композитор катта ашуладаги рез йўлларидан кенг ва ижодий фойдаланади. Ниҳоят, поэма доира садолари остида маълум зарбга, усулга тушади. Шўх ва жўшқин мусиқий садолар таралади. Мусиқий тасвир бир йўналишга тушади. Бу — поэманинг авж пардалари, энг юксак драматик қисм. Биз бунда ҳар икки шоирни ижод жараёнида, ички зиддиятларни енгиш учун олиб борган курашини, тафаккур ва фалсафий фикрлар тўқнашуви ифодасини кўрамиз.

Шуни ҳам айтиш керакки, бутун поэма давомида худди оркестр билан уд орасида мушоира, мулоқот кетаётгандек туюлади.

Яна бир истеъдодли композитор Ҳабибулло Раҳимовнинг янги поэмаси замирида Навоийнинг «Кўнглимға йўқ жондин хабар» байти билан бошланувчи ғазали ётади:

Жонга йўқ кўнглимдину, кўнглимға
йўқ жондин хабар,
Манга не ўздин хабар, не кўнглим
олғондин хабар.
Бонзо дўзоқ ўтин доғи ўкарсен
англадим,
Ки сенга йўқдур ҳамоно доғи
ҳижрондин хабар.
Эй Навоий; шоҳ лутфидин кўнгулни
жамъ тут,
Гар паришон келса боқ эрмас
Хуросондин хабар.

Композитор шу бир ғазал асосида ёзилган поэма орқали шоир образини яратишга жазм этади.

ХАЛҚ ЧОЛҒУ АСБОБЛАРИ оркестри миллий созларга бой бўлгани, ғижжак, дутор турларининг кўплиги, зарб билан чалинувчи чолғу асбобларининг мавжудлиги композитор учун айни муддао бўлган. Дутор, най, ғижжак, қонун, удга мустақил куйлар берилган.

Хонанда билан оркестр ўртасида ҳам узвий боғланиш бор, ҳар иккиси бир-бирини тўлдириб боради. Хонанда Халил Абдуқодиров ғазалдаги инсоний туйғуларни чуқур ҳис этиб, дард билан ижро этади, уни нола ва қочиримлар билан бойитишга ҳаракат қилади, ғазалдаги сўзларни тўғри талаффуз қилишга, радиф ва қофияни мумкин қадар бўрттириб кўрсатишга интилади. Поэманинг бош қаҳрамони бўлмиш шоир бир неча ҳолатларни, кайфиятларни, ички зиддиятларни бошидан кечиради. Булар мусиқий ўзгаришлар, ривожланишлар орқали тараннум этилади.

Композитор Қаҳрамон Комилов ҳам халқ чолғу асбоблари оркестри учун шоир Зоҳиджон Обидовнинг «Бир сиқим тупроқ» шеъри асосида поэма ёзди.

Бу асар ҳам уднинг сеҳрли садоси билан бошланади. У ўтмишдан, узоқ тарихдан, ривоятлардан сўзлайди. Хонанданинг ҳикоя қўшиғи тингловчини воқеа жараёнига олиб киради. Чанг торлари ажиб бир оҳанг таратганда биз гўё шу бир сиқим Ватан тупроғи сочилиб, унинг ҳар бир заррасидан ўтмишда ўтган унутилмас буюк сиймолар бош кўтараётгандек туюлади. Бу табаррук тупроқни оёқости қилган фотиҳлар Кайхисрав, Доро, Чингиз, Искандар, Қутайба ва уларга қарши тан... ланган Тўмарис, Широқ, Муқанналарнинг мардлиги мадҳ этилади. Биз қўшиқ ва оркестрда ўша жангларнинг суронли нидосини эшитамиз, қуюндек ёпирилган лашкарларнинг айюҳаннос қийқириқлари қулоқлар остида жаранглайди. Поэманинг мусиқий жазавага тушган бу қисми авжга чиқиб, ноғора, литавра ва доираларнинг тантанавор оҳанглари янграйди ва, ниҳоят, улар гулдурос садолар таратиб портлагандай бўлади-ю, тинади. Гўё нур зулмат билан олишиб, уни енгандай таассурот қолади.

Поэма шу ерда тугаши мумкин эди. Бироқ композитор яна олдинги мавзуга қайтади. Чангнинг майин, лирик ва жозибали садоларида яна бош мавзу — бир сиқим тупроқнинг мусиқали образи пайдо бўлади. Бу бир сиқим тупроқда Ватаннинг кечмишигина эмас, истиқболи ҳам бор, деган фикрни таъкидлагандек бўлади.

Қаҳрамон Комилов нафақат композитор, у моҳир созанда ҳамдир. Шу туфайли ўзбек халқ чолғу асбобларининг садо бериш хусусиятларини, улардаги оҳангдорликни, турланишларни, қочиримларни яхши билади. Айниқса, уд ва қонун каби қадимий чолғу асбобларидан усталик билан фойдаланиш, уларни оркестр жўрлигида ўз ўрнида ишлата билиш туфайли поэма мазмуни ҳам халқчиллик, ҳам замонавийлик руҳи билан йўғрилган.

Жумҳурият радиосининг Мустафо Бафоев раҳбарлигидаги халқ чолғу оркестри унутилиб юборилган уд, қонун, сато каби қадимий шарқ чолғу асбобларига эътибор бераётгани, уларни дадиллик билан оркестр чолғу асбоблари ва оркестр учун янги-янги йирик асарлар яратишга ундаётгани қувонарли ҳол. Бу миллий мусиқа санъатимизни бойитишга салмоқли ҳисса бўлиб қўшилади, деган умиддамиз.

Убай БУРҲОН,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби

«ЎЗИНГ УЧУН ЎЛ, ЕТИМ»

Орамизда бойликка, мансабга, шон-шуҳратга ружу қўйганлар кўп. Улар бу «йўл»да ҳар қандай тубанликдан қайтмайдилар. Бундайларда орномус, виждон, одамийликдан ном-нишон қолмаган...

Абдулҳамид Мажидий номидаги Каттақўрғон шаҳар ўзбек давлат драма театри жамоаси саҳнага олиб чиққан «Ўзинг учун ўл, етим» спектаклининг мавзуи — юқоридаги иллатлар қамровидаги аянчли воқеаларга асосланган. Таниқли ёзувчи Ўлмас Умарбеков қаламига мансуб мазкур асарни театр режиссёри, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Иброҳим Нурмонов саҳналаштирди.

Саҳна безакларини театрнинг бош мусаввири Ноила Қораева ишлаган. Спектаклдаги асосий ролларни Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар Ширин Мусаева, Абдуғани Абдураззоқов, Нуриддин Утаев, етакчи санъаткорлардан Муҳаббат Йўлдошева, Дилором Эгамова, Шамсиддин Эргашев, Низом Қодиров, Мўмина Абдурашидова, Носир Сайфиев, Қилич Иброҳимов ва бошқалар ижро этишаётир.

Умумхалқ шодиёнаси — Наврўз байрами арафасида мухлисларга туҳфа этилган бу спектакль барчага манзур бўлмоқда.

Абдуазиз ҲОШИМОВ

БОБОРАҲИМ МАШРАБ ТАВАЛЛУДИНИНГ 350 ЙИЛЛИГИ

КЎНГУЛ УЗСАМ УЗУЛҒАЙМИ...

Инсон кундалик юмушларидан, ҳаётнинг одатий ташвишларидан бир қарич юксалиб ўзига, атрофдагиларга, борлиққа ва дунёвий ўзгаришларга назар ташлай олсайди, оламнинг гўзаллигини, ҳаётнинг фоний ва боқийлигини, яратувчининг буюк идрокини, ўзлигини яққол англаб етган бўларди. Афсуски, бундай юксалмоқ ҳамма-ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Унга эришганлар эса буюк инсонларга айланадилар. Бундай одамларнинг яратувчиликлари учун вақт, замон сарҳад бўлолмайди, бу яратувчиликлар барча даврлар учун бирдай заруратга айланади. Улуғ шоир Машрабнинг асарлари ҳам ана шундай яратувчиликнинг мевасидирки, бу шу кунларда шоир таваллудининг 350 йиллиги нишонланаётган барча йиғинларда қайта-қайта таъкидланмоқда.

Жумҳуриятимизда машрабхонлик тантаналари 22 май куни эрталаб Тилшунослик институтида шоир ҳаёти ва ижодига бағишланган илмий анжуман билан бошланди. Республика Фанлар академияси Адабиёт институти, Қўлёзмалар институти, Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ва бошқа ижодий ташкилотлар томонидан уюштирилган бу илмий анжуманни Фанлар академиясининг вице-президенти И. Искандаров кириш сўзи билан очди. У Бобораҳим Машрабнинг туркий халқлар адабиётида тутган ўрни ҳамда эндиликда бошқа халқлар тилларига ҳам таржима қилиш зарурлиги хусусида тўхталди.

Шундан кейин олимлардан А. Абдуғафуров «Бобораҳим Машраб ижодиёти масалалари», И. Абдуллаев «Мабдаи нур» асари ҳақида», У. Тўйчиев «Машрабнинг ижтимоий-сиёсий қарашлари», Б. Қосимхонов «Машраб асарларининг Қўлёзмалар институтида сақланаётган қўлёзма ва тошбосма нусхалари», тожикистонлик адабиётшунос Р. Каримов «Машраб ва Сайқалий» мавзуларида маърузалар қилдилар. Ижодкорлардан Жамол Камол, М. Мирзаев, Нилуфар, ашгабадлик адиб Д. Нуруллаев ва бошқалар шоир асарларининг бугунги кунда адабиётимиздаги ўрни, таъсири, нашри, тадқиқот ишларини кучайтириш зарурлиги ҳақида фикр билдирдилар.

●

Шу куни кечқурун эса Алишер Навоий номидаги Давлат Академик катта театри биносида улуғ шоирнинг 350 йиллигига бағишлаб пойтахт жамоатчилиги иштирокида тантанали кеча бўлиб ўтди. Кечани адиб Ҳамид Ғулом қисқача сўзи билан очди ва олиб борди. Адабиётшунос олим, филология фанлари доктори Абдуқодир Ҳайитметов Машраб ҳаёти ва ижоди хусусида доклад қилди. Республика Маданият ишлари вазирининг ўринбосари Насиба Иброҳимова санъаткорларнинг шоир тўйи олдидан амалга оширган ишлари хусусида гапириб берди.

Шоирлардан Омон Матжон Машрабга бағишланган шеърини, Муҳаммад Али ва Ҳабиб Саъдулла унинг ғазалларига боғлаган мухаммасларини ўқидилар. Жамоат арбоби Нуриддин Муҳиддиновнинг 50—60-йилларда Машраб ижодий меросига нисбатан бир ёқлама қарашлар, унинг ҳаётини ўрганишдаги чалкашликлар тўғрисидаги, Афғонистонда шоир номи билан боғлиқ бўлган жойларни аниқлаш борасида қилинган ишлар ҳақидаги хотиралари кўпчиликда қизиқиш уйғотди.

— Афғонистон тупроғи биз учун ҳам муқаддас, чунки бу заминда бизнинг Маҳмуд Ғазнавий, Беруний, Навоий, Бобур, Машраб каби улуғларимизнинг хоклари бор. Демак, бу мамлакат билан ҳамкорликларни янада кучайтириш зарур, — деди у.

Кечада шоирга бағишлаб яратилган рассомлик асарлари, халқ амалий санъати намуналари топширилди. Шунингдек, Тошкент метросининг бекатларидан бирига ҳам Машраб номини бериш тўғрисида таклиф билдирилди.

Шоир ғазалларидан бирида ёри, юрти, халқи ва яратганга қарата оташин муҳаббат билан «Ман айтурман кўнгил узғил, бу кўнглум кўнгул узмайдур, Кўнгил айтурки, эй нодон, кўнгул узсам узулғаймy», деб нидо қилган эди. Унинг бу нидосини эндиликда унинг ўзига, ижодий меросига нисбатан ҳам айтиш мумкин. Зеро, дунё дардларини куйлаган шоир асарларидан ҳам кўнгил узиб бўлмайди.

ҲАССОС БАСТАКОР

Қутлаймиз!

Сайфи Жалил худо ёрлақаган, омади кулиб боққан бастакорлардан. Чунки унинг маҳоратини эл эътироф этди, эъзозлади. Унинг Навоий, Фурқат, Огаҳий, Завқий, Ғафур Ғулом, Уйғун, Туроб Тўла, Чустий, Пўлат Мўмин, Максим Карим ва бошқа шоирларнинг шеърлари асосида дилбар қўшиқлар яратиб, эл-юртга танилганининг сабаби истеъдодда, синчковликда, қунтда, тиришқоқлик билан ўқиб-ўрганишда, меҳнатда, деб қатъий таъкидлашимга менинг Сайфи Жалил билан ўттиз йиллик ижодий ҳамкорлигим асос бўла олади.

У даставвал зардўзлик билан машғул бўлган чевар онасининг иш устида қилган хонишларидан таъсирланди. Бу ҳол унинг ҳаётида ҳал қилувчи омил бўлди. У пионерлар саройининг ўзбек чолғу асбоблари тўгарагига қатнаша бошлади. Зеҳнли Сайфи танбур, дутор, чанг, доира каби чолғу асбобларида куйлар ижро этишни ўрганди. Ундаги қабилиятни қадрлаган устозлар Сайфини мусиқа билим юртига кириб ўқишга ундадилар. У даставвал Ҳамза номидаги мусиқа билим юртида, сўнг консерваторияда таҳсил олди. Оврупо ва жаҳон мусиқа санъати дурдоналари билан танишди. Кейинчалик Ўзбекистон Давлат филармонияси қошидаги ўзбек чолғу асбоблари оркестрида ғижжакчи бўлиб ишлади. Турли ансамблларга раҳбарлик қилди. Моҳир санъат усталари билан ҳамкорлик қилиш, бирга ишлаш жараёнида халқчиллик, маҳорат чўққиларини эгаллай бошлади. Халқ билан яқинлашув, кўплаб ижодий сафарлар эса мусиқа олами ҳақидаги тушунчалари ва туйғуларини теранлаштирди, пешлади. У энди дилкаш қўшиқлар билан бир қаторда йирик-йирик симфоник асарлар, мусиқали драмалар, опералар, кинофильмларга мусиқалар яратишга киришди.

Мана бугун Сайфи Жалил ўзининг 60 йиллик тўйини оғизга тушган ардоқли ижодкор сифатида кутиб олмоқда. Унинг ижодкорлик маҳорати юксак қадрланиб, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби деган унвон берилди. Ҳамза номидаги Давлат мукофотига сазовор бўлди.

Сайфи Жалил олтмиш йиллик қутлуғ довонга қадам қўйибди. Бу довондан ортга қаралганда, қилинган хайрли ишлар мана ман деб жилоланиб, жаранглаб тургав бўлсин, таскин берган бўлсин! Олдинда эса ҳали забт этилиши керак бўлган маҳорат ва ижод чўққилари бўй чўзган. Ана шу буюк ва шарафли чўққиларни забт этишда ҳормагайсиз, Сайфижон!

Зоҳиджон ОБИДОВ

ЭЪЛОНЛАР

ACROM bank

«ИСЛОМ МАДАНИЯТИ ХАЗИНАСИ»

Москвадаги янги нашриётлардан бири «Фарзандлар» («Сыновья и дочери») ўрта аср араб алломалари асарларининг тўлиқ, мукаммал нашрига обуна эълон қилади. Мазкур асарлар «Ислом маданияти хазинаси» («Сокровища исламской цивилизации») туркумида чоп этилади. Нашриёт директори Юрий Кудрявцев шу ҳақда қуйидагиларни сўзлаб берди:

— Бизнинг хайрия нашриётимиз турли адабиётлар — маълумотномалар ва болалар учун китоблар, илмий ва бадиий асарлар чоп этади. Ҳозирги кунда ўрта аср араб адабиёти билимдонлари саналган Москвалик шарқшунос ва таржимонлар Ислом маданияти дурдоналари сирасига кирувчи асарларни таржима қилишмоқда. Умид қиламизки, нашрларимиз МДҲ давлатлари мусулмонлари учун ажойиб туҳфа бўлади.

— Қайси асарларни назарда тутаётганингизни билсак бўладими?

— Албатта, «Ислом маданияти хазинаси»нинг биринчи мукаммал нашри 3 жилдга жамланган бўлиб, 5 китобдан иборат. Биринчи жилд «Расули Акрамнинг ҳаёти» («Жизнеописание пророка») деб номланади. У 2 китобдан иборат. Бу асар IX асрда яшаган таниқли мусулмон алломаси имом Абдуллоҳ ибн Ҳошим қаламига мансуб. Бу асар Муҳаммад пайғамбарнинг таржимаи ҳоли мукаммал баён қилинган асарлардан саналади, шу билан бирга унинг ҳаёти ва фаолиятига оид асосий манбадир. Асарни ёзиш жараёнида ибн Ҳошим ёзма манбалар ва Пайғамбар саҳобалари ҳикояларидан фойдаланган.

— IX асрдаги муаллифлар ҳақида гап кетар экан, ўз-ўзидан шундай савол туғилади: имом Бухорий асарларини ҳам нашр этиш ниятингиз борми?

— «Ислом маданияти хазинаси» китобининг иккинчи жилди «Саҳиҳ ҳадислар» («Истинный сборник») деб номланади. У ҳадислардан иборат бўлиб, Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васаллам ва унинг яқин саҳобалари айтган фикрлар ва улар ҳақида имом Муҳаммад ал-Бухорий тўплаган ҳикоялардан ташкил топган. Китоб мусулмон олами ҳуқуқлари — фарзу вожибнинг муҳим қисмидир. Ҳадислар мусулмонлар ҳаётининг намоз, ҳаж рўза каби барча фарзларини, шунингдек уларнинг диний ва фоний ҳаётларига оид барча томонларини қамраб олган. «Саҳиҳ ҳадислар» ҳам икки китоб ҳолида босилади.

Учинчи жилд «Гўзал нутқлар» («Путь красноречия») бир китобга жамланган. Бу тўплам Муҳаммад Пайғамбарнинг амакиси ва куёви Али ибн Абу Толибнинг фикрлари, нутқлари, фарзандлари ал-Ҳасан ва ал-Ҳусанга айтган ўгитлари ва васиятларидан иборат. Уларни XI асрда аллома аш-Шариф ар-Розий тўплаган ва ёзиб олган. Бу асл мусулмон эътиқоди ғоят қисқа, таъсирчан, ҳикматли жумлаларда ифода қилинган машҳур ислом асарларидан.

— Бундай табаррук китобларни нашр этишингизга дин арбобларининг муносабатлари қандай?

— Ўйлашимча, ижобий. «Ислом маданият хазинаси»га обунани хайрия нашриётимиз «Фарзандлар» амалга оширади. Бу ишларимизни Москва масжиди имом-хатиби Равил Гайнутдинов қўллаб-қувватламоқда, Россия акционерлик-тижорат мусулмон банки (Акромбанк) яқиндан кўмак бермоқда. «Акромбанк» ташкил этилганига эндигина бир йил бўлаётганига қарамай, хайрия ишларида танилиб қолган. Айтганча, «Акромбанк» ҳозирча аҳолига ўз акцияларини сотаяпти. Акция қиймати фуқаролар учун 1000 сўм, ҳуқуқий шахслар учун — 100 минг сўм. Акциядорларнинг йиллик даромади 40 фоизни ташкил қилади.

— Айтишингизча, «Ислом маданияти хазинаси» рус тилида биринчи марта нашр этиляпти. Бошқа тилларга таржима қилиш ҳам кўзда тутилганми?

— Албатта. Бу муҳим ишга энг малакали таржимонларни жалб эта олган нашриётларга имтиёзли шартларда таржима қилиш ҳуқуқи берилади.

— Биринчи жилд ўқувчилар қўлига қачон етиб боради?

— Биринчи жилдни ўқувчилар 1993 йилнинг иккинчи уч ойлигида оладилар. Обуначиларга эса китоблар кўрсатилган ҳақни тўлаб олиш шарти билан уйларига жўнатилади. Йирик шаҳарларда эса улар китоб дўконлари орқали олиш имкониятига эга.

Шунингдек минг ва ундан ошиқ нусхалар учун улгуржи буюртма ҳам қабул қилинади. Бунда гаров қиймати 20 фоиз камайтирилади, 30 фоиз нарх эса олдиндан тўланади.

— Обуна суммаси қанча ва унга ёзилиш учун нима қилиш керак?

— Бунинг учун бизнинг манзилгоҳимизга почта жўнатмаси орқали 320 сўм юборилади. Бу сумма гаров қиймати бўлиб, унга мазкур туркумдаги охирги китоб тўлови киради.

БИЗНИНГ МАНЗИЛГОҲИМИЗ: 101000, Москва, Почтамт, р/с 468033 в АКРОМБАНКЕ, корр. счет. 1161446 в РКЦ ГУ ЦБ РФ, МФО 201791.

Благотворительное издательство «Синовья и дочери».

Кейин почта жўнатмаси паттасининг нусхаси (жўнатма ўзингизда қолиш керак) ёзилади. Унда почта жўнатмаси рақами ва яшаш жойи (босма ҳарфларда ёзилгани маъқул) аниқ кўрсатилиши ва патта нусхаси қуйидаги манзилгоҳга юборилиши лозим: **117454, Москва, проспект Вернадского, 76, Издательство «Синовья и дочери».**

Ана шундан бир ой ўтгач, буюртмачига биз томондан жўнатма олинганлигини тасдиқловчи — обуначининг карточкаси юборилади.

— Батафсил маълумот берганингиз учун ташаккур, келажакда яна қандай асарлар нашр этмоқчисиз?

— Янги диний-маъмурий туркум нашр этиш ниятимиз бор. У «Қуръонни аслида ўқиш учун 33 қадам. Ислом ҳақида минг бир маълумот» деб номланади. Туркумдаги биринчи китоб обуначиларга 1993 йилнинг кузида етиб боради. 10 нашр учун йиллик обуна нархи — 660 сўм.

Шунингдек В. Панова ва Ю. Вахтиннинг «Аллоҳ элчиси Муҳаммад ҳаёти», «Хитой эртакларида математика», Ж. Вэнснинг «Саргузаштлар сайёраси» ва бошқа ноёб китоблар нашр этамиз.

МАЪЛУМОТ ОЛИШ УЧУН ТЕЛЕФОНЛАР ҚУЙИДАГИЧА: (095) 467-95-89, 208-39-03, 438-19-89.

МАШРАБНИНГ ЧИРОҒИ ЎЧМАЙДИ

Ҳақиқий сўз усталари битиб қолдирган фикрлар, гаплар халқ орасида узоқ йиллар, ҳатто асрлар мобайнида оғиздан оғизга ўтиб ҳикматли сўзларга айланиб кетади. Кўпчилик етук адибларнинг сўзлари ўз замонасида машҳур бўлса, жуда кам сўз санъаткорларининггина фикрлари асрлар оша яшайди. Масалан, Лутфий, Навоий, Бедил, Огаҳий сингари улуғ шоирларнинг дурдона фикрлари шулар жумласидандир. Оташқалб шоиримиз, барча туркий халқларнинг ўлмас сўз сеҳргари Бобораҳим Машраб ҳам ана шу улуғ зотлар даврасининг тенг ҳуқуқли аъзосидир. Унинг пурмаъно шеърияти халқимизнинг қалбидан чуқур жой олган, жавоҳирга бергусиз фикрлари каттаю-кичикнинг тилида. Машрабнинг шундай ўтли ғазаллари борки, уларни инсон зоти ёзганига ишонгиси келмайди кишининг. Бу ғазаллар шу қадар сеҳрли, маъноси теран. Бироқ биз — шоирнинг авлодлари бу ҳайратангиз меросни, таассуфки, ҳамон ўз қалб мулкимиз қилиб ололганимиз йўқ. Энди-эндигина Машраб ижодининг илк саҳифаларини варақлашга киришдик.

Улуғ устод таваллудининг 350 йиллиги ана шу эзгу ишнинг дадил дебочаси бўлди, дейиш мумкин. Тошкентда бошланган Машраб юбилейи тантаналари унинг киндик қони томган тупроқ — Фарғона водийсида, Наманганда давом этди.

Шоирнинг ижодини англамоқчи бўлсанг, унинг ватанига бор, деган гап бор. Бу гап жуда тўғри экан. Биз — Тошкентдан йўлга чиққан олимлар, шоиру ёзувчилар, журналистлар, санъаткорлар Наманган шаҳрига ярим кечада — тунги соат иккиларда етиб бордик. Бизни Коммунист кўчасидаги «Наманган» меҳмонхонаси қаршисида кутиб олдилар. Бўлмаларга кириб жойлашдик. Ҳамма нарса жойида. Узоқ йўлдан чарчаб борганмиз. Хонага ўрнашар-ўрнашмас, меҳмонхона бекаси қайноқ кўк чой дамлаб келди. Шунда ҳамхонам — тожикистонлик олим, дўстим Рустамжон Каримов хурсанд бўлиб: «Мана буни ўзбекчилик дейдилар! Раҳмат, бу инсонларнинг одамийлигига», — деб юборди. Ахир, йўл азобини тортган одамга кўк чойдан ҳам зиёд неъмат борми! Айтмоқчиманки, водийга қадам босганимиз ҳамоно Машрабдек улуғ зотни дунёга берган тупроқнинг меҳрини, илтифотини ҳис қилдик.

23 май тонги жуда файзли эди. Машрабхонлик тантаналари вилоят радиоси ҳамда телевидениесининг шоир юбилейига бағишланган хайрия кўрсатув-эшиттиришлари билан бошланди. Сўнгра барча Наманганнинг Ғирвонсой мавзеида очилажак Бобораҳим Машраб номидаги шаҳар маданият ва истироҳат боғи сари йўл олди. (У 46 гектарли майдонни эгаллаган.) Боғда шоир ҳайкали ҳамда музейи очилишига бағишланган тантанали митинг бўлиб ўтди. Митингда олимлар, адиблар, ҳукумат одамлари ва машрабхонлар буюк сўз санъаткори шаънига дил сўзларини айтдилар. (Бобораҳим Машраб ҳайкалини таниқли ҳайкалтарош Илҳом Жабборов яратган.)

Митинг тугагач, шоир хотирасига бағишлаб юбилей тантаналари қатнашчилари ва меҳмонларга ош тортилди; етимлар, боқувчиси бўлмаган, қўли калта одамларнинг 125 фарзандининг суннат тўйи ўтказилди.

Тўй маросимини вилоят ҳокими Бургутали Рафиқалиев очиқ деб эълон қилди. Тўйболаларнинг барчасига бошдан-оёқ сарупо кийгизилибди, 125 ўғилчанинг ҳар бирининг номига 1000 сўмдан пул қўйилиб, омонат дафтарчаси очилибди. Яна, ҳар бир тўйболага турли ўйинчоқлар совға этилди. Бу эзгу тадбир Машраб руҳини қувонтирган бўлса ажаб эмас.

Бобораҳим Машраб 350 йиллигига бағишланган тантанали йиғилиш Тўқимачилар Маданият саройида ўтказилди. Анжуманда кўп доно фикрлар айтилди, устод шоир ижоди таҳлил этилди.

Йиғилишда сўзлаган шоир Жамол Камол бир тарихий далилга барчанинг эътиборини тортди. Унинг айтишича, Миср давлати мустақилликка эришгач дунёга келган болаларнинг бўйи аввалги қуллик даврларида туғилган болаларнинг бўйига нисбатан анча ўсибди.

— Халқнинг руҳи бўлади, — деди Жамол Камол. — Руҳи ўсса, бўйи ўсади, бўйи чинор бўлади. Руҳи ўлса — пачоқ бўлади, қадди чўкади...

Машраб даврига келганда, қаддимиз бироз букилди, ҳам бўлди. Буюк Ипак йўли — дунёнинг асосий йўли бизни айланиб ўтди. XVI асрдан кейин бизда таназзул юз берди. Машраб — таназзул даврининг шоири. Ўзаро уруш, қирғинбарот бошланишини Машраб олдиндан сезди. Бинобарин, шоирнинг изтироблари, дардлари унинг фақат шахсий фожиаларигагина боғлиқ эмас. Биз ўзимиз билан ўзимиз бўлиб қолдик. Биз дунё олдида қўлимизни кўтариб турдик. Машраб ижодидан келиб чиқадиган сабоқ шуки, биз энди ўзимизни, дунёни, ўзлигимизни англаб олайлик.

Тожикистоннинг Хўжанд шаҳридан ташриф буюрган атоқли санъаткор Маъруфхўжа ота Баҳодировнинг эҳтиросли дил сўзлари ҳаммани тўлқинлантириб юборди.

— Саккиз ёшларда эканимдан бошлаб бувимиздан «Девона Машраб»дан шеърлар эшитганман, — деди Маъруфхўжа ота. — Ўшандан бошлаб машрабхонлик йўлига кирганман. Ўзим тожик бўлсам-да, Машрабни бобом, деб биламан. Устод Алихонтўра Соғунийга бир оз вақт шогирд бўлганимда, у киши Маккатуллода ҳам Машрабнинг шеърлар китобини кўрганини айтгандилар. Ўзим ўзбек тилини яхши билмасам-да, Машрабни биламан, деб айта оламан...

Маъруфхўжа ҳофиз яна бир муҳим фикрни алоҳида таъкидлаб, дедики: «Оллоҳнинг Каломини, пайғамбаримиз ҳадисларини билмаганлар Машрабни тушунолмайдилар!». Бу ҳақ гапларни бўлғуси машрабхонлар доимо ёдда тутишлари керак.

Ёзувчи Евгений Березиков анжуманда бир ўринли таклифни ўртага ташлади.

— Машраб авлиё одам, вали бўлган, — деди у. — Уни ҳали кўпчилик тушунмайди. Чунки Машрабга покланиб яқинлашиш керак. Машраб — поклик тимсоли. Тоза, пок одамлар Балхга, Афғонистонга бориб шоирнинг қабридан тупроқ олиб келиб Машраб боғига қўйишлари керак. Мен ҳам биринчилардан бўлиб зиёратга келаман. Бу жой Машраб мухлисларининг муқаддас зиёратгоҳига айланиши лозим.

Тушдан кейин Тошкентдан борган олимлар, адиблар икки гуруҳга бўлиниб Тўрақўрғон туманидаги қуруқ мевалар заводи ҳамда Чуст туманига учрашувларга жўнадилар. Ҳар икки туманда Машраб ҳаёти, беқиёс асарлари ҳақида мазмунли суҳбатлар бўлди. Жумладан, Чуст шаҳридаги Мавлоно Лутфулла номидаги Маданият ва истироҳат боғидаги учрашув иштирокчиларда яхши таассурот қолдирди.

Учрашувни Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубов қисқача кириш сўзи билан очиб, йиғилганларни ўз ҳамроҳлари билан таништирди. Шундан сўнг Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ҳамид Ғулом, ЎзФА академиги Аҳмадали Асқаров, адабиётшунос олимлар — Содир Эркинов, Ҳасанхўжа Муҳаммадхўжаев, Рустам Каримов Машраб ҳаёти, ижодий мероси, анъаналари, Чуст тарихи ҳақида мароқли гурунг бердилар. Колхозчи Абдулҳамид Аҳмедов Машраб шеърларидан ўқиди.

Бутун вилоят бўйлаб машрабхонлик кечалари қизғин ўтди.

Ҳа, дарвоқе, яна бир хайрли ишни айтиб ўтишни унутаёзибман. Наманган вилоятининг Ёшлар Иттифоқи қўмитаси адабиёт, санъат ва меъморлик соҳасида Машраб номида махсус мукофот таъсис этган экан. Бу мукофотга биринчи бўлиб таниқли наманганлик шоир Ҳабиб Саъдулло сазовор бўлибди.

Чустдаги учрашувни якунлар экан, ёзувчи Одил Ёқубов шундай деди:

— Ҳақиқий мусулмон фарзандлар ота-онасининг чироғини ҳамиша ёқиб ўтиради, ўчирмайди. Сиз азизлар ҳам Машрабнинг чироғини абадий ёқиб ўтирасизлар, ўчирмайсизлар, деб ишонамиз!

Ҳа, шундай: Машрабнинг эзгулик, меҳр-муҳаббат, бирлик чироғи халқимиз қўлида мангу ёниб туради, ҳеч қачон ўчмайди!

Маҳмуд САЪДИЙ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» махсус мухбири
Тошкент—Наманган—Тошкент

ACROM банк

УЗ САРМОЯСИНИ КЎПАЙТИРАДИ

Акционерлик тижорат Россия-мусулмон банки (АКРОМБАНК) апрель ойидан бошлаб акцияларини сотмоқда: акция қиймати ҳуқуқий шахслар учун 100 минг сўм, фуқаролар учун 1000 сўм. Акциядорларнинг йиллик даромади камида 40 фоизни ташкил қилиши кутилмоқда.

АКРОМБАНК 1991 йил 17 майда тузилди. Дастлабки сармоя 25 миллион сўмдан иборат эди, муассислар сони кўпайиши боис шу йилнинг 1 январидаёқ 33 миллион 300 минг сўмга кўтарилди. Акция сотиш кампанияси тугагач, 100 миллион сўмни ташкил қилади.

АКРОМБАНКнинг 24 муассиси орасида давлат ва диний ташкилотлар, тижорат тузилмалари бор. 1992 йилнинг февраль-март ойларида АКРОМБАНКнинг Чечен республикасининг Грозний, Доғистоннинг Махачқалъа шаҳарларида филиаллари иш бошлаган эди. Эндиликда улар Ўзбекистон, Татаристон, Украинада очилиш арафасида, кейинроқ Қозоғистон, Сибир ва Узоқ Шарқда ташкил этилади.

АКРОМБАНК маблағи қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари, ғишт заводларига ўтказилган.

Россия-мусулмон банки фаолиятида саноат, қишлоқ хўжалиги, соғлиқни сақлаш муассасаларини, Макка, Мадина, Қуддус каби табаррук жойларга ҳаж сафарини маблағ билан таъминлаш етакчи ўрин эгаллайди.

Банкнинг келгуси режаларида Россия халқаро маданият фонди таъмирчилари Ассоциацияси ва Маданий тараққиёт фондининг Москва билан ҳамкорлиги кўзда тутилган. АКРОМБАНК Россия банклари Ассоциацияси, Москва банклари Иттифоқи ва Россия банклари Лигасининг аъзосидир.

Хайрия — АКРОМБАНК фаолиятига хос хусусиятдир. Банк Москва шаҳар Волгоград районидаги 21-болалар уйи ва 1076-болалар боғчасини оталиққа олган. Подмосковьедаги кўп болали 10 оиланинг ҳар бир аъзосига 550 сўмдан моддий ёрдам кўрсатиб келяпти, Россия ва Татаристонда маданий-маиший, спорт тадбирлари учун маблағ ажратмоқда, Меҳр-шафқат фонди билан яқин алоқаларни йўлга қўймоқда.

БИЗНИНГ МАНЗИЛГОҲИМИЗ: Москва, Столешников торкўчаси, 6-уй, 2-иморат. Факс: 229-81-93.

«БИРЛИК» ХАЛҚ ҲАРАКАТИНИНГ ҚУРУЛТОЙИ

Ўтган ҳафтанинг 23—24 май кунлари Тошкентда «Бирлик» халқ ҳаракатининг V қурултойи бўлиб ўтди. Қурултой кун тартибида ҳаракатнинг кейинги икки йил давомида босиб ўтган йўли, Ўзбекистонда бугунги сиёсий вазият ва бошқа масалалар муҳокама этилди. «Бирлик» халқ ҳаракатининг дастурига ўзгартишлар киритилди.

Биринчи масала юзасидан «Бирлик» халқ ҳаракатининг раисдоши А. Пўлатов маъруза қилди.

— Икки қурултой оралиғида жуда муҳим сиёсий воқеалар юз берди, — деди нотиқ ўз сўзида. — СССР деган катта бир империя қулади. Ушбу империянинг ғоявий раҳнамоси бўлган КПССга барҳам берилди. Ўзбекистон мустақилликка эришди. «Бирлик» халқ ҳаракати рўйхатдан ўтди.

Шундан кейин нотиқ вилоятларда «Бирлик» тизимларини ташкил этиш жуда суст кечаётганини таъкидлади. Халқ мулки бўлган ишлаб чиқариш воситаларига давлат монополияси ҳамон ўз кучида қолмоқда, деди у. Мулкчиликнинг турли шаклларини, жумладан, хусусий мулкчилик шаклини жорий этишга шошилинмаяпти. «Бирлик»нинг фаоллари ана шу масалаларга диққат-эътиборини қаратишлари, республикада тадбиркорлик, ишбилармонликни ривожлантириш, бу борада фаолият кўрсатаётган кишиларни қўллаб-қувватлашлари лозим.

Шундан кейин нотиқ республикада тузилган демократик Форум ҳақида ўз фикрларини билдириб, бугунги шароит учун бундай Форум жуда зарур эди, деб айтди. Айни пайтда нотиқ ҳар доим сиёсий воқеаларнинг олдинги сафларида бўлиб келган жумҳурият ёзувчилари кейинги пайтларда бир мунча фаолиятсизлик қилишаётганини ҳам қистириб ўтди. Бугун республикада сиёсий воқеалар жуда тез ўзгариб турганлигини, «бирлик»чилар бу воқеалардан зарур хулосалар чиқаришлари, халқ орасига чуқурроқ кириб боришларини таъкидлади.

Маъруза юзасидан музокараларда сўзга чиққан нотиқлар «Бирлик» халқ ҳаракати марказий кенгаши фаолиятига умуман қониқарли баҳо берганлари ҳолда, айрим танқидий фикрларни ҳам билдирдилар.

Жумладан «Бирлик» аъзоси К. Раҳимовнинг таъкидлашича, Тошкентда бўлиб ўтган МДҲ раҳбарларининг учрашувида Ҳамдўстлик мамлакатлари умумий хавфсизлиги ҳақида битим имзоланди. Ана шу битим республикамизга нима беради? Бу борада матбуотда фақат манфаатдор томонларнинг фикри берилаяпти-ю, лекин, оппозициянинг овози сезилмаяпти. «Эрк» билан «Бирлик» бир-бирларига маломат тошларини отиш билан овора. Айни пайтда шуни айтиш кераккки, «Бирлик»да сиёсий раҳбарлик етишмайди. А. Пўлатовнинг энг катта камчиликларидан бири якка ҳокимликка интилиш...

Кўтарилган шовқин-сурон орасидан нотиқнинг бошқа сўзларини эшитиб бўлмади. Ўзларини демократлар деб ҳисоблаган «бирлик»чилар қарши фикрларни ҳам эшита билсалар яхши бўлар эди.

Юқоридаги каби ҳолатларга қарамай қурултой «Бирлик»нинг бундан илгариги мажлислари, йиғинларига нисбатан анча босиқлик билан ўтди. Республикада юз бераётган воқеаларга кенгроқ баҳо беришга ҳаракат қилинди. Қурултойда ташкилий масала кўрилиб, А. Пўлатов ва Ш. Исматуллаев марказий кенгаш ҳайъатининг раисдошлари этиб сайландилар.

Ёқубжон ХЎЖАМБЕРДИЕВ,
Мурод АБДУЛЛАЕВ

ОЛИМПИАДА ҒОЛИБЛАРИ

Ўзбек тилини чуқур ўрганиш, ўқитиш ва оммалаштириш ишлари юзасидан жойларда ўтказилаётган тадбирлар талабаларда қизиқиш уйғотмоқда. Шу йил 12 — 13 май кунлари Тошкент Чет тиллар педагогика олийгоҳининг рус гуруҳларида таълим олаётган талабаларнинг республика олимпиадаси ўтказилди. Олимпиадада ўттиздан ортиқ олийгоҳнинг талабалари қатнашдилар. Бундай тадбирдан мақсад уларнинг нутқини ўстириш, синаб кўриш, ўзбек тили ва адабиётидан саводхонлигини ошириш ҳамда жумҳурият олийгоҳларида ўзбек тилини ўрганиш савияларини кўтаришдан иборатдир.

Беллашув жуда қизғин баҳс, мунозаралар билан давом этди. Беллашувда Тошкент Педиатрия тиббиёт олийгоҳи ўзбек тили кафедрасининг катта ўқитувчиси М. Туропова раҳбарлик қилган гуруҳ ғолиб чиқиб, 1-ўринни олди. Шахсий беллашувда 2 курс талабаси Жучкова Светлана ғолиблик шоҳсупасининг 2-поғонасига кўтарилди. I курс талабаларидан Ли Оксана ва Серебрянская Диня олимпиаданинг муносиб ғолиблари деб топилди.

З. ШАРИПОВ

МУҲАРРИРИЯТГА ХАТ

Москвада чоп этилган ўзбекча «Мустақил ҳафталик» газетасининг шу йил 6-сонида «Хатлар учун адрес: Тошкент—700003, Туроб Тўла кўчаси—1» деб кўрсатилган. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси жойлашган бу бинода «Мустақил ҳафталик» газетасининг хатлар бўлими йўқ.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ ҲАЙЪАТИ

ЎҚИШГА МАРҲАМАТ!

Умумтаълим мактабларининг 9-синфларини намунали хулқ билан муваффақиятли туғаллаган ўқувчилар диққатига!

Гулистон давлат дорулфунуни қошидаги лицейнинг 10-синфларига конкурс асосида қуйидаги йўналишлар бўйича қабул эълон қилинади:

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ХИМИЯ, БИОЛОГИЯ, ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ, РУС ТИЛИ АДАБИЁТИ, ТАРИХ.

Ўқув машғулотлари дорулфунун профессорлари, юқори малакали ўқитувчилар томонидан олиб борилади. Лицейда ўқиш икки йил давом эттирилиб, 11-синфни муваффақиятли туғаллаган талаба дорулфунунга кириш имтиҳонсиз қабул қилинади.

Конкурс мутахассисликка оид ва касбга муносабатини аниқловчи суҳбат асосида амалга оширилади.

Лицейга ҳужжатлар қабул қилиш 1992 йил 16 июндан 1 июлгача ва 1 августдан 14 августгача ўтказилади. Суҳбат 5—16 июль ва 15—25 август кунлари махсус график асосида ўтказилади.

Шаҳар, вилоят ва республика олимпиадасининг ғолиблари лицейга конкурссиз қабул қилинади.

Лицейга қабул қилинган ўқувчилар бепул овқат, кийим-кечак ва ётоқхона билан таъминланади.

КИРУВЧИЛАР ҚУЙИДАГИ ҲУЖЖАТЛАРНИ ТОПШИРАДИЛАР:

Директор номига ариза, район ва шаҳар халқ таълими бўлимининг (Сирдарё вилояти учун) йўлланмаси, бошқа вилоятлар учун халқ таълими бўлимининг йўлланмаси, маълумоти ҳақидаги гувоҳнома, туғилганлиги ҳақидаги гувоҳнома, медицина справкаси (форма № У86) ота-онасининг 1991 йил учун иш ҳақи тўғрисида справка, оила аъзолари ҳақида справка, онаси ишламаса уй бекалиги ҳақида справка, кўп болали оналарга район ва шаҳар социал таъминоти бўлимидан 1991 йил учун нафақаси кўрсатилган справка, 4 та 3х4 см ва 6х9 см ҳажмли расм.

ЛИЦЕЙ ДИРЕКЦИЯСИ ҚУЙИДАГИ МАНЗИЛДА ЖОЙЛАШГАН:

Ўзбекистон республикаси, Сирдарё вилояти, Янгиер шаҳри, Саркисов кўчаси, 2-уй. Телефон: 3-40-61.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси Ўзбекистон халқ шоири Зулфияга акаси

Қодир ИСРОИЛОВ

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон театр арбоблари уюшмаси кенгаши М. Қориёқубов номидаги Ўзбек Давлат филармонияси директори М. Муродовга отаси

Мўминжон МУРОДОВ

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон Театр арбоблари уюшмаси кенгаши А. Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институти доценти Б. Сайфуллаевга онаси

Каримахон НИШОНБОЕВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

„ХЎРОЗ" ТАРЖИМОННИНГ ҚУВЛИГИ

Шумликлар, ҳазиллар ва жиндек тарих

Таниқли ёзувчи Носир Фозилов яқинда нашриётга навбатдаги китобини топширди. (Ўз ҳисобидан чиқардими ёки нашриёт ҳисобиданми ҳозирча номаълум).

Ёзувчи бу китобда ижодкорлар ўртасида бўлиб ўтган ва бўлиб ўтмаган турли хил қизиқарли ҳангомаларни қаламга олган.

«Ҳазилни тушунмаслик — нодонлик аломати», деган экан буюк Убайд Законий» — дейди муаллиф. — Илтимос, ҳазилни тушунмайдиганлар ўқимай қўя қолсинлар».

Биз ҳам Н. Фозиловнинг гапига қўшилмоқчи эдик, лекин бир эътирозли томони чиқиб қолди. Ҳозирги асабий замонда ҳазилни тушунадиганлардан тушунмайдиганлар кўпайиб кетди. Шуни ҳисобга олиб қуйидаги ҳангомаларни барчага ўқишни таклиф этамиз.

ТОШКЕНТНИНГ НОСИ

Ғафур ака билан Олмаотага келганимизнинг иккинчи куни. Мен ўз хонамда харид қилган китобларимни тахлаб ўтирсам, эшикни тақиллатиб Ғафур ака кириб келди.

— Войбў-ў, ўзларининг жойлари ҳам ажойиб-ку, — деб юмшоқ креслога чўкди. У кишининг бу гапи «энди шундоқ бўлиб қолди, хафа бўлма», дегандек эшитилди менинг қулоғимга. Нега деганингизда кеча самолётдан тушишимиз билан у кишини оёқ-қўлини ерга теккизмай тоққа — Министрлар Советининг боғига олиб кетдилар-да, мени шаҳарнинг ўртасидаги меҳмонхонага жойлаштиришди. Ҳозир оқсоқолнинг кўнглида бу бола шуни кўнглига олмадими, деган андиша борлигини сездим. Йўқ, нега кўнглимга олай. Шаҳарнинг маркази, дўсти-биродарларимнинг ҳаммаси шу ерда.

Олмаотага ҳар келганимда икки шиша носвой олиб келаман. Бири Бегалинга, иккинчиси — Қувондиқ Шанғитбоев деган оғамизга. Улар Тошкентнинг носини хуш кўришади. Бирдан Ғафур аканинг кўзи дераза олдида турган икки шишага тушиб қолиб: «Анави нима? Носми? — деб сўраб қолди. — Қани ол-чи?»

Носни олиб бердим. Тиқинини очиб кафтига тўлдириб отдилар:

— Тужик нош экан!

Шу пайт тағин эшик тақиллаб қолди. Бориб очсам, Ғабиден оға Мустафин экан. У эшикдан кириши билан Ғафур акага мени чақиб шикоят қила бошлади.

— Шу иккинчи келишим. Бу сорбо595ланг жойида ўтирмайди. Қизлар билан кетиб қоладими-ей... — деб қувланиб кулди.

— Қўявер, Обид. Мен ўжим ҳам бу болани энди топдим, — деди Ғафур ака оғзидаги носини қаёққа туфлашини билмай.

— Ай, Ғафур оғзингдоғи носпа? Берши билай, бир отайим.

Ғафур ака ваннахонага кириб оғзидаги носини ташлаб чиқди.

— Ҳа, айтгандай, Обид, мен сенга Тошкандан нос олиб келган эдим, — деди креслога ўтираётиб. — Носир, бояги носни ол.

Мен чурқ этолмадим. Шундай қилиб, Бегалин билан Қувондиқ оғага олиб келган носимни Ғафур акамиз ўзи атайлаб Ғабиден оғага олиб келган бўлиб ҳадя этди юборди. Мен чапак чалганча қолавердим.

ҚИМНИНГ БУРНИ ЧИРОЙЛИК?

Ишдан қайтиб келаётсам, шундоққина ОДОнинг ёнидаги ҳарбий китоблар дўконида бир китобга кўзим тушиб қолди: муқовасида каттакон бир қушнинг бесўнақай тумшуғи устида иккинчи бир зиғиртдеккина қуш қўниб турибди. Китобчанинг муаллифи машҳур табиатшунос ёзувчи Виталий Бианки, номи эса«Чей нос лучше?» экан. Китобчани олдим-у дарҳол кўз олдимга Мавлон Икром билан Абитой оға Турумбетовнинг бурунлари келди. Бирининг бурни кичкина ялпоқ, иккинчисиники бурунмисан бурун! Кўнглимда тағин бир шумлик ғимирлаб, китобчани харид қилдим.

Уйга келдим-у, бисотимдан Жумҳурият маданият вазирлигига қарашли, кўринишдан ваҳимали бир конверт топиб, сиртига адрес ёздим. Ёзилган адресга кўра китоб Абитой оғадан Мавлон акага бориши керак. Китобни конвертга яхшилаб жойлаб, почтага ташладим...

...Орадан бир ҳафта ўтгач, овозаси етиб келди: Мавлон ака хатни олибди. Бундай қараса конверт жуда ваҳимали эмиш. «Ие, маданият вазирлигининг ҳам бизга иши тушар экан-ку?!» деб хатни авайлаб очса, ичидан китобча чиқибди: «Чей нос лучше?» Ҳайрон бўлиб бундоқ юборувчининг адресига қараса, шундоққина ўзининг ён қўшниси Абитой оғадан эмиш. Бирдан ғазаби жунбушга келиб шартта чиқиб Абитой оғанинг эшигини тақиллатибди. Эшикни оғанинг ўзи очибди. Мавлон акаси тушмагур бирдан оғанинг ёқасидан олибди:

— Бу қандай қилиқ қариганда, нобакор! Мен сиз билан бирон марта ҳазиллашиб юрганмидим!

Абитой оға бечора гап нимадалигини тушунмай нуқул «Ҳо-ҳо-ҳо, Мавлонжон, Мавлонжон!» дея олибди холос. Мавлон ака жаҳл устида айтадиганини айтиб, оғанинг олдида китобчани, конвертни бурда-бурда қилиб йиртибди-ю, зарда билан уйига кириб кетибди. Шу-шу улар гаплашмай қўйишибди.

Саида опанинг эллик йиллик таваллуд тўйида учовлон бир столда ўтириб қолдик. Қарасам, ҳалиям улар қинғир қарашиб, гаплашмай ўтиришибди.

— Менга қаранглар, акалар, — дедим бир муҳим гап айтмоқчи бўлгандай. — Ҳалиям қинғрайиб ўтирибсизларми? Ахир, орадан икки йил ўтди-ку, бўлди-да энди! Мавлон ака сиз ҳам ўйламас экансиз-да: шунақа ҳазил Абитой оғанинг қўлидан келадими? Мен қилган эдим ўша ҳазилни. Мен жўнатган эдим ўша китобчани! Бўлди-да, е!

Иккаласи ҳам мени койиб кетишди.

— Вой оқ бола-ей, — деди Абитой оға кулиб.

— Нобакор, нохунук..., — деб сўкдилар Мавлон акам. — Ўзимам ўйловдим-а!..

ПРИНЦИП

Раҳматлик Тўхтасин Жалолов ниҳоятда ғайратли, ўжар, ҳиссиётли одам эди. Ўзининг айтганидан қайтмас, ўз гапининг тўғрилигини исботламагунича қўймас, гап асносида жаҳл отига минганидан хабари бўлмай қоларди. Ана шундай пайтларида аста «Абужаҳл» деб қўярдик. Сўнг бизга секин «Уйинг куйгурлар», дерди-ю паст тушар эди. Бир куни ниманидир талашиб қолдик. У киши принципни от қилиб миниб олган, ундан ҳаливери туришни хаёлига ҳам келтирмасди. Талашаётган нарсамизнинг ўзи талашишга арзимайдиган нарса эди. Масалан, сиз қоғоз қора бўлади, дейсиз. У киши жиғибийрон бўлиб оқлигини исбот қила бошлайди. Гарчи бу баҳснинг бемаъни эканини билиб турса ҳам.

Бир куни ана шундай бесамар баҳс асносида у кишини қўлга туширмоқчи бўлиб нотўғри бўлса ҳам ўз фикримда қаттиқ туриб олдим.

— Йўқ, бекорларни айтибсиз, ундоқ эмас!

— Ўзингиз бекорларини айтибсиз. Худди шундоқ!

— Гапга ишонасизми, йўқми? — дедим мен астойдил жаҳлга кетган бўлиб. — Ахир бу фикрни Тўхтасин Жалоловнинг ўзлари айтган!

— Тўхтасин Жалоловинг ҳам бекорларни айтибди! —— деб юборди домласи тушмагур ўша тезликда баҳслашаётиб. Бирдан ҳушёр тортиб сўраб қолди. — Ким дедингиз?

— Тўхтасин Жалолов!

Домлани миндириб учиб келаётган жаҳолат машинаси бирдан тормоз бериб тўхтади. У нима дейишини билмай бироз ҳангу манг бўлиб турди-да: «Вой уйинг куйгурнинг боласи...» деб кулиб юборди.

МЕНИ СЎЙИБ ЮБОРАСАН

Ўқишни битириб, эндигина «Гулхан»га ишга кириб, азбаройи қўл калталигидан, хору зор бўлиб юрган кезларимда Миртемир ака мени эргаштириб бир дўконга олиб бордилар.

— Бояги материалдан қолган бўлса...

— Озроқ бор, — деди дўкончи домлага мулозимат қилиб.

— Манави муллага костюмликка қанча кетар экан?

— Бир ярим метр чиқиб қолар.

Дўкончи материални ўлчаб берди, Миртемир ака ақчасини тўлади. Менда миқ этишга чама йўқ, қоғозга ўроғлик матони қўлтиқлаганча домлага эргашиб келяпман. Тўғри уйга бошлаб келдилар домла.

— Энди ювамиз костюмни, мулла.

Янгам бир пасда дастурхон тузади: нон, чой, ликопчада қази, Миртемир ака ичкарига кириб бурама графинда оқ ичимлик, иккита қадаҳ кўтариб чиқди.

— Оқ коньякни кўрганмисан? — деб сўради домла мендан.

Бу пайтда оқ коньяк тугул қизилидан ҳам хабарим йўқ эди. Бошимни сарак-сарак қилдим. Домла икки қадаҳга тўлдириб қуйиди-да, менга имо қилди. — Ол, гуржиларники. Маза қиласан.

Домла билан чўқиштириб ичиб юбордим. Ичимга олов ингандек бўлди. Бунақа нарсани биринчи бор татиб кўрганим учунми, бир пасда бошим айланиб, бўшашиб қолдим.

— Ие, ие, қазини тўғрамайдиларми, мулла. Ана пичоқ

Мен бу пайтда кайфдан қип-қизариб, негадир, кулгим келарди. Пичоқни олиб қазини тўғраётганимда, нима бало бўлиб бармоғимни бехосдан кесиб олдим. Лекин домлага билдирмасликка тиришиб, беш-олти бўлак кесдим-да, ликопчага тахлаб қўйдим. Домла барибир сезиб қолдилар.

— Қўлга нима қилди?

— Пичоқ сал... — деб чайналдим.

Домла олдимда қуйиғлиқ турган қадаҳни олиб четга қўйди. Мен ҳайрон бўлиб қараган эдим, у киши кулдилар:

— Буни ҳам ичсанг, мени сўйиб юборасан!

МАЪҚУЛ БЎЛМАДИ

Раҳматлик Адҳам ака Ҳамдамовнинг юрган жойи нуқул кулги эди-ку! У бутун водийликларни, водийликлар эса Адҳам акани танирди. Айниқса каттаконларни айтмайсизми? Адҳам ака у пайтлар Фарғонанинг «Коммуна» газетасига муҳаррирлик қиларди. Обкомдагилар зерикиб қолса бас, у кишини йўқлаб турарди. Бир куни денг обкомнинг биринчи котиби ўша пайтда янги чиққан ГАЗ-24 машинасини миниб, редакцияга келади. Адҳам акани чақириб ҳол-аҳвол сўрашади-да:

— Қани машинага чиқинг, — дейди. — Фалон хўжаликни айланиб келамиз.

Адҳам ака машинага чиқибди. Машинанинг олдинги ўриндиғида обком котиби ён ойнадан тирсагини чиқариб олган, ташқарига чирт-чирт туфлаб кетяптимиш. Орқа ўриндиқда Адҳам ака... — Ял-янги машина равон асфальт йўлда ғизиллаб кетаётганмиш. Обком котиби аҳён-аҳёнда Адҳам аканинг кайфиятини билгиси келгандай қараб-қараб қўярмиш. Анча жойга боргач, машина орқага қайтади. Асли мақсад бирон хўжаликни бориб кўриш эмас, янги машинани кўз-кўз қилиш, мақтаниш экан. Машина қайтиб келиб бояги жойига тўхтабди. Шунда обком котиби мақтанмоқчи бўлиб:

— Қалай? — деб сўрабди Адҳам акадан.

— Маъқул бўлмади,— дебди Адҳам ака сир бергиси келмай.

— Нега? — дебди «катта» сал нафсонияти оғриб.

— Олдиндаги одам туфласа орқада ўтирган одамнинг башарасига тушар экан, — дебди Адҳам ака.

«ХЎРОЗ» ТАРЖИМОН

Экстрасенс деган гаплар энди эшитила бошлаган кунларда қорақалпоқларнинг Ўрозбой Абдураҳмонов деган ёзувчиси қорақалпоқдан чиққан Мирзабой деган экстрасенс ва унинг кирдикорлари ҳақида «Чангалзор йўлбарси» деган китобча ёзган эди. Ўша китобчани мен ўзбекчага ағдариб «Ёш гвардия»-да чоп эттирган эдим. Китоб катта шов-шувга сабаб бўлган кунларда муаллифнинг ўзи уйимизга ташриф буюриб қолди. Жиндай отиб, қизишиб олгач:

— Оға, мана бу китобингизга бир дастхат ёзиб беринг, — деб қолди.

— Ҳўв Ўрозбой, бу китоб меники эмас, сеники, — дедим ҳайрон бўлиб. — Мен фақат уни ўзбекчага ағдардим, холос.

Кайфи ошиб шундай деётган бўлса керак, десам, йўқ жиддий.

— Йўқ, китоб сизники, оға, — деб оёғини тираб туриб олса бўладими. — Илтимос, ёзиб беринг.

Бўлмади, ёздим,

«Қорақалпоқнинг Ўроз ёзувчисига, ўзбекларнинг хўроз таржимонидан!

Носир оғанг».

БИЗ ЖИННИМИЗ

Муҳарририятимиздаги йигитлар билан тушликдан қайтиб келаётибмиз. Гап мавзуимиз ҳозирги бозор иқтисоди даврида ойномамизнинг қийин аҳволга тушиб қолганлиги, уни бу қийин аҳволдан қандай олиб чиқиш мумкинлиги ҳақида. Ҳаммамиз тажанг бўлиб келаётибмиз. Бундай қарасам йўл чеккасида жигарранг «Форд» турган экан. «Тунов куни Акбар Юнусов мақтанган машинаси шу бўлса керак», деб ўйладим. Акбар «Соҳиб» деган фирмада ишлайди. Ниҳоят очиқ кўнгил, довдир, бу фазилатлари камлик қилгандай жиндай ёзувчилиги ҳам бор. Ёзувчиликдан ҳемири ҳам фойда кўрмагандан сўнг ўзини ишбилармонликка уриб кетди: ҳозир оғзининг бир чеккасидан миллион чиқиб кетади. Ану турган «Форд» ўшанинг машинаси. Мен уни болаларга кўрсатдим:

— Ана, Акбар жиннининг машинаси!

Ўткир Ҳошимов бу кутилмаган янгиликдан ҳангу манг бўлиб машинага тикилиб бироз турди-да:

— Буни қаранг... Во-о! — деди халқ ёзувчиси ўзининг жиндай камситилганини яширолмай. — Акбаржон... Йўғ-э, Акбархон акамлар жинни эмаслар, Носир ака, биз жиннимиз!

ИНГИЧКА ВА ЙЎҒОН

Менинг тенгқурларим «Алифбе»ни тугатиб «Ҳафтияк»ка ўтган муллаваччалардай, ҳикоя ёзишни ўрганиб олиб қиссага қўл ура бошлаган пайт эди. У пайтларда Ёзувчилар уюшмасида яхши-яхши удумлар бўларди. Яъни, бирон бир яхши асар пайдо бўлгудай бўлса, дарров уюшма клубига тўпланишиб ўша асарнинг ютуқ ва нуқсонлари, фазилатлари ҳақида мунозара қилишар, бу муаллифнинг ўзига ҳам, мунозара иштирокчиларига ҳам кони фойда эди. Ўша пайтларда Ўлмас Умарбековнинг «Севгим, севгилим» деган қиссаси эндигина «Шарқ юлдузи»да чоп этилган пайт. Ўша қисса муҳокама қилинадиган бўлиб қолди. Адабиёт ихлосмандлари — аксарияти ўша кездаги ёшлар — уюшмага, Ҳамид Олимжон номидаги залга тўпландик. Муҳокама бошланди. Кечани Туроб ака олиб борарди. Унинг ўнг ёнида Ўлмас, чап ёнида Асқад Мухтор. Ҳар ким билганини гапиряпти: биров мақтаяпти, биров баҳоли қудрат танқид қиляпти. Навбатдаги нотиқ танқидчи шекилли, асарни ўз кўнглида чунонам савалаб кетдики, унинг гаплари нафақат муаллифнинг, ҳатто залда ўтирганларнинг ҳам ғашига тегди. Нима эмиш? Ўлмас Умарбеков қиссанинг ўн уч жойида «ингичка қош» деган ибора ишлатганмиш! Илмни қаранг!

Азиз иккаламиз залда ёнма-ён ўтирган эдик. Майнавозчиликка мажлис раҳбариятига қуйидагича хатча чиқариб юбордик:

Ўн учта ингичка қош жамланса агар,
Бўлар бир йўғон қош.
Бамисли бароқи
ул Толиб Йўлдош!
Буни ёзмишдир:
Азиз Абдураззоқ
ва Носир қозоқ!

Пастдан кузатиб турибмиз. Хат Туроб аканинг қўлига тегди. Очиб ўқиб, оғзининг таноби қочди. Сўнг Асқад аканинг олдиларига суриб қўйди. Асқад ака ҳам ўқиди. Кулмади. Нимадир ёзиб қайта Туроб аканинг олдига суриб қўйди. Шу икки ўртада Туроб ака раислик вазифаси билан алаҳсиб қолди-ю; хатни буклаб чўнтагига солиб қўйди. Хуллас мажлис поёнига етиб, тарқай бошладик. Азиз иккаламиз Чилонзорга кетишимиз керак. Ташқарига чиқиб Туроб аканинг чиқишини кутиб турдик. Негаки, Туроб аканинг «ГАЗ—21»и бор. Хуллас, Туроб ака чиққач, ҳаммамиз машинага ўтирдик. Азиз тағин гапни бояги хатдан бошлади.

— Асқад ака ҳам бирон нарса ёзди шекилли хатнинг тагига?

— Қани, кўрамизда, — деб Туроб ака чўнтагидан хатни олиб, машина чироғига солиб ўқиди-ю, хо-холаб кулиб юборди. Қарасак, Асқад ака хатнинг тагига:

«Ингичка ва йўғон
Анжонда бўғон!» —
деб ёзган экан.

МУҲАММАД РЕЖАБ

Олтмишинчи йиллари раҳматлик Қудрат Ҳикмат чойхонадан битта шоир топиб келди. Кўринишдан бутун жисмидан куч ёғилиб турар, пешонаси торгина, гап-сўзларидан жиндек жунунлиги сезилиб беихтиёр кулги қўзғарди. Дастлаб «Ёш гвардия» нашриётида ишлаётганлар: «Шоир бўлса шоирдир-да», деб қабул қилишди-ю, кейинчалик унинг жунунлигига ўрганиб кетишди. Уни аввал қоғоз омборига, кейин ишлаб чиқариш бўлимига ишга солдик. Бориб кел, олиб келга зўр. Эрта-ю кеч чопгани чопган.

Бизга эрмак топилди. Сал қўлимиз бўшади дегунча, уни гапга соламиз. Ўзи Олтиариқдан. Оти — Муҳаммад Режаб ибн Тошкандий экан.

— Нима учун Муҳаммад Ражаб эмас, Режаб? — деб сўраганимизда у:

— Ражаб десам Юнус Ражабийга ўхшаб қоламан-да. Шунинг учун, — деб жавоб қилади.

— Ҳа-ҳа, — дейди Суннатулла ака Анорбоев ижикилаб. — Қани шоир, шеърларингиздан бир эшитайлик?

Муҳаммад Режаб кўп кутдирмайди. Бисотидаги ягона шеърини мингинчи бор қироат билан ўқий бошлайди:

Ичинг кўк чой,
Кечинг сой,
Бўлади лой...
— . . . .
Шу аҳволга тушганим учун!

— Ў, қойил, ў баракалла! — деб таҳсин айтишади эрмакталаблар. Кейин у талтайиб кетиб тушлик учун бир сўм сўрайди. Кимдир ҳотамтойлиги тутиб кетиб пулни чўзади. У «гонорар»ни ҳалол қилиб олади. Эртасига тағин ўша шеър ўқилади, тағин тушлик пул тайёр. Эркин Воҳидовга, Низом Комиловга, Комил Пўлатов-у, Нурбекка, Қудрат Ҳикмат-у каминага эрмак тайёр.

Бир куни нашриётга инқиллаб-синқиллаб Ғайратий домла келиб қолдилар. Эркин иккаламиз домлани авайлаб даҳлизга қўйилган қора дерматинли диванга ўтқазиб, бироз у ёқ-бу ёқдан ҳангомалашганимиздан сўнг, бир-биримиз билан кўз уриштириб олиб, домлага Муҳаммад Режабни рўпара қилмоқчи бўлдик.

— Домла, ажойиб бир шоир топилди, — деди Эркин қувлик билан.

— Бир эшитиб кўрасизми?

— Қаний? — дедилар домлажонимиз.

Мен дарҳол ишлаб чиқариш бўлимидан Муҳаммад Режабни чақириб келдим. Шоир домла билан туппа-тузук кўришди, сўрашди. Сўнг ўша машҳур шеърини қироат билан ўқий бошлади:

Ичинг кўк чой,
Кечинг сой,
Бўлади лой... — деб келиб;
— . . . .
Шу аҳволга тушганим учун... —
дея тугатди.

Эркин икаламиз домлага тикилиб, юзларидан ифода излаймиз. Домла эса ҳайрон. Тузук дей деса, сатрлар пойма-пой, бўлмайди, деёлмайди — чунки, иккита кап-катта одам уни тавсия қилиб турибди. Нима дейишини билмай бироз сукутга толди-да, ўртадан чиқариб сих ҳам, кабоб ҳам куймайдиган қилиб шеърга баҳо бердилар:

— Шу... охирги мисрангизда сал дард бор экан.

Эркин иккаламиз бирдан қаҳ-қаҳ уриб кулиб юбордик. Домла шундагина тушунди бу умуман «дардманд» шоир эканини. Домла ҳам бизларга қўшилиб мириқиб кулди.

ҚОЙИЛ-Э!

Бир куни Эркин иккаламиз гаплашиб ўтирсак, ҳовлиқиб Муҳаммад Режаб кириб келди.

— Эркин тоға, Носир тоға... бир маслаҳат олгани келувдим.

— Қанақа маслаҳат? — деди Эркин гапини бўлиб. — Тинчликми?

— Бир шеър бор. Ўшани Алижон акамга берсам.

— Алижон акангиз нима қилади уни?

— Музика ёзатта! Кейин уни Саттор Ярашевга айттирсак? — деди Муҳаммад Режаб кўзлари ёниб.

— Нима учун Саттор Ярашевга? — деди Эркин ҳайрон бўлиб. — Бошқа артист қуриб қоптими?

— Энди Саттор Ярашев анчадан бери кўринмай қолди. Шу бечорани ҳам бир кўтарайликда!

Эркин менга қаради, мен Эркинга.

— Бўпти бўлмаса, шеърингни ташлаб кетақол, — деди Эркин ундан тезроқ қутулиш учун. — Кўриб, у ёқ-бу ёғини тузатиб қўяман.

— Энди ёзаман-да...

Буни қаранг, ҳали ёзилмаган шеър учун шунча ташвиш: аввало шеър ёзилиши, кейин Эркин уни кўриб бериши, Алижон Ҳасанов мусиқа ёзиши ва уни Саттор Ярашев ижро қилиб кўтарилиши керак. Э, қойил-э!

БУНИНГИЗ СВЕТНОЙ ЭКАН-КУ, ТОҒА!

Муҳаммад Режаб нашриётдан кетганидан сўнг анча вақтгача кўринмай юрди. Нимаям бўлди-ю, дам олиш куни уйда ўтирсам келиб қолди. Кўргим келди, дейди. Телба бўлса ҳам ўрганиб қолган эканмизми, мен ҳам анча соғиниб қолган эканман — қучоқлашиб кўришдик. Чой ичиб ўтириб, ҳол-аҳвол сўрадим:

— Қаерларда юрибсан? Кўринмайсан?

— Кино оляпман, тоға, — деди кўзларимга тикилиб туриб.

— Ие, бу янгилик-ку, — дедим таажжубимни яширолмай. Қизиқ, кино қаёқда-ю Муҳаммад Режаб қаёқда? Ҳеч ҳам қовушмайдиган гап!

— Қанақа қилиб оляпсан? — деб сўрадим унинг бу гапи қизиқ туюлиб.

— Қандоқ қилиб буларди? Шундоқ қилибда, — деди қўлларини кўзларига дурбин қилиб.

— Жиннимисан? — дедим бўғилиб. Ҳақиқатан ҳам шу онда унинг жиннилиги хаёлимдан кўтарилган экан. — Кино оладиган одамнинг сурат оладиган аппарати бўлиш керак.

— Мана, бор, — деб у чўнтагини ковлай бошлади. Бир маҳал «мана!» деб қўлимга бир нарса тутқазди. Қарасам, ҳаваскор суратказлар тутадиган арзон фотоаппаратнинг бураб олинадиган олдинги ойнаси!

— Бу билан қанақа қилиб суратга оласан?

— Жуда оддий, — деди у ҳалиги ойнани қўлимдан олиб. — Тоққа чиқаман-у шундай олавераман.

— Ҳўв овсар, кино олиш учун артистлар бўлиши керак, киносценарий бўлиши керак, билдингми? — дедим мен бироз қизишиб. — Шундай олаверармиш-а! Ҳов ҳеч бўлмаса киносценарий бўлиши керак. Ҳа, айтгандай менда бир тайёр сценарий бор эди... Бир кўрасанми?

— Қаний? — деди у худди бир ёмби топгандай.

Ҳақиқатан ҳам «Адашганлар» деган бир киносценарий ёзиб пасон қилиб, муқовалатиб қўйгандим, ўшани қидириб топиб унинг қўлига бердим. Муҳаммад Режаб сценарийни очиб варақлаб кўрди, бошидан бир-икки жумлани ўқиган бўлди. Сўнг жиддий деди:

— Йўқ, тоға, буни суратга олиш менинг қўлимдан келмайди!

— Ие, нега?

— Бунингиз светной экан-ку, тоға. Светнойни қилолмайман...

Сценарийни қўлимга олиб бундай қарасам, «киночи»нинг гапи тўғри экан. Сценарий «Кўм-кўк далалар...» деб бошланган экан. Ҳақиқатан ҳам светной қилиб ёзган эканман.

ЎРА КОВЛАШ

Олтмишинчи йилларда нашриётда биров билган сирни ҳамма биларди, ҳамма гап кафтда тургандай аён бўларди қоларди. Ходимлар орасидаги меҳр-оқибат ҳам мўл-кўл эди. Бировнинг корига биров енг шимариб киришиб кетаверарди. Бир куни Эркинжон ишга кечикиброқ, шалпайиброқ, келди. Бунақа пайтда дарров кўнгил сўралади.

— Ҳа. Эркинжон, бироз чарчаганроқ кўринасиз?

— Уйларнинг ичи-сиртини оқлайман, деб бўладиганим бўлди, ака, — деди.

Уни тушуниш мумкин эди. Бу пайтларда Эркинжон Тахтапулдаги тоғасининг ҳовлисида турарди. Тоғаси эса Эркинжоннинг бошини икки қилиб қўйиш тараддудига тушгандан бери бечорада тиним йўқ.

— Ҳашарга айтмабсиз-да, — дедим мен кўнгил учун.

— Ҳашар қилинадиган ишлар ҳали кўп. Ҳали ҳовли ўртасида ўра қовлаш керак.

Ўра ковлашнинг ўзи бўлмаслигини яхши биласиз. Калламга ғалати фикр келиб қолди денг! Агар ўша фикрим ўтса, унда ўра кавлашиш ташвишидан қутулишим аниқ эди.

— Ану шоирга, Муҳаммад Режабга айтмайсизми? — дедим шошиб-пишиб. — Бир пасда есть қилади ташлайди. Ўзиям ҳўкиздай бақувват, бунинг устига Олтиариқдан, ҳамюртингиз...

Ўшанақа гаплар билан ўз фикримни шиббалаётганимда Эркинжон худди ёмби топиб олгандай юзлари ёришиб:

— Э, бўлди, ака! — деди у ёқ-бу ёққа аланглаб. — Яхши айтдингиз буни. Ҳозир кўрувдим-а, қаёққа кета қолдийкан?..

Хуллас, у Муҳамад Режабни бошлаб ҳовлиларига олиб борибди. Сўнг ўрани қандай кавлаш лозимлигини тушунтирибди-да, ўра ковланадиган жойни доира қилиб чизибди.

— Бўлди, тушундим, тоға, — деб кафтига туфлабди Муҳаммад Режаб. — Қани теша билан кетмон?

Иш бошланибди. Шунда Эркинжон ҳам ўра ковлашдек машаққатли ишдан қочиш йўлини қидириб қолибди. Унга баҳонаям топила қолибди.

— Шоир, — дебди у ўранинг тепасига келиб. — Энди ўзинг ковлаб турасанда. Мени нашриётга чақириб қолди. Бирон зарур иш чиқиб қолганга ўхшайди. Ҳозир телефон қилишди.

Ёлғонни қаранг: у пайтда Эркинжонларникида умуман телефон-пелефон деган нарсанинг ўзи йўқ эди.

— Майли, тоға, — деб Эркинга рухсат берибди Муҳаммад Режаб. — Фақат, илтимос: менга қалам билан қоғоз ташлаб кетсангиз?

— Уни нима қиласан?

— Чарчаган пайтимда шеър ёзаман.

«Уббў энди шеър ёзаман деб иш қолиб кетмаса эди», деган фикр хаёлига келибди Эркиннинг.

— Қалам бор эди-ку, қоғоз йўқ-да, — дебди Эркин зора шеър ёзмаса деб ўйлаб.

— Майли, ташлаб кетаверинг, тоға, — деб Муҳаммад Режаб қаламни олиб қолибди.

Бир маҳал хурсанд ҳолда Эркин кириб келиб қолди.

— Э, яхши бўлди, ака, ковлаяпти...

Ўша куни Эркин Суннатулла ака билан шахмат суриша-суриша уйларига кеч қайтди...

Ҳикоянинг хулосасини эртасига эшитдик. Муҳаммад Режаби тушмагур ўрани керагидан ҳам ортиқроқ қилиб, кенгроқ қилиб ковлабди, чарчаган пайтларида қоғоз тополмай Эркинжон ташлаб кетган қалам билан тўй учун оқланган деворларнинг ҳамасига шеър ёзиб ташлабди...

Носир ФОЗИЛОВ

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

ҲАММУАССИС: МАДАНИЯТ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ХАЛҚ АКАДЕМИЯСИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32. Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-56-49

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Мирзо КЕНЖАБЕК, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Аҳмадали АСҚАРОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Шароф БОШБЕКОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Одил ЁҚУБОВ, Нафиса ЗОҲИДОВА, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Дадахон НУРИЙ, Абдулла ОРИПОВ, Турсуной СОДИҚОВА, Тошпўлат ТОЖИДДИНОВ, Жавлон УМАРБЕКОВ, Тўхтасин ҒАФУРБЕКОВ

Навбатчи муҳаррир — Мурод АБДУЛЛАЕВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.35

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

БАҲОСИ 3 СЎМ

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64592. Буюртма № Г-135 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12